

บทที่ 3

การจัดการธรรมชาติและ การเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อม ในช่วงทศวรรษ 2520 - กลางทศวรรษ 2530: กรณีการเคลื่อนไหวคัดค้าน โครงการเขื่อนน้ำโจน (พ.ศ. 2525 - 2531)

ความนำ

ในบทนี้จะได้อธิบายถึงการจัดการธรรมชาติในช่วงทศวรรษ 2520 ถึง พ.ศ. 2535 โดยแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการจัดการธรรมชาติในช่วงเวลาดังกล่าว อีกส่วนหนึ่งจะอธิบายถึงการเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยหยิบยกกรณีการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน (พ.ศ. 2525-2531) เป็นกรณีศึกษาเพื่ออธิบายในประเด็นลักษณะของการเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อม

3.1 วิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ. 2535

ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจก่อนว่าราวพ.ศ. 2515 - 2516 ได้เกิดกระแสทางสังคมที่ไม่พอใจต่อภาวะความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลจากการจัดการธรรมชาติโดยรัฐที่เน้นเรื่องการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยที่กระแสความไม่พอใจดังกล่าวได้ขยายตัวและถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้ประเด็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นทางสังคมที่มีความสำคัญและมีการตั้งหน่วยงานของรัฐเพื่อรองรับกระแสความใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการศึกษาและวิจัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ.2516 ต่อมาในปี พ.ศ.2519 ได้เปลี่ยนเป็นคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล) สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (พ.ศ.2518) สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ.2518) ฯลฯ

เช่นเดียวกับที่พบว่านับตั้งแต่พ.ศ.2518เป็นต้นมาได้มีการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลาย อันมีผลให้องค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความหลากหลายและสลับซับซ้อนกว่าที่เคยเป็นมาในช่วงก่อนหน้า¹

อาจกล่าวได้ว่าวิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ.2535 (การกล่าวถึงครั้งต่อๆ ไปในบางครั้งจะกล่าวด้วยคำว่า “ช่วงทศวรรษ2520 - ครั้งแรก

¹อรุณจักร์ สัตยานุรักษ์, นิเวศประวัติศาสตร์:พรมแดนความรู้ (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2545), หน้า 30-

ของทศวรรษ 2530") มีความสอดคล้องกับองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ ก่อตัวขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2510 ดังปรากฏว่า ในการประชุมเพื่อพิจารณาการปรับปรุง หลักสูตรประถมศึกษาเมื่อพ.ศ.2520 ได้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาที่จะนำมา บรรจุไว้ในหลักสูตรดังนี้

"2. จุดมุ่งหมายทั่วไป

2.1 เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหา สาเหตุ ตลอดจน จนวนแนวทางที่จะช่วยป้องกันและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับส่วนบุคคล และสังคม

2.2 เพื่อให้มีความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

2.4 เพื่อให้มีเจตคติ ค่านิยมและความรับผิดชอบร่วมกันในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม

2.5 เพื่อให้รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสม และประหยัด"²

เช่นเดียวกับที่พบว่าหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ได้สอดแทรกความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ศึกษาลงในแบบเรียนโดยให้ความคิดรวบยอดว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของมนุษย์ รวมทั้งมี คุณค่าทางเศรษฐกิจของประเทศ ฉะนั้นทุกคนต้องช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายให้หมดไปหรือเหลือน้อยลง ตลอดจนรู้จักใช้และสงวนทรัพยากร³

ในทำนองเดียวกัน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ในครั้งต่อๆ ไปจะเรียกว่า "แผนพัฒนาฯ") ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520 - 2524) ได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ

²ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ, เอกสารการประชุมปฏิบัติการพิจารณาร่างและจัดแบ่ง เนื้อหาวิชาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับระดับชั้น ระหว่างวันที่ 26-29 กันยายน 2520 (เอกสารอัดสำเนา) อ้างใน จิราภรณ์ จันทร์สุพัฒน์, "พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ระหว่างพุทธศักราช 2441 ถึง 2524," (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529), หน้า 133.

³จิราภรณ์ จันทร์สุพัฒน์, "พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ระหว่างพุทธศักราช 2441 ถึง 2524," หน้า 134-138.

ประเทศว่าอยู่ในอยู่ในภาวะเสื่อมโทรมซึ่งทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ลักษณะการตั้งถิ่นฐานทำกินของประชากร ตลอดจนการขาดแนวนโยบายการบริหารทรัพยากร และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ⁴

การกล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 กล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ เนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเปรียบได้กับ “แม่บท” ในการบริหารประเทศของรัฐบาลทั้ง 3 ฉบับก่อนหน้า ไม่ได้กล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากกล่าวถึงการให้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลัก โดยที่ลักษณะการกล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 จะปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อมา โดยเฉพาะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 - 2534) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539)⁵

การกล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เป็นสิ่งที่แสดงถึงการนิยามความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาประเทศกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนจากการเน้นที่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏและกระทำในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 มาเป็นการพัฒนาประเทศบนฐานของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะยังคงมีอยู่และสามารถใช้ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ การกล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมาย “การพัฒนา” และ “การอนุรักษ์” ว่าทั้ง 2 สิ่งมีความสัมพันธ์กัน ดังเห็นร่องรอยได้จากคำอธิบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการพัฒนาในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ที่ว่า

⁴สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ (กรุงเทพฯ: ธนาคารทหารไทยจำกัด, 2536), หน้า 99.

⁵สุชินต์ ธรรมพันธ์, “การพัฒนากฎหมายในส่วนของการมีส่วนร่วมขององค์การพัฒนาเอกชนในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 33-45.

“การพัฒนาและการอนุรักษ์มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ เพื่อมนุษยชาติโดยการพัฒนามีจุดสำคัญเพื่อวัตถุประสงค์ของมนุษย์ในการใช้ชีวิตบริเวณ ส่วนการอนุรักษ์เพื่อให้แน่ใจว่าสามารถใช้ชีวิตบริเวณต่อไป การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นผลสำเร็จได้ต่อเมื่อได้รวมเอาการอนุรักษ์ทั้งหมดไว้ในการพัฒนา”⁶

นอกจากการให้ความหมายการพัฒนาที่รวมเอาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ในการพัฒนา หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการกล่าวถึงสิ่งที่เรียกและเป็นที่ยอมรับกันในนาม “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable Development) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และฉบับต่อมา ยังปรากฏว่าในช่วงปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 และช่วงต้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้มีการทบทวนแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาและได้นำมาสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาใหม่ โดยมีการพูดถึงเรื่องความร่วมมือของประชาชน การพึ่งตนเองและเรื่ององค์การประชาชน⁷ ซึ่งผลที่เกี่ยวข้องกับวิธีคิดว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่การที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) ได้มีการกล่าวถึงการดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาและบูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างมีประสิทธิภาพ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ⁸

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า โดยภาพรวมของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 นั้น แนวทางการพัฒนาประเทศคงเป็นไปในทิศทางเดียวกับการพัฒนาประเทศที่ดำเนินมาตั้งแต่ พ.ศ.2500⁹ ซึ่งวิธีคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 เป็นไปตามสภาพโดยรวมของแผนพัฒนาฯ ทั้ง 3 ฉบับก่อนหน้า กล่าวคือ วิธีคิดเกี่ยวกับการพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือวิธีคิดว่าด้วย “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 เป็นเพียงความคิดกระแสรองในการพัฒนาประเทศ โดยที่วิธีคิดที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

⁶เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, “การอนุรักษ์และการพัฒนาในประเทศไทย,” ใน การอนุรักษ์ธรรมชาติในประเทศไทยในแง่การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ, ธวัชชัย สันติสุข และ เต็ม สมิตินันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สยามสมาคม, 2528), หน้า 9.

⁷ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “สัญลักษณ์และพิธีกรรมในการประกวดหมู่บ้าน,” **สมุดสังคมศาสตร์** 12, 3 - 4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2533): 196.

⁸ **สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ**, หน้า 157.

⁹ชาติรี เพ็ญศรี, “วาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทย: พ.ศ.2504-2539,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 56 - 58.

ของประเทศเป็นด้านหลัก ยังคงเป็นกระแสความคิดหลักในการพัฒนาประเทศ พิจารณาได้จาก ปริมาณพื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศในช่วง พ.ศ.2521-2531 ซึ่งลดลงเรื่อยๆ ตามลำดับ (โปรด ดูตารางประกอบ)

พื้นที่ป่า พ.ศ.2521-2531
(ล้านไร่)

ปี	กลาง	เหนือ	อีสาน	ใต้	รวม	%ของพื้นที่ทั้งหมด
2521	22.3	56.8	19.5	11.0	109.5	34
2525	19.0	53.4	16.2	10.3	98.9	31
2528	18.4	50.3	16.0	9.7	94.4	29
2531	17.9	48.1	14.8	9.1	89.9	28

ที่มา: ดัดแปลงจาก ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (ปรับปรุง) (เชียงใหม่: ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2542), หน้า 107.

ปัจจัยสำคัญของการลดลงของปริมาณพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดของประเทศในช่วง พ.ศ.2521 - 2531 นั้น กล่าวได้ว่ามาจากการทำป่าไม้และทำแร่เชิงพาณิชย์อย่างเป็นล่ำเป็นสันภายใต้นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการให้สัมปทานป่าไม้และแร่เชิงพาณิชย์ รวมทั้งโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การตั้งนิคมสร้างตนเองหรือนิคมสหกรณ์ ฯลฯ¹⁰

ในขณะที่วิธีคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาและบูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการนั้นกล่าวได้ว่าไม่ต่างจากวิธีคิดที่ว่าด้วย "การพัฒนาอย่างยั่งยืน" คือ เป็นวิธีคิดกระแสรองในการพัฒนาประเทศ ดังปรากฏว่า ในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 เป็นช่วงเวลาของการก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนซึ่งประกอบด้วยกลุ่มราษฎรที่ประสบปัญหาจากโครงการพัฒนาของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิทธิชุมชน เพื่อผลักดันให้รัฐเปลี่ยนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ฐานคิดว่าด้วยสิทธิชุมชน

¹⁰เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ, วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535), หน้า 45-49, 178-191.

ในการจัดการทรัพยากรและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา¹¹ เช่นเดียวกับที่พบว่าขบวนการชาวนาและขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงขบวนการประชาชนด้านอื่นๆ ในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 - ช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ.2523-2531) ได้ถูก “คุมกำเนิด” โดยกลุ่มองค์กรของประชาชนในชนบทที่สามารถทำกิจกรรมได้คือ องค์กรในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ที่รัฐจัดตั้ง/สนับสนุน หรืออยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์ของนักการเมือง และขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐและต่อต้านวิถีคิดการพัฒนาของรัฐในช่วงทศวรรษ 2530 ได้ถูกรัฐดำเนินการปราบปรามในหลายรูปแบบ¹²

ด้านวิถีคิดเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่และคนในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 กล่าวได้ว่าวิถีคิดของรัฐในช่วงเวลานี้ได้รับอิทธิพลจากวิถีคิดของรัฐในช่วงพ.ศ.2514-2519 โดยจำแนกพื้นที่ของรัฐเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (เมืองและชนบท) และพื้นที่ทางธรรมชาติ (ป่าและภูเขา) ที่ใช้ศักยภาพในการพัฒนาและลักษณะที่แสดงถึงการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเกณฑ์

ในส่วนของพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยภาพรวมแล้วยังคงพบว่ารัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ.2535 ได้ให้ความหมาย “หมู่บ้าน” หรือ “ชนบท” ว่าเป็นพื้นที่ “ด้อยพัฒนา” ซึ่งรัฐได้ดำเนินการพัฒนาในรูปแบบของการสร้างสาธารณูปโภคหรือโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยมีข้อที่น่าสังเกตว่าการดำเนินการพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) กล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาที่เน้นการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานโดยมีวัตถุประสงค์ใหญ่ๆ 2 ประการ คือ การชักชวนให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศ และการส่งเสริมการผลิตทางอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ส่วนอีกประการหนึ่ง เพื่ออาศัยการดำเนินการดังกล่าวเป็นวิถีทางที่จะบรรลุถึงความมั่นคงของชาติในบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า “พื้นที่ล่อแหลม” (sensitive areas) โดยแสดงให้เห็น

¹¹ กฤษฏา บุญชัย ประภาส ปิ่นตบแต่ง และศยามล ไกยูรวงศ์, “นโยบายการพัฒนาของรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนชนบท,” ใน *สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล*, เสน่ห์ จามริก, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2546), หน้า 41.

¹² นฤมล ทัพจุมพล ประภาส ปิ่นตบแต่ง และสมชาย ปรีชาศิลป์, “การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนกับการปราบปรามของรัฐ (ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 - ปัจจุบัน),” *รัฐศาสตร์สาร* 19, 3 (2539): 73-90.

ว่ารัฐบาลมีความห่วงใยในการอยู่ดีกินดีของชาวชนบทตามแนวทางโครงการ “เงินผัน” ซึ่งเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2518 และดำเนินต่อมาจนถึง พ.ศ.2523¹³

ส่วนการพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ในด้านหนึ่งเน้นการพัฒนา ยังคงเป็นในรูปแบบของการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน แต่ทว่าอีกด้านหนึ่งการพัฒนาชนบทในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้มีการกำหนดแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทในแนวทางใหม่ที่ต่างจากแนวทางในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-4 คือ ให้ความสำคัญแก่พื้นที่ที่ความยากจนหนาแน่น การเน้นเทคนิคที่ประชาชนทำได้เองและมีการลงทุนต่ำ รวมทั้งการเปิดช่องทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตัวเองให้มากที่สุด อันส่งผลให้มีการเน้นเรื่องโครงการพัฒนาขนาดเล็กที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่และสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ¹⁴

เช่นเดียวกับที่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ได้มีแนวทางในการพัฒนาชนบทโดยยึดกลุ่มผู้มีรายได้น้อยเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก และขยายแผนการพัฒนาชนบทครอบคลุมทั่วประเทศ หากเป็นที่น่าสังเกตว่าการพัฒนาชนบทในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ไม่เน้นการสร้างสาธารณูปโภคชิ้นใหม่ แต่เน้นการนำโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ปรับปรุงการจัดการและบริหารงานบริการของรัฐ รวมทั้งเพิ่มบทบาทเอกชนในการแบ่งเบาภาระการลงทุนด้านสาธารณูปโภค¹⁵

อีกรูปแบบหนึ่งของการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ชนบทของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 – ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ได้แก่ การจัดพิธีการประกวด “หมู่บ้านตัวอย่าง” เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านได้ขุกคิดและเกิดสำนึกเรื่องการพัฒนา รวมไปถึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการพัฒนาตามแนวทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อันกล่าวได้ว่าเป็นการผลิตและผลิตซ้ำวาทกรรมของรัฐในช่วงทศวรรษ 2500 และทศวรรษ 2510 โดยที่พิธีการประกวดหมู่บ้านตัวอย่างยังคงเน้นที่ลักษณะทางกายภาพที่แสดงถึงการพัฒนา เช่น การมีสถานที่ราชการ อาทิ ศาลาอเนกประสงค์ ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน มีถนนหนทาง มีไฟฟ้า ตลอดจนลักษณะทางนามธรรมบางประการ เช่น การมีความสามัคคีภายในกลุ่มสมาชิก มีรูปแบบวิถีชีวิตที่ถูกต้องอนามัย ชาวบ้าน

¹³ชยันต์ วรรณະภุติ, “รัฐ การพัฒนาชนบทและการสืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย,” ใน *รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา*, อนุญญา ภูซงคกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 154 - 155.

¹⁴*สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ*, หน้า 125 - 130.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 155 - 157.

สามารถพูดและใช้ภาษาแบบทางราชการได้ ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มที่มีลำดับการบังคับการบริหารจัดการจากส่วนกลางอย่างเข้มแข็ง¹⁶

แน่นอนที่ว่าวิถีคิดที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมในส่วนของ “เมือง” หรืออีกนัยหนึ่งพื้นที่ “พัฒนา” เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ดังเห็นได้จากงานศึกษาของเพ็ญพร ธีระสวัสดิ์ ที่ชี้ให้เห็นว่าในปี พ.ศ.2531 ระดับของกระบวนการเป็นเมืองในประเทศไทยคิดเป็นอัตรา 28.7% เพิ่มจากปี พ.ศ.2518 ซึ่งคิดเป็นอัตรา 24% โดยในปี พ.ศ.2531 มีจำนวนเมืองขนาดเล็ก (ประชากรน้อยกว่า 10,000 คน) เพิ่มขึ้นจาก 249 แห่งมาเป็น 363 แห่ง ขณะที่จำนวนของเมืองขนาดกลาง (ประชากร 10,000-49,999 คน) เพิ่มขึ้นจาก 160 แห่งเป็น 271 แห่ง และเมืองขนาดใหญ่ (ประชากรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป) เพิ่มขึ้นจาก 15 แห่งเป็น 26 แห่ง¹⁷ (ดูตารางประกอบ)

ระดับของกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ในประเทศไทย

ปี	%	อัตราการเปลี่ยนแปลง
2518	24	-
2531	28.7	+4.7

จำนวนของเมือง

ปี	เมืองขนาดเล็ก	เมืองขนาดกลาง	เมืองขนาดใหญ่
2518	249	160	15
2531	363	271	26
อัตราการเปลี่ยนแปลง	+114	+111	+11

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในแง่หนึ่งนั้นระดับของกระบวนการกลายเป็นเมืองของประเทศไทยถือว่าอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ หากแต่อัตราการเพิ่มของประชากรในเมืองกลับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระหว่าง พ.ศ.2528-2531 ซึ่งประชากรในเมืองเพิ่มขึ้น 3.2% ต่อปี ในขณะที่ประชากร

¹⁶ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “สัญลักษณ์และพิธีกรรมในการประกวดหมู่บ้าน,” หน้า 197 - 202.

¹⁷Penpom Tirasawat, Patterns and Trends of Urbanization: Background Report of the NESDB's project on "The Study on National Urban Development Policy Framework", prepared by TDRI, Bangkok, 1990 อ้างถึงใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, กระบวนการกลายเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 77 - 78.

ในชนบทเพิ่มขึ้นเพียง 1.5% และเมืองขนาดใหญ่ไม่ได้กระจายตัวทั่วทุกภูมิภาค ดังพบว่า ในปี พ.ศ.2531 ไม่มีเมืองขนาดใหญ่ในภาคตะวันตก ขณะที่ภาคอื่นๆ มีเมืองขนาดใหญ่อย่างน้อย 2 เมือง¹⁸

สำหรับพื้นที่อีกส่วนหนึ่งคือพื้นที่ทางธรรมชาติ กล่าวได้ว่าในมุมมองของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 พื้นที่ทางธรรมชาติถูกให้ความหมายในฐานะแหล่งทรัพยากรหรือทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ ควบคู่ไปกับการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่ได้รับการดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังเห็นได้จากหลักการแบ่งชนิดของป่าตามหลักวิชาการป่าไม้ (ซึ่งเป็นหลักที่กรมป่าไม้ใช้ในทางปฏิบัติ) ที่จำแนกป่าในประเทศไทยเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “ป่าอนุรักษ์” อาทิวนอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าต้นน้ำลำธาร โดยที่ป่าประเภทนี้กรมป่าไม้จะใช้มาตรการอย่างเข้มงวด รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา และ “ป่าเศรษฐกิจ” ซึ่งเป็นป่าที่รัฐโดยกรมป่าไม้ ผ่อนคลายให้มีการทำไม้เพื่อป้อนเศรษฐกิจของประเทศ¹⁹

มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการให้ความหมายพื้นที่ทางธรรมชาติของรัฐ คือ ในด้านที่พื้นที่ทางธรรมชาติถูกให้ความหมายในฐานะพื้นที่อนุรักษ์ ปรากฏว่า วิธีคิดและการจัดการพื้นที่ธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ.2535 เป็นไปในลักษณะของการกำหนดให้พื้นที่ทางธรรมชาติที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์มีสถานะเป็นพื้นที่ปลอดจากมนุษย์ ดังเห็นได้จากการจัดการพื้นที่ “ป่าอนุรักษ์” ซึ่งได้อาศัยค่านิยม “ป่า” ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ที่ให้นิยามว่าป่าหมายถึง “ที่ดินรวมตลอดถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลใดได้มาตามกฎหมาย” อันทำให้เขตพื้นที่ป่ามีความหมายรวมถึงที่ดินทั้งที่มีป่าและไม่มีป่า โดยให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของรัฐในการกำหนดว่าพื้นที่ใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติเพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่า ซึ่งพื้นที่นั้นห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือ ครอบครอง หรือกระทำการใดๆ ยกเว้นจะได้รับอนุญาตจากรัฐเป็นการชั่วคราว

รวมไปถึงการอิงมติคณะรัฐมนตรีและคำสั่งนายกรัฐมนตรีในช่วง พ.ศ.2504-2518 ที่ระบุถึงการห้ามมิให้บุคคลทำการใดๆ ในเขตป่าสงวน หรือบุกรุกเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อาทิ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2504 ซึ่งมีสาระอยู่ที่การห้ามมิให้บุคคลจับจองพื้นที่ป่า

¹⁸ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, กระบวนการกลายเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทย กำลังพัฒนา, หน้า 78 - 79.

¹⁹คำอธิบายเกี่ยวกับการจำแนกประเภทของป่าในประเทศไทย ในที่นี้อิงกับคำอธิบายของ นายชานิน บุญโยภาส อธิบดีกรมป่าไม้ในช่วงการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ระหว่างพ.ศ.2529 - 2531 โปรดดู “ระเบิดศึกเขื่อนน้ำโจน,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34, 37 (28 กุมภาพันธ์ - 5 มีนาคม 2531): 20 - 21.

ซึ่งถูกทำลายอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2517 ซึ่งเป็นนโยบายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นการถาวรและการจัดการกับป่าถาวรหรือป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรมโดยการบุกรุกของราษฎร หรือคำสั่งนายกรัฐมนตรีวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2518 ซึ่งมีสาระอยู่ที่การห้ามบุกรุกเขตป่าสงวนโดยถือเป็นเรื่องผิดกฎหมาย²⁰

พิจารณาจากที่กล่าวมาในแง่หนึ่ง วิธีคิดและการจัดการพื้นที่ “ป่าอนุรักษ์” ที่แยกคนกับป่าออกจากกัน โดยทำให้ป่าเป็นพื้นที่ปลอดคนเพื่ออนุรักษ์ป่าเป็นสิ่งที่มาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 อย่างไรก็ตามการจัดการพื้นที่ “ป่าอนุรักษ์” โดยการแยกคนออกจากป่าในทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรก ของทศวรรษ 2530 กล่าวได้ว่ามีความเข้มข้นมากกว่าช่วงก่อนหน้า ดังพบว่า ในปีพ.ศ. 2518 รัฐบาลได้มีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 4 เมษายน พ.ศ.2518 ระบุให้ราษฎรไร้ที่ดินในเขตป่าสงวนสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติต่อไปได้ แต่ห้ามบุกรุกต่อ เพื่อแก้ปัญหาการไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งมติดังกล่าวได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากทางกองทัพว่า เป็นการกระทำเพื่อเอาใจประชาชนมากเกินไป และเป็นการเปิดทางของการบุกรุกป่าของราษฎรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งในปี พ.ศ.2524 ได้มีการออกมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2518²¹

เช่นเดียวกับที่พบว่าในปี พ.ศ.2528 ได้มีการจัดทำนโยบายป่าไม้แห่งชาติเพื่อเป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว โดยมีเนื้อหาสำคัญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่า คือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าทั่วประเทศอย่างน้อย 40% ของพื้นที่ประเทศ โดยจำแนกเป็นป่าอนุรักษ์ 15% และป่าเศรษฐกิจ 25% ซึ่งการกำหนดเขต “ป่าอนุรักษ์” ได้ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่อยู่มาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์จำนวน 32,000 หมู่บ้าน 970,000 ครัวเรือน ถูกย้ายออกจากพื้นที่ซึ่งตั้งถิ่นฐานทำกินมานานกว่า 1 ศตวรรษ โดยมีฐานะเป็นชุมชนที่ราชการรับรองว่าเป็นชุมชนที่ต้องตามกฎหมาย²² โดยที่ปมเงื่อนหนึ่งของการจัดทำนโยบายป่าไม้แห่งชาติ รวมทั้งการปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวมีรากฐานจากการที่หน่วยงานของรัฐ

²⁰ศยามล ไกยูรวงศ์, “ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในเขตป่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 207 - 212, 238 - 241.

²¹อรรถวรรณ คูเจริญ, “ปัญหาป่าไม้กับประชาชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ,” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “อนาคตป่าไม้ไทยกับบทบาทรัฐสภา” (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกิจการสภาผู้แทนราษฎร ร่วมกับคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 3.

²²ศยามล ไกยูรวงศ์, “ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในเขตป่า,” หน้า 245-248.

ที่ทำหน้าที่ด้านป่าไม้มองว่า ปัจจัยสำคัญที่เป็นสาเหตุของการทำลายป่า ได้แก่ การขยายที่ทำกินของราษฎร²³

ในส่วนของพื้นที่ “ป่าเศรษฐกิจ” โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า พื้นที่ป่าเศรษฐกิจเป็นพื้นที่ป่าที่มีความสำคัญรองจากเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ป่าประเภทนี้มุ่งให้มีการผลิตไม้เพื่อใช้สอยและตอบสนองอุตสาหกรรมการทำไม้หรือธุรกิจประเภทอื่นๆ ที่ใช้ไม้หรือผลิตผลจากไม้ในการผลิต โดยการจัดการพื้นที่ป่าเศรษฐกิจของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 – ครั้งแรกของทศวรรษ 2530 เน้นที่การสนับสนุนให้ภาคเอกชนดำเนินการปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งไม้ประเภทที่ปลูกเน้นที่การปลูกไม้โตเร็ว อาทิ ยูคาลิปตัส หรือไม้ที่มีค่าสูงทางเศรษฐกิจ²⁴

มีข้อสังเกตว่าการสนับสนุนการปลูกสวนป่าโดยภาคเอกชนได้นำไปสู่ปัญหาสำคัญ 2 ประการ

ประการแรก การสนับสนุนการปลูกป่าเศรษฐกิจ โดยเฉพาะช่วงหลังการกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ.2528 รัฐได้อนุมัติให้มีการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยเฉพาะเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นป่าต้นน้ำลำธาร เขตป่าชุมชนที่ชาวบ้านรักษาไว้ เขตป่าชายเลน ซึ่งป่าจำพวกนี้มีความสำคัญในทางระบบนิเวศน์และมีผลต่อการเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ²⁵ และนำไปสู่ปัญหาการลดลงของปริมาณพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ ดังที่กล่าวตอนต้นแล้วว่า ปริมาณพื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศในช่วงทศวรรษ 2520 - ครั้งแรกของทศวรรษ 2530 ได้ลดลงตามลำดับ โดยในปี พ.ศ.2521 พื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศคิดเป็นอัตรา 34% และต่อมาในปี พ.ศ.2531 พื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศอยู่ที่อัตรา 28%

ประการที่สอง แผนงานหลักสำหรับการปลูกสร้างสวนป่าของภาคเอกชนนั้น รัฐได้กำหนดให้ปลูกป่าในพื้นที่ซึ่งถือเป็น “ป่าเสื่อมโทรม” โดยไม่ได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่า มีประชาชนจำนวนมากอาศัยทำกินในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และให้ความสำคัญกับการสวนป่าของภาคเอกชนไม่ก็ราย โดยให้พื้นที่ในเขตป่าเสื่อมโทรมแก่ธุรกิจเอกชนได้ทำการปลูกป่าจำนวน 20 ล้านไร่ ขณะที่ให้

²³ อรรถวรรณ คุณเจริญ, “การเมืองว่าด้วยนโยบายป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีนโยบายปลูกสร้างสวนป่า ยูคาลิปตัส,” (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 69.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-84; ศยามล ไกยูรวงศ์, “ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในเขตป่า,” หน้า 270-271.

²⁵ ศยามล ไกยูรวงศ์, “ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในเขตป่า,” หน้า 275-276.

* ข้อมูลของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) เมื่อปี พ.ศ.2533 ชี้ว่า ในบริเวณ “ป่าเสื่อมโทรม” มีประชาชนอาศัยทำกินอยู่ไม่ต่ำกว่า 8.7 ล้านคน

พื้นที่ปลูกป่าชุมชนของชาวบ้านนับล้านคนในหมู่บ้าน 60,000 แห่ง จำนวน 6 ล้านไร่²⁶ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ แผนงานสำหรับการปลูกป่าของภาคเอกชนทำให้ประชาชนจำนวนมากถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ “ป่าเสื่อมโทรม” เพื่อให้ธุรกิจเอกชนทำการปลูกสวนป่า และเปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชนได้พื้นที่ป่าเพื่อใช้ประโยชน์มากกว่าชาวบ้าน

นอกจากนี้ในแง่หนึ่ง การสนับสนุนการปลูกสร้างสวนป่าของภาคธุรกิจเอกชนซึ่งเน้นปลูกไม้โตเร็วเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นการทำให้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมฟื้นตัวเป็นป่าสมบูรณ์ได้ยาก เพราะการทำสวนป่าแบบไม้โตเร็วที่เป็นการปลูกพืชชนิดเดียว แปลงเดียว ไม่ใช่การฟื้นตัวของป่าแบบธรรมชาติแต่เป็นการถางป่าให้เตียนและทำลายลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพของป่า²⁷

อนึ่ง ทั้งปัญหาการลดลงของปริมาณพื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศและปัญหาการฟื้นตัวเป็นป่าสมบูรณ์ของ “ป่าเสื่อมโทรม” ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นผลจากการสนับสนุนการปลูกป่าเศรษฐกิจ ประกอบกับได้เกิดกรณีน้ำท่วมใหญ่และโคลนถล่มอย่างรุนแรงในภาคใต้ เมื่อปลายปี พ.ศ.2531 ได้นำไปสู่การที่รัฐบาลประกาศให้ปี พ.ศ.2532-2535 เป็นปีแห่งการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ รวมทั้งประกาศ “ปิดป่า” และเริ่มมีแนวคิดที่จะขยายพื้นที่ “ป่าอนุรักษ์” โดยที่แนวคิดดังกล่าวจะได้กำหนดเป็นนโยบายและปฏิบัติอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2535 หลังจากที่รัฐประสบความล้มเหลวในการดำเนินโครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรที่ยากจนในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) โดยเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็น 25% ของพื้นที่ทั้งหมด สวนป่าเศรษฐกิจเป็น 15% ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ²⁸

ในด้านหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า การ “ปิดป่า” และการเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นการปิดกั้นและเบียดขับไม่ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า

ควบคู่ความคิดที่จำแนกพื้นที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและพื้นที่ทางธรรมชาติ ยังพบว่า รัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ได้รับอิทธิพลของวาทกรรมที่จำแนกพื้นที่ของรัฐเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ซึ่งรัฐเป็นเจ้าของและดูแลจัดการเพียงผู้เดียว และ “พื้นที่ส่วนตัว” ที่ปัจเจกบุคคลเป็นเจ้าของโดยมีอำนาจรัฐรับรองสิทธิของปัจเจกบุคคลอีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นวาทกรรมที่สืบต่อ

²⁶ อรรถธรณ คูณเจริญ, “การเมืองว่าด้วยนโยบายป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีนโยบายปลูกสร้างสวนป่า ยุคาลิปตัส,” หน้า 73-74.

²⁷ ศยามล ไกยูรวงศ์, “ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในเขตป่า,” หน้า 279-281.

²⁸ อภิชัย พันธเสน, *ทำอย่างไรจึงจะได้ป่าและพื้นที่สีเขียวคืนมา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 13-16.

กันมาตั้งแต่ช่วงรัฐสมัยใหม่ (รัชกาลที่ 5 - พ.ศ.2500) และช่วงการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.2500 เป็นต้นมา)

รูปธรรมของวิธีคิดดังกล่าว เห็นได้จากการจัดการที่ดินในพื้นที่ป่าทั่วประเทศในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ซึ่งพบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ.2533 นั้น รัฐได้ดำเนินการจัดสรรที่ดินในเขตป่าเสื่อมโทรมให้แก่ประชาชนที่อาศัยทำกินในพื้นที่ดังกล่าวได้ถือสิทธิทำกิน รวมทั้งจัดให้ภาคธุรกิจเอกชนได้ประกอบธุรกิจด้านการเกษตรในเขตป่าเสื่อมโทรม โดยที่การจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าทั่วประเทศถือเป็นอำนาจของกรมป่าไม้ ซึ่งมีการระบุประเภทของพื้นที่ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ที่ดินของรัฐ (พื้นที่สาธารณะ) และที่ดินของเอกชน (พื้นที่ส่วนตัว)²⁹

ในแง่ของโครงสร้างของการจัดการพื้นที่ป่าทั่วประเทศตามวิธีคิดที่จำแนก “พื้นที่สาธารณะ” และ “พื้นที่ส่วนตัว” กล่าวได้ว่า³⁰ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2525 - 2533 รัฐได้ดำเนินโครงการสิทธิที่ทำกินของราษฎร เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติของราษฎร โดยมีการออกเอกสารสิทธิที่เรียกว่า “สิทธิทำกิน” (สทก.) ให้แก่ราษฎรที่ไม่มีที่ทำกินของตนเองและเข้าไปบุกรุกที่ป่าสงวนแห่งชาติได้ถือสิทธิทำกินในเขตป่าเสื่อมโทรมภายในระยะเวลา 5 ปี โดยที่ที่ดินดังกล่าว จะไม่มีการจำหน่าย จ่ายโอน หรือให้ผู้ไม่มีกรรมสิทธิ์เช่า ยกเว้นแต่การโอนให้ทายาท และถ้าไม่มีการทำประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นระยะเวลาต่อเนื่องกัน 2 ปี สิทธิดังกล่าวจะถูกถอดถอนคืนโดยทางราชการ

โครงการสิทธิที่ทำกินของราษฎร กล่าวได้ว่า บรรลุวัตถุประสงค์ในการช่วยให้ราษฎรที่ไม่มีที่ทำกินได้มีสิทธิทำกินในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หากแต่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ไม่สามารถหยุดการบุกรุกเบิกที่ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยผู้ได้เอกสารสิทธิทำกิน ส่วนมากจะขายกรรมสิทธิ์ให้แก่ผู้อื่น (การขายไม่ได้โอนกันในทางเอกสารตามกฎหมาย ซึ่งทำไม่ได้ แต่เป็นวิธีการซื้อขายที่ยอมรับกันเองในชุมชน โดยผู้ซื้อเข้าไปทำกินในพื้นที่แทนเจ้าของกรรมสิทธิ์) แล้วไปหาที่บุกรุกเบิกในป่าแห่งใหม่

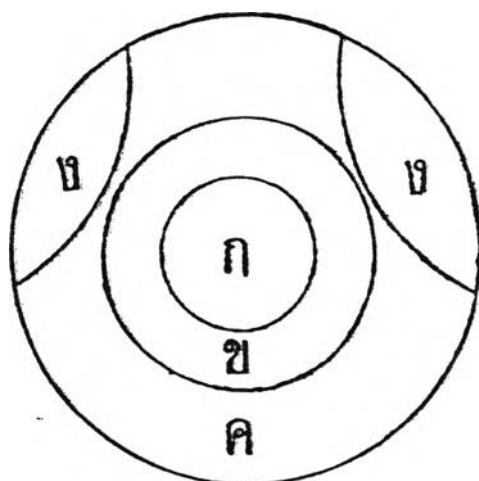
²⁹ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “พัฒนาการของนโยบายเกี่ยวกับการจัดการที่ดิน,” เอกสารประกอบการสัมมนา นโยบายที่ดินกับการพัฒนาชนบทครั้งที่ 2 เรื่อง “วิกฤตการณ์ที่ดินเกษตรกรรมและทางเลือกในการแก้ปัญหา” ส่วนที่ 1 ชุดที่ 2 นโยบายการจัดสรรที่ดินและผลกระทบ กรณีศึกษาหมู่บ้านใน “ภาคเหนือ” และ “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 31 สิงหาคม - 1 กันยายน 2534, หน้า 7-8.

³⁰อภิชาติ พันธเสน, “นโยบายและข้อเสนอในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาจากประสบการณ์ของโครงการ คจก.,” วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 12, 1 (มีนาคม 2537): 6-15.

ความล้มเหลวของโครงการสิทธิที่ทำกินของราษฎรส่วนหนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่าสัมพันธ์กับ “โครงการหมู่บ้านป่าไม้” ซึ่งเป็นโครงการที่กรมป่าไม้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันเพื่อรักษาป่าอนุรักษ์และสนับสนุนให้มีการปลูกป่าขึ้นใหม่ โดยการจัดสรรให้ประชาชนที่อาศัยทำกินในเขตป่าอนุรักษ์โยกย้ายออกจากพื้นที่ ไปอยู่ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมซึ่งเป็นพื้นที่รองรับ พร้อมทั้งส่งเสริมให้ปลูกไม้ยืนต้นลงในพื้นที่ที่จัดสรรให้ (ไม้ยืนต้นที่สนับสนุนให้ปลูกได้แก่ พืชเศรษฐกิจชนิดใดชนิดหนึ่ง) โดยที่การโยกย้ายประชาชนออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นการทำให้ประชาชนที่ถูกโยกย้ายเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยการเป็นหนี้ตั้งแต่เริ่มแรก เนื่องจากรัฐถือว่าการทำกินในเขตป่าอนุรักษ์เป็นการผิดกฎหมาย ประชาชนจึงไม่ได้รับเงินทดแทนจากการขนย้ายแต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกัน การทำเกษตรกรรมในพื้นที่โครงการหมู่บ้านป่าไม้ก็ทำได้จำกัด ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ที่มีขนาดจำกัดและส่วนหนึ่งต้องถูกใช้ในการปลูกไม้ยืนต้น ทำให้ครอบครัวหมู่บ้านป่าไม้ส่วนใหญ่จำเป็นต้องขยายที่ทำกินโดยการบุกเบิกพื้นที่ป่า

โครงการที่ล้มเหลวของรัฐได้นำไปสู่การแก้ปัญหาโดยการจัดทำโครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรที่ยากจนในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ขึ้นในปี พ.ศ.2533 ซึ่งสาระและหลักการสำคัญของโครงการคจก. อยู่ที่การจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรที่ไม่มีที่ทำกิน การจัดระเบียบชุมชน การลงทุนด้านโครงการพื้นฐาน รวมทั้งการพัฒนาอาชีพ ซึ่งประชาชนจะได้รับการสนับสนุนให้ปลูกไม้ยืนต้นและอนุรักษ์ป่า ตลอดจนการปลูก “ไม้เศรษฐกิจ” ที่กรมป่าไม้เป็นผู้จัดหากลับมาให้ และการฝึกอบรมให้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตสินค้าทางการเกษตร รวมทั้งการค้าขาย การสะสมทุน และการจัดการที่เกี่ยวกับการตลาด โดยพื้นที่ป่าตามการจำแนกของโครงการแบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย 1) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ก) ซึ่งชุมชนในพื้นที่จะถูกโยกย้ายออกทั้งหมด 2) พื้นที่กันชนหรือป่าเศรษฐกิจ (ข) ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมที่ติดกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยบริเวณดังกล่าวอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้และกรมป่าไม้จะอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ แต่ครอบครัวที่ดูแลจะไม่มีกรรมสิทธิในพื้นที่นั้น แม้ว่าจะโอนสิทธิให้ทายาทได้ 3) พื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมที่อนุญาตให้ตั้งถิ่นฐาน หรือให้ผู้อพยพจากเขตป่าอนุรักษ์ตั้งถิ่นฐานได้ (ค) ซึ่งประชาชนจะได้รับอนุญาตให้ปลูกพืชเศรษฐกิจและไม้ยืนต้นได้ตามเงื่อนไขเดียวกับพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ (ข) 4) พื้นที่สงวนให้เอกชนเช่าปลูกป่า(ง) (คุณภาพประกอบ)

ภาพแสดงการจำแนกพื้นที่ป่าตามโครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรที่ยากจน
ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.)

อย่างไรก็ตาม การจำแนกพื้นที่ของโครงการ คจก. ก่อให้เกิดปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่สงวนให้เอกชนเช่าปลูกป่า (ง) โดยมีข้อสงสัยว่า เจ้าหน้าที่ราชการได้ทำการจัดสรรที่ประเภทดังกล่าวโดยแย่งที่ดินจากผู้ยากไร้เพื่อให้เอกชนได้ปลูกป่า และจากข้อเท็จจริงจากเอกสารโครงการซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้จัดทำนั้น ข้อสงสัยดังกล่าวเป็นเรื่องที่ยากที่จะปฏิเสธเพราะมีการระบุไว้อย่างแน่ชัดว่าจะมีการดำเนินการนำที่ซึ่งจัดสรรให้แก่ราษฎรไปจัดสรรให้ธุรกิจเอกชนเช่าปลูกป่าและมีการกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ถ้าหากชาวบ้านจะใช้พื้นที่กันชน (ข) ในการปลูกป่าจะมีสิทธิใช้ได้ไม่เกินครอบครัวละ 15 ไร่ ขณะที่ธุรกิจเอกชนสามารถเช่าที่ปลูกป่าโดยไม่จำกัดจำนวน

เช่นเดียวกับที่พบว่า ในทางปฏิบัติแล้ว ผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริงตามโครงการ คจก. ไม่เป็นไปตามหลักการของโครงการ เช่น การคัดเลือกผู้มีสิทธิที่จะได้รับการจัดสรรที่ทำกินนั้น ผู้ที่ "หัวอ่อน" ปฏิบัติตามข้อกำหนดของเจ้าหน้าที่อย่างดี จะได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเป็นพิเศษ และถ้ามีการจ่ายเงินได้ไต่ะก็สามารถให้ญาติพี่น้องที่อยู่ในหมู่บ้านอื่นได้รับการพิจารณาเพื่อรับสิทธิในการจัดสรรที่ดินตามโครงการ คจก. ทำให้ที่ดินที่เตรียมไว้ไม่เพียงพอสำหรับชาวบ้านที่ถูกโยกย้ายจาก เขตป่าอนุรักษ์ หรือมีการบังคับให้ชาวบ้านย้ายที่ทำกินเพื่อเตรียมพื้นที่ให้เป็นที่ทำกินของชาวบ้านที่ถูกโยกย้ายมาจากเขตป่าอนุรักษ์

จากที่กล่าวมา โดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างของการจัดการพื้นที่สาธารณะของรัฐ เป็นการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการพื้นที่และให้สิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะแก่ธุรกิจเอกชนในขณะที่ยากัดและไม่เอื้อให้ประชาชนมีสิทธิใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะเท่าไรนัก

ในส่วนของ “พื้นที่ส่วนตัว” จากที่กล่าวเกี่ยวกับโครงการ คจก. จะเห็นได้ว่า วิธีคิดและการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 สนับสนุนธุรกิจเอกชนเป็นเจ้าของหรือมีสิทธิใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าในลักษณะของการปลูกป่าเศรษฐกิจ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ไม่มีที่ทำกินครอบครัวหนึ่งๆ ได้สิทธิทำกินในเขตป่าเสื่อมโทรม ภายใต้การจัดการของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐ โดยที่โครงสร้างการจัดการพื้นที่ส่วนตัวเป็นไปในลักษณะที่ให้สิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่แก่ธุรกิจเอกชนมากกว่าประชาชนผู้ยากไร้ ดังเห็นได้จากการจัดการพื้นที่ป่าตามโครงการ คจก. และอีกด้านหนึ่งเห็นร่องรอยได้จากความพยายามของรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ในการจำกัดการถือครองที่ดินของนักลงทุน เพื่อป้องกันการถือครองที่ดินเพื่อเก็งกำไรและป้องกันการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร³¹ (การจำกัดการถือครองที่ดินของนักลงทุนเพื่อการดังกล่าวมีนัยแสดงว่า โครงสร้างของรัฐในช่วงก่อนหน้าเอื้อต่อธุรกิจเอกชนมากกว่าประชาชนผู้ยากไร้ จนทำให้มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการถือครองที่ดิน รวมทั้งชี้ว่าการถือครอง “พื้นที่ส่วนตัว” ของธุรกิจเอกชนมีลักษณะของการแย่งชิงพื้นที่จากภาคประชาชน)

สำหรับประเด็นการจำแนกสถานะของคนในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520–ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 กล่าวได้ว่า ในทางหนึ่งนั้นการจำแนกยังคงสืบทอดวาทกรรมที่จำแนกคนเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “คนไทย” และ “คนอื่นที่ไม่ใช่ไทย” โดยอาศัยความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ปรากฏและมีอิทธิพลอย่างสืบเนื่องมาตั้งแต่ช่วงรัฐสมัยใหม่เรื่อยมาจนถึงทศวรรษ 2510 ดังเห็นได้จากวาทกรรมว่าด้วย “ชาวเขา” ซึ่งหมายความถึงกลุ่มชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่สูงที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมกับ “คนไทย” สร้างปัญหาให้แก่ชาติไทย และไม่มีพันธะต่อประเทศไทย โดยที่วาทกรรมว่าด้วย “ชาวเขา” ในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ได้กำหนดตำแหน่งแห่งที่ของ “ชาวเขา” ไว้ในฐานะกลุ่มคนที่ผลิตยาเสพติดและบุกรุกทำลายป่า³²

³¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เก็บที่โล่งแก่รากหญ้า คัดสรรข้อเขียน 1 ทศวรรษว่าด้วยทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และอื่นๆ (เชียงใหม่: โครงการต้นน้ำต้นชีวิต มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และชุมชนคนรักป่า, 2543), หน้า 49 - 50 (ส่วนที่ขีดเส้นเน้นโดยผู้ศึกษา); ในข้อเขียนของนิธิที่กล่าวถึงการจำกัดการถือครองที่ดินของนักลงทุนได้ระบุว่า พิมพ์ครั้งแรกเมื่อวันที่ 27 เมษายน 2534 ซึ่งจากข้อเท็จจริงแล้ววันเวลาที่พิมพ์ข้อเขียนดังกล่าวตรงกับช่วงรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน (รัฐบาลอานันท์ 1) ซึ่งเป็นรัฐบาลในช่วงระหว่างวันที่ 2 มีนาคม 2534 - วันที่ 7 เมษายน 2535.

³² ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “วาทกรรมว่าด้วย “ชาวเขา”,” สังคมศาสตร์ วารสารทางวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 11, 1 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2541): 114 - 126; ขจิตถัย บุรุษพิณณ์, “ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย: ปัญหาและแนวทางแก้ไข,” ใน รอยร้าวในสังคมไทย? บูรณาการกับปัญหา

มีข้อที่น่าสังเกตว่า สถานะที่นิยามโดยรัฐจะได้รับการเผยแพร่ หรืออีกนัยหนึ่ง การผลิตและผลิตซ้ำในหนังสือพิมพ์ ซึ่งวิธีการกล่าวถึงชาวเขาของหนังสือพิมพ์ จะไม่มีการใช้ศัพท์คำว่า "ราษฎร" "ประชาชน" หรือ "พลเมือง" แต่จะเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ม้งหรือกะเหรี่ยง ทำให้เกิดภาพว่าชาวเขาทั้งกลุ่มเป็นผู้กระทำความผิด ในขณะที่ถ้าคนไทยพื้นราบ กระทำความผิดฐานเดียวกัน จะรายงานชื่อผู้กระทำความผิด เช่น นาย ก หรือนาย ข หรือไม่ก็ใช้ศัพท์ เช่น "ราษฎร" หรือ "ประชาชน" อันมีผลให้ความผิดของชาวเขาดูร้ายแรง และเกิดความรู้สึกที่ชาวเขาเป็น "คนอื่น"³³

ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ สถานะ "ผู้ทำลายป่า" ที่รัฐนิยามให้แก่ชาวเขามีที่มาจาก การที่รัฐมองว่า แบบแผนการเกษตรแบบ "ไร่เลื่อนลอย" ของชาวเขาเป็นการทำลายป่าและทำลายเศรษฐกิจของชาติ โดยกีดขวางการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ อีกทั้งการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของชาวเขาในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว โดยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ได้มีการนิยามชาวเขาในฐานะ "ชนดั้งเดิมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง" เพื่อตอบรับต่อกระแสความเฟื่องฟูของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์³⁴

นอกจากการจำแนกคนไทยและคนอื่นที่ไม่ใช่ไทย ด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ยังปรากฏว่ารัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ.2535 ได้สานต่อวิถีคิดของรัฐในช่วงทศวรรษ 2500 และทศวรรษ 2510 ซึ่งจำแนกสถานะความเป็นอื่นของคน โดยพิจารณาจากทรัพย์สินในครอบครองและระดับของรายได้ของบุคคลเป็นเกณฑ์ในการนิยามว่า "คนจน" เป็นคนอื่น พวกอื่น³⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐมีความตระหนักว่าปัญหาความยากจนของคนในสังคมมาจากความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ระหว่างคนกลุ่มอาชีพต่างๆ และระหว่างเขตภาคต่างๆ ของประเทศ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อันเป็นแม่บทในการพัฒนาประเทศพยายามที่จะแก้ไข ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ที่เหลื่อมล้ำ ดังปรากฏว่า สาระสำคัญของประการหนึ่งของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

ความมั่นคงของชาติ, กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 299 - 300.

³³ กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์, "ความเป็น "พวกเรา" และ "พวกเขา" ในสังคมไทย: การรายงานข่าวเกี่ยวกับชาวเขาในวาทกรรมหนังสือพิมพ์ไทย," *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 19-20:3 (2543): 32 - 40.

³⁴ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, "วาทกรรมว่าด้วย "ชาวเขา"," หน้า 119 - 129.

³⁵ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, "จากคนนอกสู่คนชายขอบ," *ศิลปวัฒนธรรม* 20, 12 (ตุลาคม 2542): 69-74; นิธิ เอียวศรีวงศ์, *คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผลพ.), 2543), หน้า 2-11.

และฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) อยู่ที่มีการลดช่องว่างของรายได้ระหว่างประชาชนในเขตเมืองและเขตชนบท รวมทั้งยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในเขตชนบทในหลายแนวทาง³⁶

อย่างไรก็ตามการดำเนินการลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ อันเป็นที่มาของ “ความยากจน” และ “คนจน” ตามแผนพัฒนาฯ ทั้ง 3 ฉบับ กล่าวได้ว่า ไม่ประสบความสำเร็จและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างสาขาอาชีพและระหว่างภาคยังมีเพิ่มมากขึ้น ดังพบว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 มีความแตกต่างระหว่างรายได้ของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่ยากจนที่สุดของประเทศกับประชาชนในกรุงเทพฯ เพิ่มจากอัตรา 6.9 เท่าตัวในปี พ.ศ. 2519 เป็น 7.5 เท่าตัวในปี พ.ศ. 2524³⁷

ปมสำคัญของ การจำแนกความเป็นอื่นของคนในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของรัฐ อยู่ที่ว่า “คนอื่น” ตามนิยามของรัฐโดยจำแนกว่าเป็น “คนอื่นที่ไม่ใช่ไทย” ตามลักษณะทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมได้ ถูกเบียดขับไม่ให้มีสิทธิและอำนาจในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของพวกเขา³⁸ และในทำนองเดียวกัน การจำแนกความเป็นอื่นจากสถานะทางเศรษฐกิจทำให้ “คนจน” อยู่ในภาวะสูญเสียความสามารถในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นทรัพยากรส่วนกลาง³⁹

3.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ. 2535

ลักษณะประการหนึ่งของรัฐในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา ได้แก่ การที่กระบวนการปกครองประเทศมีลักษณะเป็นรัฐราชการ ซึ่งมีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง โดยผ่านกลไกราชการ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยมที่

³⁶ สยามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ, หน้า 97-99, 116, 122-127, 130, 154-156.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116-117.

³⁸ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “วาทกรรมว่าด้วย “ชาวเขา”,” หน้า 123-124; ทวีช จตุรพรฤกษ์, เสี่ยงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ (เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), หน้า 107 - 117.

³⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, คนจนกับนโยบายทำให้จนของรัฐ, หน้า 65 - 73; อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “จากคนนอกสู่คนชายขอบ,” หน้า 75.

รัฐกำกับควบคุมสังคม⁴⁰ ในแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่า รัฐในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ยังคงสืบทอดลักษณะทางการเมืองแบบรัฐราชการจากรัฐในช่วงทศวรรษ 2500 และทศวรรษ 2510^{*}

อย่างไรก็ตามรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 มีความแตกต่างจากรัฐในช่วง 2 ทศวรรษก่อนหน้า ตรงที่สภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 ดำเนินบนเส้นทางเสรีนิยมทางเศรษฐกิจอย่างค่อนข้างมั่นคงและเปิดเสรีเพิ่มขึ้นตามลำดับ ในขณะที่รัฐมีลักษณะเป็น "รัฐตลาด" ที่การตัดสินใจและการปฏิบัติของรัฐให้น้ำหนักสำคัญกับเหตุผลด้านการตลาดมากกว่าเหตุผลด้านอื่นๆ และประเด็นความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมือง ตลอดจนประชาธิปไตยหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองต้องสนับสนุนเหตุผลด้านการตลาด รวมทั้งกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้เข้าไปมีอำนาจทางการเมืองผ่านกลไกทางการเมืองในรัฐสภาและมีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายของรัฐ⁴¹

อาจกล่าวได้ว่า วิธีคิดว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้นเป็นสิ่งแสดงหรือภาพสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นรัฐราชการที่ให้ความสำคัญกับเรื่องตลาดหรือประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และในทำนองเดียวกัน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐในช่วงเวลานี้มีความสอดคล้องกับวิธีคิดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและลักษณะการเป็นรัฐราชการที่เน้นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ในด้านของการเป็นรัฐราชการนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมของรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ. 2535 สะท้อนให้เห็นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 มาตราที่ 69 ที่กำหนดให้ "รัฐวางนโยบายประชากรให้เหมาะสมกับทรัพยากรธรรมชาติ ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมและความเจริญในทางวิทยาการ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อความมั่นคง

⁴⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, **ประเทศไทยบนเส้นทางประชาธิปไตย: บทสำรวจปัญหาและทางออก** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2546), หน้า 21.

^{*} รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะความเป็นรัฐราชการของรัฐไทย โปรดดู Fred W. Riggs, *Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Policy* (Honolulu: East-West Center Press, 1966) และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **100 ปีแห่งการปฏิรูประบบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2541), หน้า 126 -190.

⁴¹ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, "ยุทธศาสตร์-กระบวนการรัฐ: ทางผ่านของความลำเอียง," ใน **ความจริงของความจน** (กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระทางสังคม, ม.ป.ป.), หน้า 43.

ของรัฐ”⁴² รวมทั้งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติฉบับพ.ศ.2518 โดยขยายขอบเขตอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี* และสมาชิกเกือบครึ่งหนึ่งเป็นข้าราชการระดับสูงจากกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้ครอบคลุมเรื่องการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมยิ่งขึ้น (โปรดดูตารางประกอบ) รวมทั้งให้อำนาจนายกรัฐมนตรีในการกำหนดโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน ที่ต้องเสนอรายงานการศึกษาและมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ⁴³

หน้าที่ของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติตามพระราชบัญญัติ
ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2518 และ พ.ศ.2521

ฉบับ พ.ศ.2518	ฉบับ พ.ศ.2521
1. เสนอนโยบายและความเห็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	1. เสนอนโยบายและความเห็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
2. พิจารณากำหนดแนวทางปฏิบัติตามนโยบายในการทำโครงการหรือแผนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม	2. พิจารณากำหนดแนวทางปฏิบัติตามนโยบายในการทำโครงการหรือแผนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม

⁴²สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 77-78.

* พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2518 ระบุว่า คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีจำนวน 17 ท่าน โดยรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และสมาชิกประกอบด้วย 1.ปลัดกระทรวงกลาโหม 2.ปลัดกระทรวงมหาดไทย 3.ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 4.ปลัดกระทรวงสาธารณสุข 5.ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม 6.เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 7.ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไม่เกิน 5 คน 8.ผู้แทนสถาบัน องค์การอิสระหรือบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือพนักงานส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีตำแหน่งหรือเงินเดือนประจำ ไม่เกิน 5 คน

⁴³“พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2521,” ราชกิจจานุเบกษา แผนกฤษฎีกา เล่ม 95 ตอนที่ 156 ฉบับพิเศษ (31 ธันวาคม 2521), หน้า11.

ฉบับ พ.ศ.2518	ฉบับ พ.ศ.2521
3. พิจารณาให้ความเห็นเกี่ยวกับโครงการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชนที่อาจมีผลเสียหายต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อคณะรัฐมนตรีหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี	3. พิจารณาให้ความเห็นเกี่ยวกับโครงการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชนที่อาจมีผลเสียหายต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อคณะรัฐมนตรีหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี
4. เสนอแผนพัฒนา ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อคณะรัฐมนตรี	4. เสนอแผนพัฒนา ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อคณะรัฐมนตรี
5. เสนอแนะมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องต่างๆ พร้อมทั้งมาตรการที่จะใช้ในการตรวจสอบและเสนอแนะบทกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรี	5. เสนอแนะมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องต่างๆ พร้อมทั้งมาตรการที่จะใช้ในการตรวจสอบและเสนอแนะบทกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรี
6. เสนอรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศต่อคณะรัฐมนตรีอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง	6. เสนอรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศต่อคณะรัฐมนตรีอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง
7. ประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนในเรื่องที่เกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม	7. ประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนในเรื่องที่เกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม
8. พิจารณาเรื่องอื่นใดที่เกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่คณะรัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรีขอให้พิจารณา	8. พิจารณาเรื่องอื่นใดที่เกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่คณะรัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรีขอให้พิจารณา
9. ปฏิบัติการอื่นใดที่กฎหมายกำหนดให้เป็นของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	9. ปฏิบัติการอื่นใดที่กฎหมายกำหนดให้เป็นของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
	10. ให้คำแนะนำต่อนายกรัฐมนตรีในเรื่องที่จะประกาศกำหนดตามมาตรา17 หรือออกคำสั่งตามมาตรา20
	11. เสนอแนะการแก้ไขเพิ่มเติมหรือปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมต่อคณะรัฐมนตรี

ฉบับ พ.ศ.2518	ฉบับ พ.ศ.2521
	12. เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาถึงการ ในกรณีที่ปรากฏว่าส่วนราชการ การหรือรัฐวิสาหกิจใด ผ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับเกี่ยวกับการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม อันอาจทำให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง

นอกจากนี้ยังพบว่า ในปี พ.ศ.2522 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอีกครั้งหนึ่ง โดยพระราชบัญญัติที่แก้ไขเพิ่มเติมในครั้งนี้ กล่าวได้ว่า เป็นการขยายฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมของระบบราชการ ดังปรากฏว่าเหตุผลของการแก้ไขพระราชบัญญัติมาจากการที่มีการจัดตั้งกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน (ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม”) จึงได้แก้ไขพระราชบัญญัติเพื่อให้ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน เข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ⁴⁴

หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ การแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2522 เป็นการรองรับหน่วยงานของรัฐที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ และเปิดช่องให้ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน ได้เข้าเป็นสมาชิกในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ อันมีนัยถึงการเพิ่มขึ้นของกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่มาจากหน่วยราชการ

และอาจกล่าวได้ว่า คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2521 และ พ.ศ.2522 ได้มีส่วนผลักดันหรือสนับสนุนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบรัฐราชการ ดังเห็นได้จาก “นโยบายและมาตรฐานการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ” ซึ่งคณะกรรมการมีส่วนในการจัดทำและได้ใช้เป็นกรอบในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐ โดยหลักการสำคัญประการหนึ่งที่มีการกำหนดไว้ในนโยบายและมาตรฐานการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้แก่ การกำหนดขอบเขต บทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงาน

⁴⁴พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ฉบับที่3) พ.ศ.2522, ราชกิจจานุเบกษา แผนกฤษฎีกา เล่ม 96 ตอนที่ 40 ฉบับพิเศษ (23 มีนาคม 2522), หน้า31.

ทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติ ระดับภาค และระดับท้องถิ่น ให้ประสานสอดคล้องกันและสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁴⁵

เช่นเดียวกันกับที่รายงานสรุปแนวนโยบายการอนุรักษ์ธรรมชาติสำหรับประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ.2523-2527 ซึ่งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นผู้กำหนดให้จัดทำขึ้นได้ กล่าวถึงการจัดการระบบนิเวศเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนด เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ อาคารสิ่งก่อสร้าง ระบบการสื่อสาร และเครื่องมือที่จำเป็นในการป้องกันรักษาอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า รวมทั้งกำหนดให้กองอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ เป็นผู้ประสานงานด้านการจัดการต้นน้ำทั้งหมดและการจัดหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดการต้นน้ำในแหล่งสำคัญๆ โดยเฉพาะ การผนวกพื้นที่นอกเขตป่าสงวนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนของแม่น้ำเข้าอยู่ในการจัดการของหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนการขยายแผนงานด้านการฟื้นฟูแหล่งต้นน้ำของรัฐบาลให้กว้างขวางขึ้น⁴⁶

ควรต้องกล่าวด้วยว่า กฎหมายที่ตราขึ้นในช่วงรัฐสมัยใหม่ (พ.ศ.2411-2500) และช่วงการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2510) เพื่อยืนยันถึงสิทธิและอำนาจของรัฐในการจัดการที่ดิน ป่าไม้และลำน้ำ ยังคงมีการใช้บังคับกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 และการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 โดยไม่มีการประกาศยกเลิกแต่ประการใด

หรืออีกนัยหนึ่ง กฎหมายของรัฐในช่วงรัฐสมัยใหม่และช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2510 ที่ยืนยันถึงสิทธิและอำนาจของรัฐในการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังคงมีผลบังคับใช้ในทศวรรษ 2520 และทศวรรษ 2530 (ปัจจุบัน (ปลายทศวรรษ 2540) ก็ยังคงใช้กฎหมายเหล่านี้อยู่ โดยกฎหมายที่กล่าวถึงอาจจำแนกตามประเภทได้ดังนี้⁴⁷

⁴⁵นโยบายและมาตรฐานการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2524), หน้า 2 (ส่วนที่ขีดเส้นเน้นโดยผู้ศึกษา).

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 136-138.

⁴⁷รายชื่อและประเภทของกฎหมายในที่นี่ตัดทอนจาก วิวัฒน์ ปทุมสโร และ วัฒน ทาบึงกาฬ, "รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมและบทบาทของประชาชนในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม," ใน *สิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญ แปลงแนวคิดสู่ปฏิบัติ* (กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2543), หน้า 8-10; สารสำคัญของกฎหมายเหล่านี้ ผู้ศึกษาได้กล่าวในบทที่ 2 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.

ประเภท	รายชื่อกฎหมาย
1. กฎหมายเกี่ยวกับที่ดินและป่าไม้	<ul style="list-style-type: none"> - พระราชบัญญัติการใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ.2497 - พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 - พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 - พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507
2. กฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการลำนํ้า	- พระราชบัญญัติรักษาคลอง รัตนโกสินทร์ศก 121

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในด้านหนึ่งนั้นรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 – ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ได้มีแนวความคิดที่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ดังเห็นได้จากที่นโยบายและมาตรการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้กล่าวถึง แนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยระบุถึงการสนับสนุนให้ประชาชนและองค์กรเอกชนต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในความพยายามที่จะส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม⁴⁸ หรือที่ปรากฏว่านโยบายป่าไม้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ได้เปลี่ยนแปลงแนวความคิดการพัฒนาป่าไม้จากที่ถือว่ารัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้แต่เพียงผู้เดียวไปสู่แนวความคิดที่ว่าประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้⁴⁹

กระนั้นก็ดี แนวความคิดที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่า ในทางปฏิบัตินั้นมีการตรากฎหมายเพื่อรองรับแนวคิดดังกล่าวอย่างเป็นทางการรวมถึงการบังคับใช้ เมื่อมีการตราและประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งระบุถึงการให้องค์กรเอกชนซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทย หรือกฎหมายต่างประเทศที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติและไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในทางการเมืองหรือมุ่งแสวงหากำไรจากกิจกรรมดังกล่าว มีสิทธิขอจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งทำกิจกรรมเกี่ยวกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมร่วมกับรัฐ หรือได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากทางราชการ เพื่อเป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของ

⁴⁸นโยบายและมาตรการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, หน้า 4.

⁴⁹อรรถกร คุณเจริญ, "การเมืองว่าด้วยนโยบายป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีการปลูกสร้างสวนป่ายุคาลิปต์ส."

ประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ.2518 พ.ศ.2521และฉบับ พ.ศ.2522⁵⁰

ควรกล่าวด้วยว่า มีเครื่องมือหรือสื่ออีกชนิดหนึ่งที่รัฐในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระบบการศึกษา ดังเห็นร่องรอยได้จากนโยบายและมาตรการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีการกล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ โดยกำหนดให้เร่งรัดการศึกษาและการประชาสัมพันธ์เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ด้วยการจัดให้มีหลักสูตรวิชาสิ่งแวดล้อมในทุกระดับการศึกษา นับตั้งแต่การศึกษาภาคบังคับ รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยสื่อมวลชนและการประชุม อบรม การสัมมนา⁵¹

เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาของสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรประถมศึกษาที่ปรับปรุงในปี พ.ศ.2521 กล่าวได้ว่า ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่สอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาของวิชาต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนั้น เน้นที่การสร้าง ความเข้าใจว่า มนุษย์อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมในการยังชีพ ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมไปถึงการตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมร่อยหรอ การรู้จักใช้และสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศไทยมีความมั่นคง และการร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกของสังคมหรือชุมชน⁵² ขณะที่หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นซึ่งปรับปรุงในปี พ.ศ.2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2524 ได้สอดแทรกความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในวิชาสังคมศึกษาและวิชาวิทยาศาสตร์ โดยอธิบายถึงสภาพปัญหาประชากรและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ภูมิภาคเอเชียและโลก ความสัมพันธ์ของปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาประชากร ระบบนิเวศน์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและผลกระทบของเทคโนโลยีต่อสิ่งแวดล้อม⁵³

⁵⁰พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 (กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2535), หน้า 2, 4 - 5 .

⁵¹นโยบายและมาตรการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, หน้า 5.

⁵²จิราภรณ์ จันทร์สุพัฒน์, "พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ระหว่างพุทธศักราช 2441 ถึง 2524," หน้า 132 - 136.

⁵³เรื่องเดียวกัน, หน้า 144-147.

ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีการถ่ายทอดวิธีคิดว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐในส่วนตัวว่าด้วยปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนให้แก่ประชาชน

อย่างไรก็ดี ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา อาจกล่าวได้ว่า เป็นการให้กรอบความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของรัฐอย่างกว้างๆ สำหรับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีการกล่าวถึงในแบบเรียนส่วนที่ว่าด้วยหน้าที่พลเมือง ดังปรากฏว่า ในแบบเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ได้กล่าวถึงหน้าที่พลเมืองในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นผู้ทำลายชาติ และพลเมืองควรมีความเกรงกลัวต่อมติมหาชนจนไม่กล้าที่จะทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่ภาพรวมของพลเมืองไทยในหนังสือแบบเรียนนั้น ลักษณะประการหนึ่งของพลเมืองอยู่ที่การเคารพกฎหมาย รวมทั้งประพฤติตนอยู่ในกรอบของระเบียบแบบแผน ซื่อสัตย์ และปฏิบัติตามกฎหมาย⁵⁴

กล่าวคือโดยนัยหนึ่ง พลเมืองไทยต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมซึ่งมีลักษณะของการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยระบบราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ

จากภาพรวมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐที่กล่าวมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐในช่วงทศวรรษ 2520 – ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น งานศึกษานี้จะพิจารณาโดยเน้นเรื่องโครงการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐ

3.3 โครงการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐ

ทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 กล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โดยในปีพ.ศ.2523 มีเขื่อนขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นเป็น 10 แห่ง จากที่ในปีพ.ศ.2513 มีเขื่อนขนาดใหญ่ 3 แห่ง และในปีพ.ศ.2534 มีเขื่อนขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นเป็น 26 แห่ง ซึ่งเขื่อนขนาดใหญ่ที่

⁵⁴ รังสิมา โขสิตังกูร, "แนวความคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองในแบบเรียนประถมศึกษา (พ.ศ.2435 - 2533)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า143-160. (ส่วนที่ขีดเส้นเน้นโดยผู้ศึกษา)

สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ดำเนินการโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.)⁵⁵ ในขณะเดียวกัน มีเขื่อนขนาดกลางและขนาดใหญ่อย่างน้อย 8 แห่ง ที่สร้างและดูแลโดยกรมชลประทาน⁵⁶

รายชื่อเขื่อนขนาดใหญ่และขนาดกลางและปีที่สร้างเสร็จ

พ.ศ.	ชื่อเขื่อน
2522	เขื่อนน้ำเงิน
2523	เขื่อนปัตตานี, เขื่อนศรีนครินทร์, เขื่อนห้วยกุ่ม
2524	เขื่อนก๊วลม, เขื่อนบางลาง, เขื่อนท่าทุ่งนา, เขื่อนน้ำอูน, เขื่อนกระเสียว
2525	เขื่อนปราณบุรี
2527	เขื่อนห้วยหลวง
2528	เขื่อนเขาแหลม, เขื่อนนเรศวร, เขื่อนแม่งัด, เขื่อนลำปาว
2529	เขื่อนห้วยสะพานหิน
2530	เขื่อนรัชชประภา (เขื่อนเชี่ยวหลาน)
2531	เขื่อนทับเสลา

ที่มา: เขื่อนกับการสูญเสียที่ดินของชาวบ้าน กรณีเขื่อนภูมิพล เขื่อนเชี่ยวหลาน และเขื่อนปากมูล, เอกสารประกอบการสัมมนา นโยบายที่ดินกับการพัฒนาชนบทครั้งที่ 2 เรื่อง “วิกฤตการณ์ที่ดินเกษตรกรรมและทางเลือกในการแก้ปัญหา” (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท, 2534), หน้า 5; อุดล อิมโอชา, **เขื่อนในประเทศไทย เล่ม 2 เขื่อนเก็บน้ำ** (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2530)

⁵⁵เดวิด เมอเรีย, **เขื่อน: เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย**, แปลโดย กรรณิการ์ พรมเสาร์ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2536), หน้า 5-8.

⁵⁶จากข้อมูลของกรมชลประทานในปีพ.ศ.2533 และข้อมูลของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในปีพ.ศ.2531 พบว่าระหว่างปีพ.ศ.2522 - 2531 มีเขื่อนขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่สร้างเสร็จในช่วงเวลานั้น ประมาณ 18 แห่ง โดยที่ 8 แห่งสามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าดำเนินการโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ในขณะที่หนังสือเรื่อง “เขื่อนในประเทศไทย เล่ม 2” ของอุดล อิมโอชา ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ. 2530 อธิบายว่ามีเขื่อน 12 แห่งที่สร้างและดูแลโดยกรมชลประทาน ซึ่งพิจารณาจากปีที่สร้างเสร็จพบว่า มีเขื่อน 4 แห่งที่สร้างขึ้นก่อนทศวรรษที่ 2520 โปรดดู อุดล อิมโอชา, **เขื่อนในประเทศไทย เล่ม 2 เขื่อนเก็บน้ำ** (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2530).

สำหรับวัตถุประสงค์หลักของการสร้างเขื่อน กล่าวได้ว่า โดยมากแล้วการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ มักจะกล่าวว่าเป็นวัตถุประสงค์หลักของเขื่อน ได้แก่ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ เช่น เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการอุปโภคบริโภค ตลอดจนเรื่องของการชลประทานและป้องกันอุทกภัย รวมทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้า⁵⁶ ซึ่งจากวัตถุประสงค์ดังกล่าวโดยนัยหนึ่ง โครงการเขื่อนที่สร้างขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 อาจพิจารณาได้ว่า เป็นรูปแบบของการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อประโยชน์ด้านการพัฒนาประเทศ โดยที่ควรเข้าใจด้วยว่าการจัดการน้ำในรูปของการสร้างเขื่อน ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการจัดการน้ำหรือแหล่งน้ำ หากแต่มีขอบเขตครอบคลุมถึงการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำหรือพื้นที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับน้ำ อาทิ ป่าไม้ ที่ราบ เมือง ฯลฯ ซึ่งถูกกำหนดตามความต้องการของผู้จัดการ⁵⁷

กล่าวได้ว่า โครงการเขื่อนในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 เป็นการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ อันเป็นแหล่ง (รับ) น้ำตามธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนลุ่มน้ำนั้นๆ โดยมีข้อที่น่าสังเกต คือ การจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการสร้างเขื่อนนั้นเน้นความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับการจัดการลุ่มน้ำเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการผลิตกระแสไฟฟ้าเป็นหลัก ดังเห็นได้จากกรณีที่การจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบรรเทาการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นไปในลักษณะของการดำเนินโครงการชลประทานขนาดเล็ก เช่นเดียวกับที่มาตรการและแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อลดภาวะความไม่แน่นอนของธรรมชาติ เช่น อุทกภัยหรือการขาดแคลนน้ำ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) มุ่งเน้นที่การเร่งพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้กระจายออกไปในพื้นที่นอกเขตชลประทาน ในส่วนของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) มีนโยบายสนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อให้ราษฎรในชนบทมีน้ำใช้อุปโภคบริโภคอย่างทั่วถึง⁵⁸

⁵⁶ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ความสามารถในการเก็บกักน้ำของเขื่อนต่างๆของ กฟผ. และการปล่อยน้ำเพื่อการเกษตร (เอกสารอัดสำเนา); วิฑูรย์ ปัญญากุล, "ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อปัญหาเรื่องที่ดิน:บางแง่มุมของชาวบ้านท้องถิ่น," ใน **เขื่อนกับการสูญเสียที่ดินของชาวบ้าน กรณีเขื่อนภูมิพล เขื่อนเชี่ยวหลาน และเขื่อนปากมูล**, หน้า 5.

⁵⁷ อุทัย จันฉกา, "สถานะภาพลุ่มน้ำในประเทศไทย," ใน **สัมมนาการจัดการลุ่มน้ำครั้งที่ 1 "แนวทางการจัดการลุ่มน้ำสำหรับประเทศไทย"** (กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 1 - 11 สำหรับคำอธิบายว่าด้วยพื้นที่ลุ่มน้ำ โปรดดู เกษม จันทรแก้ว, "แนวความคิดในการจัดการลุ่มน้ำ," ใน **สัมมนาการจัดการลุ่มน้ำครั้งที่ 1 "แนวทางการจัดการลุ่มน้ำสำหรับประเทศไทย"**, หน้า 13 - 18; สหทัยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2547), หน้า 2 - 9.

⁵⁸ **ประวัติการพัฒนางานชลประทานในประเทศไทย** (กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน, 2545), หน้า 42-44.

ข้อที่ต้องที่เน้นย้ำคือ เชื้อขนาดใหญ่อและขนาดกลางที่มีอยู่ในช่วงทศวรรษ 2520 – ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ส่วนใหญ่ดำเนินการสร้างและดูแลโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่หลักในการจัดหาพลังงานไฟฟ้าให้แก่ประชาชนและผู้ใช้ไฟฟ้ารายอื่นๆ ในขณะที่นโยบายของรัฐบาลในช่วงเวลานี้ที่มีการแถลงอย่างเป็นทางการต่อรัฐสภา ได้มีการกล่าวถึงการจัดหาพลังงานไฟฟ้าในฐานะสาธารณูปโภคพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ.2523 - 2531) ซึ่งมีการกำหนดให้มีการหากรรมวิธีใช้พลังงานใหม่ทุกด้านเพื่อทดแทนพลังงานจากน้ำมัน และช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2531 - 2534) ที่กำหนดนโยบายการจัดการจัดหาและผลิตพลังงานให้พอเพียงกับความต้องการของประเทศ⁵⁹

รวมไปถึงการที่สถานการณ์ความต้องการใช้พลังงานไฟฟ้าตลอดช่วงทศวรรษ 2520 หรือระหว่าง พ.ศ. 2521 - 2530 มีอัตราเฉลี่ยเพิ่มขึ้นปีละประมาณ 10% หรือปีละ 286 เมกะวัตต์ และความต้องการใช้ไฟฟ้าในปี พ.ศ. 2531 ได้เพิ่มขึ้นสูงกว่าความต้องการใช้ไฟฟ้าสูงสุดในปี พ.ศ. 2530 ถึง 13.4%⁶⁰

ข้อสังเกตประการต่อมา คือ เชื้อที่สร้างและมีโครงการจะสร้างในทศวรรษ 2530 - พ.ศ.2535 เกือบทั้งหมดเป็นผลมาจากการขึ้นนำและการได้รับการสนับสนุนจากรถาการโลก รวมทั้งประเทศอุตสาหกรรม อันประกอบด้วย ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา อังกฤษ ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี และสวีเดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในนโยบายการสร้างเชื้อของไทย⁶¹

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ การสร้างเชื้อของไทยในช่วงทศวรรษ 2520 - ครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ดำเนินไปตามกระแสโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีการสร้างเชื้อขึ้นในประเทศต่าง ๆ จำนวนมากโดยการสนับสนุนของรถาการโลกและหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ

⁵⁹โปรดดู นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน, รวบรวม, คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. 2475 - 2543) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), 2543), หน้า 212 - 323.

⁶⁰กัณฑ์ เกษมชัยนันท์, “นโยบายการสร้างเชื้อของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล จ.อุบลราชธานี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 21.

⁶¹ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, “นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเชื้อขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), หน้า 99 - 102.

อื่น ๆ รวมทั้งประเทศหรือกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม โดยในแง่ของรูปแบบนั้นเขื่อนที่สร้างขึ้นเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ที่มุ่งประโยชน์ในการพัฒนาแหล่งน้ำและการผลิตกระแสไฟฟ้า⁶²

สำหรับการสร้างเขื่อนของรัฐไทยกล่าวได้ว่า โครงการเขื่อนภูมิพลถือเป็นต้นแบบหรือแบบอย่างของการสร้างเขื่อน⁶³ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รูปแบบของเขื่อนที่รัฐมุ่งหวังหรือพยายามที่จะสร้างได้แก่รูปแบบของเขื่อนเอนกประสงค์ตามแบบอย่างของโครงการเขื่อนภูมิพล ซึ่งโดยวัตถุประสงค์ของเขื่อนนั้นจะให้ประโยชน์รอบด้านทั้งด้านการชลประทาน การผลิตกระแสไฟฟ้า การบรรเทาอุทกภัย การคมนาคมทางน้ำ การอุปโภคบริโภค การพักผ่อนหย่อนใจ การเจือจางน้ำเสีย การผลักดันน้ำเค็ม

อย่างไรก็ตาม โครงการเขื่อนของรัฐ ในแง่หนึ่งได้นำไปสู่ปัญหาผลกระทบจากโครงการต่อชุมชนท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเกี่ยวกับการจัดการที่ดิน เนื่องจากการสร้างเขื่อนส่วนใหญ่จะต้องอพยพชุมชนออกจากพื้นที่โครงการ ซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่พื้นที่ที่จัดสรรให้ชุมชนที่ถูกโยกย้ายมักจะไม่เหมาะสมกับการทำกิน ปัญหาการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ได้เขื่อนและบริเวณใกล้เคียงให้แก่ธุรกิจเอกชน ซึ่งไหลเข้ามาในพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์จากระบบสาธารณูปโภคที่รัฐจัดสร้างขึ้นสำหรับเขื่อน รวมทั้งปัญหาการจัดการที่ดินของรัฐซึ่งจัดสรรที่ดินให้แก่ชุมชนที่ถูกอพยพโดยทับซ้อนลงไปบนที่ดินที่มีผู้ทำกินอยู่ก่อนแล้ว ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน และปัญหาค่าชดเชยการสูญเสียประโยชน์จากการสูญเสียที่ดินเนื่องจากโครงการเขื่อน ซึ่งชาวบ้านไม่ได้รับค่าชดเชยหรือได้รับค่าชดเชยในอัตราที่ต่ำไม่เพียงพอกับความสูญเสีย⁶⁴

นอกจากนี้ปัญหาอีกประการหนึ่งของโครงการเขื่อนในช่วงทศวรรษ 2520 - พ.ศ.2535 คือ การดำเนินโครงการมักจะไม่มีการสำรวจข้อมูลผลกระทบของโครงการ หรือสำรวจอย่างหยาบๆ

⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 49-67; เอ็ดเวิร์ด โกลด์สมิธ และนิโคลัส ฮิลด์ยาร์ด, *เขื่อน กั้นฟ้า กักลม?*, แปลโดย วิฑูรย์ ปัญญากุล (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537), หน้า 1-17.

⁶³ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, "นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น," หน้า 67; กิตติพร ใจบุญ, "ความจริงในเรื่องเขื่อน: บทศึกษาการปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 - 2537," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 38.

⁶⁴วิฑูรย์ ปัญญากุล, "ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อปัญหาเรื่องที่ดิน: บางแง่มุมของชาวบ้านท้องถิ่น," หน้า 10-24.

พอเป็นพิธีไม่ได้สำรวจโดยละเอียด⁶⁵ รวมทั้งการปกปิดรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) ไม่ให้เป็นที่ยอมรับก่อนการดำเนินโครงการ⁶⁶ ซึ่งการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการขัดต่อพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2521) ที่ระบุให้มีการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) สำหรับโครงการพัฒนาของรัฐ⁶⁷ รวมทั้งขัดต่อแนวนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กำหนดให้การตัดสินใจดำเนินโครงการของรัฐต้องมีการประเมินและศึกษาทางวิชาการและเทคนิค โดยนำผลการพิจารณาไปเปิดเผยต่อสาธารณชน ดังเห็นได้จากนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ.2534 ที่ว่า

บรรทัดฐานในการตัดสินใจดำเนินโครงการต่างๆ ในทุกโครงการของรัฐนั้นจะต้องมีการประเมินและศึกษาทางวิชาการและเทคนิค... ทั้งนี้ผลการพิจารณาจะต้องนำมาเปิดเผยต่อสาธารณชน⁶⁸

อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาที่มาจากโครงการเขื่อนได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ

⁶⁵ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, “นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น,” หน้า 91.

⁶⁶เดวิด เมอเรีย, เชื้อน: เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย, หน้า 8 - 9.

⁶⁷กนกพร สว่างแจ้ง, การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม Environmental Impact Assessment, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2545), หน้า 9; โดยเนื้อหาของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2521 ได้กำหนดให้นายกรัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจกำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน ที่ต้องมีการรายงานเกี่ยวกับการศึกษาและมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ระยะเตรียมงาน และต้องเสนอรายงานให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบก่อนที่จะดำเนินการ ซึ่งข้อกำหนดเกี่ยวกับประเภทและขนาดของโครงการ กล่าวได้ว่า หมายความว่า หมายความว่า การทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมนั่นเอง โดยที่โครงการพัฒนาประเภทโครงการสร้างเขื่อนถือเป็นโครงการที่ต้องมีการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม

⁶⁸สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, รายงานผลการประชุมเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำและโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7, วันที่ 9-10 มีนาคม 2534 อ้างถึงใน วิฑูรย์ ปัญญากุล, “ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อปัญหาเรื่องที่ดิน: บางแง่มุมของชาวบ้านท้องถิ่น,” หน้า 2.

เขื่อนของรัฐโดยกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน รวมทั้งสาธารณชนส่วนหนึ่ง⁶⁹ ดังปรากฏว่า มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนกระเสียว หรือการที่นิยมไพรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนได้ทำหนังสือถึงรัฐบาลเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ จากแง่ที่ว่า การคัดค้านโครงการเขื่อนมีความหมายถึงการคัดค้านการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำของรัฐ ในที่นี้จะได้พิจารณากรณีการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ในฐานะขบวนการทางสังคมที่มุ่งปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพเชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างรัฐกับประชาชน

โครงการเขื่อนน้ำโจน

- ความเป็นมาและลักษณะของโครงการ⁷⁰

แผนที่แสดงที่ตั้งโครงการเขื่อนน้ำโจน

⁶⁹ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, "นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น," หน้า 88-96, 116-120; เดวิด เมอเรีย, เขื่อน: เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย, หน้า 8 - 9.

⁷⁰ประมวลจาก เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง(ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ) (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 15 สถาบัน, 2530), หน้า 6 - 7; อัศวเมศวร์ ทองนวล, จุลสารเฉพาะกรณีเรื่องปัญหาเขื่อนน้ำโจน (กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการเอกสารและค้นคว้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2530), หน้า 1 - 9; ภาณุ แยมศิริ, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 34-45.

โครงการเขื่อนน้ำโจนเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแควใหญ่ ซึ่งริเริ่มในปี พ.ศ. 2508 โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (ในการกล่าวถึงครั้งต่อไปจะเรียกว่า “การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ”) ได้ขอความร่วมมือไปยังรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้แผนโคลัมโบ ด้วยความเห็นชอบของรัฐบาลไทยในเวลานั้น (รัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจร*) เพื่อทำการศึกษาพัฒนาลุ่มน้ำแควใหญ่ โดยกำหนดแผนพัฒนาไว้รวม 2 ชั้นด้วยกัน

แผนระยะแรก คือ การดำเนินโครงการไฟฟ้าพลังน้ำ “เขื่อนศรีนครินทร์” และโครงการไฟฟ้าพลังน้ำแควใหญ่ตอนล่าง หรือ “เขื่อนท่าทุ่งนา” ซึ่งโครงการทั้งสองได้ดำเนินการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2515 โดยแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2521 และปี พ.ศ.2524 ตามลำดับ

แผนระยะที่สอง คือ การดำเนินโครงการแควใหญ่ตอนบนหรือ “เขื่อนน้ำโจน” ซึ่งมีเขื่อนน้ำโจนเป็นเขื่อนใหญ่และเขื่อนทึคองเป็นเขื่อนรอง

สำหรับโครงการเขื่อนน้ำโจนนั้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้ดำเนินการศึกษาโครงการเมื่อปี พ.ศ.2515 (กล่าวคือ ดำเนินการศึกษาพร้อมกับการดำเนินการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์และเขื่อนท่าทุ่งนา อันเป็นแผนระยะแรกของการพัฒนาลุ่มน้ำแควใหญ่) โดยความร่วมมือของรัฐบาลญี่ปุ่น ภายใต้แผนโคลัมโบ

ราวปี พ.ศ.2521-2522 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้รับความร่วมมือจากญี่ปุ่นตามแผนโคลัมโบ ในรูปของผู้เชี่ยวชาญมาทำการสำรวจและศึกษาโครงการไฟฟ้าพลังน้ำแควใหญ่ตอนบน (เขื่อนน้ำโจน) โดย Japanese International Cooperation Agency (JICA) ซึ่งได้รับมอบหมายจากรัฐบาลญี่ปุ่น ได้ร่วมมือกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ศึกษาทางด้านวิศวกรรมและเศรษฐศาสตร์ในปี พ.ศ.2522 และศึกษาแล้วเสร็จในปีพ.ศ.2523

ควบคู่ไปกับการศึกษาทางด้านวิศวกรรมและเศรษฐศาสตร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้ให้บริษัทที่ปรึกษา “ทีมคอนซัลติงเอนจิเนียร์” จำกัด (TEAM Consulting Engineers Co., Ltd.) ดำเนินงานศึกษาสำรวจทางด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมของโครงการ ซึ่งผลการศึกษาเสร็จพร้อมกับการศึกษาด้านวิศวกรรมและเศรษฐศาสตร์ คือ เสร็จในปี พ.ศ.2523

จากนั้นเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2524 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้เสนอขออนุมัติก่อสร้างโครงการเขื่อนน้ำโจนแก่สำนักนายกรัฐมนตรีและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ขอให้สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (สวล.) พิจารณาความเห็นด้านสิ่งแวดล้อมและ

---

*ยศในขณะนั้น ยศสูงสุดของผู้นำรัฐบาลท่านนี้ คือ ยศจอมพล ซึ่งผู้นำรัฐบาลท่านนี้ได้ยศเป็นจอมพลเมื่อดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 31 และ 32 คือ ระหว่าง พ.ศ. 2512 - 2516.

นิเวศวิทยา โดยสวล.ได้ให้ความเห็นว่า การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ควรจะต้องร่วมอยู่ในการปฏิบัติตาม มาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

ทั้งนี้โดยถือว่า ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานตามแผนการเหล่านี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่าย โครงการเขื่อนน้ำโจน นอกจากนั้นแผนการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านประมง ป่าไม้และสัตว์ป่า การชลประทานและการใช้น้ำ ทรัพยากรแร่ และโบราณคดี จะดำเนินการไปในลักษณะโครงการ ร่วม ทั้งนี้โดยอาศัยข้อเสนอแนะจากการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นหลักพิจารณา ก่อนตัดสินใจอนุมัติโครงการ

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของรายงานการศึกษาด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการไฟฟ้า ฝ่ายผลิตฯ ได้ทำขึ้นนั้น สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเห็นว่า ข้อมูลส่วนใหญ่อาศัย การศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ ประกอบกับการสำรวจภาคสนามในรัศมีเพียง 10 กิโลเมตรจากที่ตั้ง เขื่อน และการเก็บข้อมูลในภาคสนามยังไม่สมบูรณ์ในหลายประเด็น

ในเดือนมกราคม พ.ศ.2525 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้นำเสนอแผนการดำเนินการแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการเขื่อนน้ำโจนต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติและได้นำเข้าสู่การพิจารณาของคณะอนุกรรมการประสานการวางแผนโครงการ เขื่อนและอ่างเก็บน้ำที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผู้แทนหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็น อนุกรรมการ เช่น คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรธรณี กรมประมง กรมศิลปากร ฯลฯ โดยคณะอนุกรรมการได้สั่งการให้แก้ไขแผนงานแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้เสนอแผนงานอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 14 เมษายน ศกเดียวกัน

ข้อมูลการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯว่าด้วยลักษณะของโครงการเขื่อนน้ำโจน ที่ได้เสนอขออนุมัติ ก่อสร้างโครงการ ตลอดจนดำเนินการตามกระบวนการที่กล่าวมาตลอดช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2520 อาจประมวลภาพรวมได้ดังนี้

- ลักษณะโครงการเขื่อนน้ำโจน

ที่ตั้ง อยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรีและตาก เขื่อนจะปิดกั้นลำน้ำแควใหญ่ตรงบริเวณห่าง จากเขื่อนศรีนครินทร์ไปทางเหนือ น้ำ ระยะทางประมาณ 135 กิโลเมตร

ลักษณะเขื่อน ตัวเขื่อนเป็นแบบหินทิ้งแกนดินเหนียว มีความสูง 187 เมตร และความยาว สันเขื่อน 430 เมตร

อ่างเก็บน้ำ พื้นที่อ่างเก็บน้ำรวมขอบอ่างประมาณ 142 ตารางกิโลเมตร เก็บน้ำได้รวม 5,950 ล้านลูกบาศก์เมตร ที่ระดับเก็บกักสูงสุด 370 เมตร อ่างเก็บน้ำมีลักษณะแคบ วางตัวอยู่ ในช่องเขา มีส่วนกว้างที่สุดประมาณ 8 กิโลเมตร และยาวประมาณ 69 กิโลเมตร

โรงไฟฟ้า โรงไฟฟ้าจะอยู่ด้านหลังของตัวเขื่อนติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาด 145,000 กิโลวัตต์ จำนวน 4 ชุด สามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าเฉลี่ยปีละ 1,168 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง

ระยะเวลาก่อสร้างและค่าใช้จ่ายในการลงทุน หากได้รับอนุมัติจากรัฐบาลจะเริ่มสร้างประมาณปี พ.ศ.2526 แล้วเสร็จปี พ.ศ.2532 ค่าใช้จ่ายในการลงทุนเป็นเงินรวมทั้งสิ้นประมาณ 12,591 ล้านบาท ซึ่งจำแนกเป็นเงินกู้ต่างประเทศ 6,017 ล้านบาท และเงินภายในประเทศ 6,574 ล้านบาท

- ประโยชน์จากโครงการเขื่อนน้ำโจน

ผลตอบแทนโดยตรง โครงการเขื่อนน้ำโจนจะให้ผลตอบแทนด้านไฟฟ้าเป็นผลประโยชน์โดยตรง กล่าวคือ จะเพิ่มกำลังการผลิตติดตั้งให้กับระบบอีก 580 เมกะวัตต์ (580,000 กิโลวัตต์) สามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ปีละ 1,168 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง

ผลตอบแทนด้านอื่นๆ

1. ด้านเศรษฐกิจ จากการพิจารณาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ สรุปได้ว่า โครงการเขื่อนน้ำโจนจะได้รับผลตอบแทนสูงเกินกว่าภาวะดอกเบี้ยของค่าลงทุน
2. ด้านการเกษตร โครงการเขื่อนน้ำโจนจะช่วยให้มีน้ำต้นทุนบนลำน้ำแควใหญ่เพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวน 4,167 ล้านลูกบาศก์เมตร สามารถปล่อยน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรและอื่นๆ ได้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องเพิ่มขึ้นอีกปีละประมาณ 550 ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งเมื่อรวมกับอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์บนลำน้ำแควใหญ่ที่มีอยู่แล้ว อ่างเก็บน้ำเขื่อนเขาแหลมบนแควน้อยที่กำลังจะสร้างโดยมีเขื่อนทดน้ำวชิราลงกรณ์บนลำน้ำแม่กลองที่มีอยู่แล้วทำหน้าที่ยกระดับของลุ่มน้ำแม่กลองเพื่อให้ประโยชน์ด้านการเกษตรได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น เมื่อวางแผนทุกอย่างเสร็จสมบูรณ์ พื้นที่เกษตรชลประทาน 3.4 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครปฐม และเพชรบุรี จะไม่มีปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเพาะปลูกอีกต่อไป
3. ด้านการบรรเทาภาวะน้ำเสียและน้ำเค็มบุงกรุก ปริมาณน้ำส่วนหนึ่งของเขื่อนน้ำโจนจะสามารถปล่อยลงมาใช้แก้ปัญหา น้ำเสียและน้ำเค็มในลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ซึ่งต้องใช้น้ำอย่างน้อย 50 ลูกบาศก์เมตร/วินาที ในการขับไล่ น้ำเสียและน้ำเค็มไม่ให้บุงกรุกเข้าไปทำความเสียหายต่อพื้นที่เพาะปลูก
4. ด้านการบรรเทาอุทกภัยและภาวะแห้งแล้ง ในกรณีที่เกิดเหตุวิกฤติทางธรรมชาติ เช่น ฝนตกหนักมาก หรือเกิดภาวะแห้งแล้งติดต่อกันหลายปี อ่างเก็บน้ำเขื่อนน้ำโจนจะช่วยชะลอและบรรเทาผลเสียหายได้เป็นอย่างดี เพราะเก็บกักไว้ตอนเหนือน้ำ
5. ด้านการประมง อ่างเก็บน้ำของเขื่อนน้ำโจนสามารถผลิตปลาได้ปีละ 500 ตัน มีมูลค่าประมาณ 5 ล้านบาทต่อปี

6. ช่วยเพิ่มน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ปริมาณน้ำที่เก็บกักไว้ในลุ่มน้ำแม่กลองในอนาคต จะสามารถช่วยผ่อนคลายปัญหาการขาดแคลนน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ โดยการผันน้ำส่วนหนึ่งสู่มแม่น้ำท่าจีน เพื่อให้ผลักดันน้ำเค็มและน้ำเสียในแม่น้ำท่าจีน แทนปริมาณน้ำที่ต้องส่งมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อการนี้ ทำให้สามารถใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้รับการทดแทนนี้ประมาณ 50 ลูกบาศก์เมตร/วินาทีเพื่อประโยชน์อื่น เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำดิบให้แก่การประปานครหลวง

7. ด้านความมั่นคง อ่างเก็บน้ำเขื่อนน้ำโจนจะครอบคลุมพื้นที่อำเภออุ้มผาง อำเภอสังขละบุรี และอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งจะส่งผลในแง่ความมั่นคงของชาติ คือทำให้สามารถควบคุมประชาชนและชนกลุ่มน้อยที่กระจัดกระจายอยู่เหนือเขื่อนในบริเวณที่น้ำท่วมให้รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ช่วยให้สามารถควบคุมและพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีต่อไป ซึ่งจะช่วยป้องกันการบุกรุกทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย ตลอดจนสามารถพัฒนาจิตไปปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองได้สะดวก และจะสามารถพัฒนาจัดเป็นรูปแบบหมู่บ้านป้องกันตนเองต่อไป

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

1. ด้านทรัพยากรป่าไม้ การก่อสร้างโครงการเขื่อนน้ำโจนจำเป็นต้องใช้พื้นที่ป่าไม้ในการสร้างตัวเขื่อนและส่วนประกอบอื่นๆของโครงการ รวมทั้งพื้นที่ที่จะต้องถูกน้ำท่วมและกลายเป็นอ่างเก็บน้ำ รวมประมาณ 108,750 ไร่ โดยที่พื้นที่ป่าที่จะต้องถูกใช้จำนวนดังกล่าวจะกระจายไปตามเขตต่างๆ ซึ่งแยกได้ดังนี้

เขต	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ที่ถูกนำมาใช้ ประโยชน์ (ไร่)	%
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทุ่งใหญ่นเรศวร	2,000,000	80,000	4
เขตอุทยานแห่งชาติศรีนครินทร์	957,500	1,590	0.17
เขตอุทยานแห่งชาติเอราวัณ	343,750	784	0.23
เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำโจน	472,700	16,845	3.56
เขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาพระฤๅษี- ป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่ 1	542,500	782	0.14
เขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่กลอง-ป่าอุ้มผาง	1,361,700	8,750	0.64
รวม	5,678,156	108,751	1.90

จากการประเมินสภาพป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมเป็นอ่างเก็บน้ำ 88,750 ไร่ ประกอบด้วย

- ป่าเบญจพรรณที่มีความหนาแน่นมาก	47,659 ไร่	(53.7%)
- ป่าเบญจพรรณที่มีความหนาแน่นน้อย	12,780 ไร่	(14.4%)
- ป่าดิบแล้ง	10,739 ไร่	(12.1%)
- ป่าดิบชื้น	533 ไร่	(0.6%)
- พื้นที่ไร่เลื่อนลอย	16,419 ไร่	(18.5%)
- พื้นที่กสิกรรม	620 ไร่	(0.7%)

อย่างไรก็ตาม ยังมีพื้นที่ป่าบางแห่ง ซึ่งอาจถูกบุกรุกทำลาย อันเนื่องจากสภาพการคมนาคมที่ดีขึ้น คือ พื้นที่บริเวณใต้เขื่อนน้ำโจนลงมาถึงเขื่อนศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของเขื่อนศรีนครินทร์

สำหรับมูลค่าของไม้ในกรณีสร้างเขื่อนและกรณีไม่สร้างเขื่อน มีดังนี้

1) กรณีทำไม้ออกทั้งพื้นที่ (เมื่อสร้างเขื่อนน้ำโจน) มูลค่าสุทธิของไม้ (โดยหักค่าลงทุนทำไม้ออกและคิดตามราคาไม้ในท้องตลาด เมื่อต้นปี พ.ศ.2523) คิดตามชนิดของไม้ดังนี้

- มูลค่าสุทธิของไม้เบญจพรรณและไม้พิน	374.6 ล้านบาท
- มูลค่าสุทธิของไม้สัก	261.5 ล้านบาท
รวมมูลค่าไม้สุทธิ	639.7 ล้านบาท

2) กรณีทำไม้ออกเป็นรายปีตามผลผลิตธรรมชาติของป่า (เมื่อไม่สร้างเขื่อนน้ำโจน) มูลค่าสุทธิของไม้ (โดยหักค่าลงทุนทำไม้ออกและใช้ราคาไม้ในท้องตลาด เมื่อต้นปี พ.ศ.2523) คิดตามชนิดของไม้ดังนี้

- มูลค่าสุทธิของไม้เบญจพรรณและไม้พินปีละ	9.2 ล้านบาท
- มูลค่าสุทธิของไม้สักปีละ	6.6 ล้านบาท
รวมมูลค่าไม้สุทธิปีละ	15.8 ล้านบาท

2. ด้านทรัพยากรสัตว์ป่า บริเวณพื้นที่โครงการและบริเวณใกล้เคียง เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขนาดใหญ่ 3 แห่ง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกัน ประกอบด้วย

- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง	ขนาดพื้นที่ประมาณ 3,200 ตารางกิโลเมตร
- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง	ขนาดพื้นที่ประมาณ 1,630 ตารางกิโลเมตร
- เขตน้ำแม่จันทน์	ขนาดพื้นที่ประมาณ 512 ตารางกิโลเมตร

รวมพื้นที่กันไว้สำหรับการอาศัยอยู่ของสัตว์ป่าทั้งสิ้นประมาณ 5,340 ตารางกิโลเมตร ซึ่งการก่อสร้างเขื่อนน้ำใจจะทำให้เกิดอ่างเก็บน้ำในบริเวณดังกล่าว ขนาดประมาณ 142 ตารางกิโลเมตร หรือใช้พื้นที่ประมาณ 2.56%

การใช้พื้นที่ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบทั้งผลดีและผลเสียต่อการอยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่า ซึ่งจากการสำรวจศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเฉพาะด้านทรัพยากรสัตว์ป่า สรุปได้ว่า บริเวณพื้นที่โครงการมีสัตว์ป่านานาพันธุ์อาศัยอยู่ประมาณ 195 ชนิด สัตว์สกุลต่างๆ เหล่านี้อาจจะมีสัตว์ป่าหายากและสัตว์ป่าคุ้มครองของชาติอยู่ด้วย เช่น เสือโคร่ง เสือดาว ช้างป่า สมเสร็จ แรด และควายป่า เป็นต้น ผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำจะก่อให้เกิดผลเสียต่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม แต่สัตว์ประเภทนกและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำจะได้รับผลดีจากการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ เนื่องจากมีที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารเพิ่มขึ้น

การเก็บกักน้ำของโครงการจะเกิดผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าในบริเวณอ่างเก็บน้ำ สัตว์ส่วนใหญ่จะสามารถหนีพ้นภัยได้ แต่อาจมีสัตว์บางประเภทที่ตกค้างอยู่บริเวณเกาะแก่งต่างๆ ซึ่งสมควรได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม สำหรับผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับการอพยพของสัตว์ป่าเนื่องจากการกั้นขวางของแนวพื้นที่อ่างเก็บน้ำนั้นในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ดี พื้นที่ป่าไม้ทั้งสองด้านของอ่างเก็บน้ำก็ยังคงกว้างขวางพอที่สัตว์จะอพยพไปมาได้ เนื่องด้วยมีสภาพนิเวศวิทยาป่าไม้คล้ายคลึงกัน

3. ด้านทรัพยากรธรณีและแหล่งแร่ การสำรวจศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านทรัพยากรธรณีและแหล่งแร่ สรุปได้ว่าในปัจจุบันในบริเวณพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมกลายเป็นอ่างเก็บน้ำและบริเวณใกล้เคียงไม่มีการทำเหมืองแร่และไม่มีการออกประทานบัตรทำเหมืองแร่แต่ประการใด อย่างไรก็ตามมีการออกประทานบัตรทำเหมืองแร่อยู่บ้างในเขตพื้นที่รับน้ำฝนของโครงการ ซึ่งอยู่ระยะไกลจากอ่างเก็บน้ำมาก แต่ไม่ได้มีการประกอบการอย่างจริงจังในเชิงพาณิชย์หรือเป็นลักษณะอุตสาหกรรมเฉพาะในบริเวณที่จะถูกน้ำท่วมกลายเป็นอ่างเก็บน้ำ จากการสำรวจเฉพาะด้านพบว่ามีหลักฐานทางธรณีวิทยาที่บ่งชี้ว่า ในบริเวณพื้นที่จำนวนหนึ่งมีโครงสร้างทางธรณีวิทยาเหมาะสมและอาจจะมีศักยภาพสูงที่จะเป็นแหล่งแร่ได้ เช่น แร่ตะกั่ว ลิธไนท์ วุลแฟรม เป็นต้น ซึ่งเรื่องนี้จำเป็นต้องมีการสำรวจธรณีฟิสิกส์และธรณีเคมีขั้นละเอียด

4. ด้านโบราณคดี จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า มีหลักฐานทางโบราณคดีที่น่าสนใจ และควรทำการศึกษาเพิ่มเติมอยู่ในบริเวณโครงการ คือ ห่างจากเขื่อนไปทางทิศตะวันตก จะมีถ้ำอยู่ 2 แห่ง ที่ระดับความสูง 480 เมตร และ 750 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ซึ่งภายในถ้ำได้ค้นพบเครื่องมือเครื่องใช้ที่คาดว่าเป็นของมนุษย์ยุคหิน โดยเฉพาะขวานหินที่ทำด้วยหินเขียวหนุมาน และ

ตุ่มหูที่ทำด้วยกระดูกสัตว์ ซึ่งเพิ่งพบเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้มีการสันนิษฐานว่า บริเวณที่ราบสูงตอนกลางของพื้นที่โครงการบริเวณอ่างเก็บน้ำ อาจจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จึงควรทำการศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดต่อไป

5. ด้านทรัพยากรประมง ผลกระทบด้านทรัพยากรประมงจะต้องใช้เวลาในการศึกษาทั้งก่อนหน้าและภายหลังการสร้างเขื่อนจึงจะสามารถชี้ชัดลงไปว่าจะเกิดผลกระทบที่สำคัญประการใดบ้าง

อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของเขื่อนต่างๆ เช่น เขื่อนศรีนครินทร์ เป็นต้น ก็พอจะคาดคะเนได้ว่า การก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนจะมีผลกระทบต่อปริมาณอาหารของปลา เช่น แพลงตอนในน้ำ ซึ่งจะมีผลให้ปลาบางชนิดลดปริมาณลงและบางชนิดเพิ่มปริมาณมากขึ้น ณ บริเวณจุดต่างๆ ของลำน้ำแควใหญ่ โดยอาหารของปลาที่เคยไหลลงสู่แม่น้ำตอนล่างจะลดปริมาณลง

6. ด้านสาธารณสุข กรณีเขื่อนน้ำโจนนี้ บริเวณที่ตั้งมีสภาพพื้นที่เป็นป่าเขาที่ยังค่อนข้างสมบูรณ์อยู่ จึงพบว่ามีโรคมาเลเรีย โรคเท้าช้าง และโรคทางเดินอาหาร แพ้ระบาดอยู่บ้างแต่ก็สามารถที่จะป้องกันเสียก่อนแต่เนิ่นๆ ได้ โดยจัดระบบสาธารณสุขต่างๆ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบอาจเกิดขึ้น เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพนิเวศวิทยาจากเดิม ซึ่งอาจทำให้เชื้อโรคประจำท้องถิ่นบางชนิดหมดไป แต่มีเชื้อโรคชนิดใหม่เกิดขึ้น

7. ด้านชลประทาน ผลกระทบด้านชลประทานของโครงการเขื่อนน้ำโจนจะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์เป็นระบบกับเขื่อนศรีนครินทร์บนลำน้ำแควใหญ่ เขื่อนเขาแหลมบนลำน้ำแควน้อย และเขื่อนทดน้ำวชิราลงกรณ์ บนลำน้ำแม่กลอง ซึ่งสรุปได้ว่า ไม่น่าจะมีผลเสียแต่ประการใด

สำหรับปัญหาเกี่ยวเนื่องกับดินเค็มในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากน้ำแม่กลองนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากในช่วงปี พ.ศ.2520-2522 เกิดภาวะฝนแล้งมาก ประกอบกับยังไม่มีเขื่อนเก็บกักน้ำตอนบนที่จะช่วยปล่อยไหลลงมาไล่น้ำเค็ม ดังนั้นเมื่อโครงการเขื่อนน้ำโจนเสร็จแล้ว โดยสามารถเก็บกักปริมาณน้ำตอนบนได้เพิ่มมากขึ้น ก็มีน้ำเพียงพอเพื่อที่จะปล่อยลงมาบรรเทาปัญหาเรื่องน้ำเค็มบริเวณปากน้ำแม่กลอง รวมทั้งช่วยบรรเทาปัญหาน้ำเสียในลำน้ำแม่กลองได้ดียิ่งขึ้น

8. ด้านการตั้งถิ่นฐานของราษฎร ในพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมของโครงการเขื่อนน้ำโจน จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ.2523 พบว่า มีครอบครัวชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ประมาณ 220 คน หรือ 37 ครัวเรือน จึงจำเป็นต้องอพยพราษฎรที่จะถูกผลกระทบนี้ออกไปยังที่ทำกินใหม่ โดยได้เตรียมแผนงานที่จะจัดพื้นที่ทำกินใหม่ให้แก่ราษฎรอพยพ ครอบครัวละ 20 ไร่ รวมทั้งการจัดสร้างบ้าน ถนน ไฟฟ้า และโรงเรียนให้ด้วย เพื่อกันการบุกรุกถางป่าเป็นที่ทำกิน

- การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้ดำเนินการเสนอแผนการดำเนินการแก้ไขปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการเขื่อนน้ำโจนต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ.2525 ได้เกิดกระแสการคัดค้านโครงการโดยที่การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้ดำเนินอย่างค่อนข้างต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ.2531 ประเด็นที่จะหยิบยกมาพิจารณาในที่นี้ คือ ลักษณะการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2525-2531 โดยพิจารณาถึงกลุ่มคนที่ดำเนินการ ประเด็นหลักของการเคลื่อนไหว ยุทธวิธีของการเคลื่อนไหว รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคัดค้านกับกลุ่มสนับสนุนโครงการ

โดยภาพรวมแล้ว การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน อาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ การเคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ.2525 - 2526 การเคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ.2527 - 2528 และ การเคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ. 2529 - 2531

การเคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ.2525-2526

กระแสการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้ก่อตัวขึ้นโดยในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2525 ผู้อำนวยการ กองอนุรักษ์สัตว์ป่าในขณะนั้น (นายไพโรจน์ สุวรรณกร) ได้แถลงคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยชี้ให้เห็นว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนจะนำมาซึ่งความเสียหายแก่พื้นที่ป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรถึง 1.4 แสนไร่ และยังมีกรลักลอบตัดไม้เพิ่มขึ้นอีกมาก โดยที่เขื่อนน้ำโจนจะไม่สามารถตอบสนองประโยชน์ในเรื่องการเก็บกักน้ำได้ดังที่คาดไว้ เนื่องจากแหล่งต้นน้ำลำธารเหนือเขื่อนน้ำโจนจะหมดสภาพป่าและหลังคาร์บอนน้ำจืดไม่สามารถแก้ไขได้

จากนั้นอีกเพียง 2 วัน คือ ในวันที่ 2 เมษายน ศกเดียวกัน สำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง ได้ทำหนังสือด่วนถึงวิศวกรเตรียมงานสร้างเขื่อนและผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ให้ระงับการแผ้วถางป่าตามโครงการแควใหญ่ตอนบนทั้งหมด รวมไปถึงถนนตามโครงการที่มีแนวผ่านเขตอุทยานแห่งชาติและป่าสงวนต่างๆ แถบนั้น และให้นำเครื่องมือที่ผิดกฎหมายออกจากป่าโดยเร็ว มิฉะนั้นจะดำเนินการจับกุมตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด⁷¹

อย่างไรก็ดี มีข้อที่น่าสังเกตว่า การแถลงคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สัตว์ป่า และการทำหนังสือด่วนเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของสำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง เป็นท่าทีที่ขัดแย้งกับท่าทีของอธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้น (นายพงศ์ โสโน) ซึ่งได้

⁷¹วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, "เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ," *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 34, 36 (21 - 27 กุมภาพันธ์ 2531): 16.

สนับสนุนการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยได้เขียนบทความสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำโจนซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บ้านเมืองในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์และต้นเดือนมีนาคม พ.ศ.2525⁷²

ข้อสังเกตประการต่อมา คือ การคัดค้านเขื่อนน้ำโจนของผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สัตว์ป่า และสำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการจุดประกายให้แก่การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ในเวลาต่อมา ดังปรากฏว่า ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2525 ดร.นาถ ตันทวีรุฬห์ คณบดีคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เสนอความคิดเห็นคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ซึ่งเหตุผลและความคิดเห็นของดร.นาถ ได้ถูกสื่อมวลชนนำไปเผยแพร่ ทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์และคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนอย่างกว้างขวางต่อจากนั้น⁷³

การแผ่กว้างของกระแสการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน เห็นได้อย่างชัดเจนจากการที่สำนักนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือถึงอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดลขอให้แจ้งข้าราชการมหาวิทยาลัยมหิดลขอให้ชาวสื่อมวลชนเกี่ยวกับโครงการเขื่อนน้ำโจน⁷⁴ ขณะเดียวกันก็ได้แจ้งไปยังปลัดทบวงมหาวิทยาลัย "เพื่อขอความร่วมมือในการแจ้งให้ข้าราชการในสังกัดที่ประสงค์จะให้ชาวเกี่ยวกับโครงการนี้ขอให้ชาวแก่สื่อมวลชน แต่ขอให้เสนอความเห็นต่อที่ประชุมคณะกรรมการหรือคณะกรรมการที่กำลังพิจารณาเรื่องนี้หรือส่งไปให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ"⁷⁵ และในทำนองเดียวกัน สำนักนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือในลักษณะเดียวกันนี้แจ้งไปยังกระทรวงเกษตรและสหกรณ์⁷⁶

⁷² พงศ์ โสโน, "ข้อพิจารณาเกี่ยวกับโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำควนใหญ่ตอนบนเขื่อนน้ำโจน," บ้านเมือง 26, 27, 28 กุมภาพันธ์ และ 1 มีนาคม 2525.

⁷³ ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 48.

⁷⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี, "หนังสือที่ สร. 1004/2811," 15 มิถุนายน 2525 อ้างถึงใน ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 48. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา)

⁷⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี, "หนังสือที่ สร. 1004/2889," 17 มิถุนายน 2525 อ้างถึงใน ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 48.

⁷⁶ สุชาติ นวกวงษ์, "เขื่อนน้ำโจน: หยุดคิดกันสักหน่อย," เอกสารสรุปผลการสัมมนาเรื่องผลได้ผลเสียโครงการเขื่อนน้ำโจน, คณะนักศึกษามหาบัณฑิตกลุ่มวิชาสิ่งแวดล้อม 9 สาขา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 22 สิงหาคม 2525, หน้า 133 อ้างถึงใน ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพล

กระแสดักดันโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ. 2525 - 2526 กล่าวได้ว่า ประกอบด้วย กลุ่มเคลื่อนไหวหลายกลุ่ม

1. กรมป่าไม้ ท่าทีของกรมป่าไม้ต่อโครงการเขื่อนน้ำโจน กล่าวได้ว่ามีลักษณะของความขัดแย้งไม่เป็นเอกภาพ ดังที่กล่าวแล้วว่าผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สัตว์ป่าและสำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่งแสดงท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ส่วนอธิบดีกรมป่าไม้มีท่าทีสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำโจน

อย่างไรก็ตามได้ปรากฏว่า ในส่วนของเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ในระดับรองๆ ลงมา ส่วนใหญ่มีท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังเช่น นายวีระ ธีรประสาธน์ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร⁷⁷ รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ระดับอื่นๆ ที่ได้ทำหน้าที่สนับสนุนข้อมูลแก่กลุ่มคัดค้านโครงการ⁷⁸ และจากการศึกษาของภาณุ แยมศรี ได้ชี้ให้เห็นว่าหลังจากนายพงศ์ ไสโน พ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้แล้ว ท่าทีของกรมป่าไม้ที่ชัดเจนว่าไม่เห็นด้วยกับโครงการเขื่อนน้ำโจน⁷⁹

2. กลุ่มสมาชิกผู้แทนราษฎร ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2525 นายธวัช เป้าอารีย์ ส.ส.กาญจนบุรี ได้รวบรวมรายชื่อส.ส. จำนวน100คน ยื่นหนังสือคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนต่อ นายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) ว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนจะทำความเสียหายให้แก่ประชาชนใน 3 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี และสมุทรสงคราม⁸⁰

3. คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2525 คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้นำรายงานของคณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทวีพยากร และสิ่งแวดล้อม อันเป็นคณะกรรมการในคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี โดยมีพลตรีชวลิต ยงใจยุทธ (ยศขณะนั้น) เจ้ากรมยุทธการทหารบกเป็นประธาน เสนอต่อนายกรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาผลกระทบด้านต่าง ๆ โดยสรุปความเห็นคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน และเสนอให้รัฐบาลสั่งการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ร่วมกับมหาวิทยาลัยต่างๆ ประเมินผลของเขื่อนอื่นๆที่ได้ทำไปแล้วว่า ได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ อย่างไร⁸¹

ด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 48.

⁷⁷ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 58.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁰วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, "เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ," หน้า 16-17.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า17.

4. องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization-NGO) การคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วง ปี พ.ศ.2525-2526 ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งออกมาแสดงทัศนะและทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนอย่างเด่นชัด ได้แก่

4.1 ชมรมสภาวะแวดล้อมสยาม ดังปรากฏว่า ดร.สุรพล สุตารา อาจารย์คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นประธานชมรมได้เสนอความเห็นคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนเมื่อวันที่ 23 เมษายน 2525⁸² และได้แถลงการณ์คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2525 โดยชี้ว่ารัฐบาลควรทบทวนนโยบายพลังงานเสียใหม่และยังมีทางเลือกอื่นนอกจากการสร้างเขื่อน⁸³

4.2 นิยมไพรสมาคม ปรากฏเป็นข่าวว่านายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เลขาธิการนิยมไพรสมาคมได้อภิปรายคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนที่โรงพยาบาลสงฆ์ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2525⁸⁴ และนายแพทย์บุญส่ง ยังได้ทำจดหมายเปิดผนึกและแผนที่บริเวณที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพื่อจัดทำเป็นเอกสารข้อมูลด้านคุณค่าของป่าเมืองกาญจนบุรีชี้แจงเหตุผลที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในชื่อว่า “หยุด! เขื่อนน้ำโจน” เมื่อเดือนกันยายน ศกเดียวกัน⁸⁵

---

*คำว่า NGO หรือ Non Government Organization หากแปลอย่างตรงตัวจะหมายถึง องค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ ซึ่งในต่างประเทศมักจะเรียกว่า “องค์กรที่ทำงานโดยไม่แสวงหากำไร” หรือ “องค์กรอาสาสมัครเอกชน” สำหรับประเทศไทยในระยะแรกมักจะเรียกว่า “องค์กรการกุศล” หรือ “องค์กรสาธารณประโยชน์” ซึ่งในระยะหลังเรียกว่า “องค์กรพัฒนาเอกชน” โดยหมายความถึง องค์กรที่ตั้งขึ้นและดำเนินการโดยกลุ่มคนที่สนใจและมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งการเรียกองค์กรด้วยชื่อที่หลากหลาย กล่าวได้ว่า เนื่องจากองค์กรพัฒนาเอกชนมีชื่อเรียกตนเองที่ต่างกันออกไป ในที่นี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึง “องค์กรพัฒนาเอกชน” ในความหมายที่ใช้กันในระยะหลัง เนื่องจากเป็นคำที่ครอบคลุมลักษณะการดำเนินงานขององค์กรทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ตลอดจนเป็นคำที่องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยใช้เรียกตนเอง.

⁸²ไทยรัฐ 25 เมษายน 2525.

⁸³วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ,” หน้า 17.

⁸⁴ภาณุ แยมศิริ, “อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529,” หน้า 60.

⁸⁵อาริยา (สมทรง) สินธุจรีวัตร, “คุณหมอบุญส่งกับ “เขื่อนน้ำโจน”,” ใน การต่อสู้และผลงานของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ณ วัดเทพศิรินทราวาส 6 มิถุนายน 2535, สุภาพ เลขะกุล และคณะ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2535), หน้า 139.

4.3 ชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม นายชัชวาลย์ ชมภูแดง ประธานชมรมได้ทำจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีเพื่อให้มีการสั่งดำเนินการกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กรณีการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อดำเนินการโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยพลการ เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2525⁸⁶

อนึ่ง ควรกล่าวด้วยว่าชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อมก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2524 จากการรวมตัวของนักกฎหมายและบุคคลในวิชาชีพต่างๆที่มีความสนใจต่อปัญหาสภาพแวดล้อมและสนใจที่จะผลักดันให้มีการใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดเพื่อแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมซึ่งถูกทำลาย⁸⁷

4.4 สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏว่าเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2526 สมาคมได้ทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีขอให้ระงับหรือชะลอโครงการเขื่อนน้ำโจนไว้ก่อน และเสนอให้ทำการศึกษาสภาพทางธรณีวิทยาให้ทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงเกี่ยวกับแผ่นดินไหว ซึ่งเกิดขึ้นที่บริเวณอำเภอศรีสวัสดิ์และพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดกาญจนบุรีถึง 121 ครั้ง ในช่วงระหว่างวันที่ 25 เมษายน - 18 มิถุนายน 2526⁸⁸

อนึ่ง สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้ก่อตั้งขึ้นจากสมาคมสถาปนิกสยามเมื่อปี พ.ศ.2511 โดยที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นสถาปนิก แต่ก็มีสมาชิกที่ประกอบอาชีพอื่นร่วมด้วย และในปี พ.ศ.2514 ได้มีการก่อตั้งเป็นสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม⁸⁹

5. ชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย ปรากฏว่าเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2525 ชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทยได้จัดอภิปรายเรื่อง "ควรสร้างเขื่อนน้ำโจนหรือไม่" ที่ห้องประชุมสำนักงานทนายความประธาน ดวงรัตน์ ขอยนายเลิศ ถนนเพลินจิต โดยจัดให้นายสุรพล สุดารา ประธานชมรมสภาวะแวดล้อมสยาม นายแพทย์บุญส่ง เลชะกุล สมาชิกนิคมไพรสมาคมและประธานชมรมอนุรักษ์สัตว์ป่าและธรรมชาติ นายสกุล ฅม้งรักษ์สัตว์ กรรมการบริหารกลางชมรม

⁸⁶ มติชน 30 กันยายน 2525.

⁸⁷ ชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม, "กฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม," มกราคม 2526: 3 อ้างถึงใน ภาณุแย้มศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 68.

⁸⁸ วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, "เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ," หน้า 17.

⁸⁹ โปรดดูรายละเอียดใน "สัมภาษณ์ศิริชัย นฤมิตรเวทการ," ภาจรายสาร 14 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2530): 72 - 85 หรือบทที่ 2 ในวิทยานิพนธ์นี้

ประชาธิปไตยแห่งประเทศไทยและรองผู้ว่าการไฟฟ้า และนายบรรจบ เทียมทัต มาอภิปรายถึง เหตุที่ควรชะลอหรือระงับการสร้างเขื่อนน้ำโจน ตลอดจนวิธีแก้ไขปัญหาหากไม่สร้างเขื่อน⁹⁰

ชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย กล่าวได้ว่าเป็นชมรมที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2524 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ชมรมเป็นศูนย์กลางในการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมืองของสมาชิกซึ่งประกอบด้วย นายทหารกองทัพบก นักการเมือง จากหลายพรรค วุฒิสมาชิก นักหนังสือพิมพ์ นักวิชาการ ทนายความ และนักกิจกรรม (activist) โดยมีพลตรีระวี วันเพ็ญ นายทหารกลุ่ม “ทหารประชาธิปไตย” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในศูนย์กลางกิจกรรม พลเรือน กอ.รมน. เป็นแกนกลางในการตั้งชมรม เพื่อเสนอความเห็นให้รัฐบาลแก้ปัญหาต่อไป⁹¹

6. กลุ่มนิสิตนักศึกษา การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วง พ.ศ.2525-2526 ได้มีกลุ่มนิสิตนักศึกษาจำนวนหนึ่งแสดงทัศนะและทำกิจกรรมคัดค้านโครงการอย่างชัดเจน ได้แก่

6.1 คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 13 สถาบัน (คทส.) ปรากฏว่าในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2525 คณะกรรมการอนุรักษ์ฯ ได้ออกแถลงการณ์ฉบับที่ 1 คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยชี้ให้เห็นว่าควรมีการพิจารณาถึงผลเสียของการสร้างเขื่อนน้ำโจน และเรียกร้องให้ประชาชนติดตามเรื่องการสร้างเขื่อนน้ำโจน⁹² และในเดือนธันวาคม 2525 คณะกรรมการอนุรักษ์ฯ 14 สถาบัน* ได้ร่วมกับนักศึกษามหาบัณฑิตสิ่งแวดล้อม 9 สาขา มหาวิทยาลัย

⁹⁰มติชน 6 ธันวาคม 2525.

⁹¹ภาณุ แยมศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

⁹²มติชน 19 กรกฎาคม 2525.

*แถลงการณ์ฉบับที่ 1 ของคณะกรรมการอนุรักษ์ฯ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2525 ระบุว่าคณะกรรมการ ประกอบด้วยนักศึกษามวมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากมหาวิทยาลัย 13 แห่ง ได้แก่ (ผู้ศึกษาจัดเรียงตาม ลำดับตัวอักษร) 1.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2.มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 3.มหาวิทยาลัยขอนแก่น 4. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 5.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 6.มหาวิทยาลัยมหิดล 7.มหาวิทยาลัยรามคำแหง 8. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (บางแสน) 9.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ปทุมวัน) 10.มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) 11.มหาวิทยาลัยศิลปากร 12.มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 13.สถาบัน เทคโนโลยีพระจอมเกล้าบางมด ในขณะที่ รายงานข่าวการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของคณะกรรมการ อนุรักษ์ฯ ในช่วงเดือนธันวาคมสกเดียวกัน ระบุว่า คณะกรรมการอนุรักษ์ฯ 14 สถาบัน ซึ่งจากการตรวจสอบกับ บทความที่จัดทำโดยคณะกรรมการอนุรักษ์ฯและตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนฉบับวันที่ 20 ธันวาคม 2525 พบ ว่าชมรมอนุรักษ์ฯของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าลาดกระบังได้เข้าร่วมในคณะกรรมการฯเพิ่มขึ้นอีกแห่ง หนึ่งและชมรมของมหาวิทยาลัยมหิดลได้ใช้ชื่อว่า “ชมรมนิเวศวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล”

มหิดล จัดเตรียมวิธีการอุปสมบทหมู่ของนักศึกษาจำนวน 9 คนเพื่อออกจาริกเทศนาด้านการสร้าง
เพื่อนน้ำใจ⁹³

มีข้อสังเกตว่า คณะกรรมการอนุรักษ์ (คอทส.) มีความเป็นมาจากการรวมตัวของ
ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาค
ซึ่งได้รวมตัวกันในช่วงปี พ.ศ. 2516 จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 คณะ
กรรมการฯ จึงยุติบทบาทลงและได้รวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งเมื่อปี พ.ศ. 2521 โดยช่วงแรกของการรวม
ตัวครั้งที่ 2 มีสมาชิกที่เป็นชมรมอนุรักษ์จากสถาบันการศึกษา 8 แห่งและได้ขยายตัวขึ้นเป็น 15
แห่งในเวลาต่อมา⁹⁴

ในส่วนของการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนนันท์กล่าวได้ว่าคณะกรรมการอนุรักษ์
มีจุดยืนที่จะดำเนินการดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง “ตราบโดถ้าการพัฒนาประเทศโดยการสร้างเขื่อน
ยังไม่คำนึงถึงการให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คุ่มค่า และมีประโยชน์ต่อประชาชน
มากที่สุด”⁹⁵

6.2 คณะนักศึกษามหาบัณฑิตกลุ่มวิชาสิ่งแวดล้อม 9 สาขาวิชา มหาวิทยาลัยมหิดล
กลุ่มนี้เป็นกลุ่มนักศึกษาปริญญาโท 9 สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมจากคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ และสถาบัน
ประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยนายสมพงษ์ รัชไชย ประธานกลุ่มได้เปิดเผยถึงวัตถุประสงค์
ของกลุ่มว่า จัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อดำเนินการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนโดยเลี่ยงไม่ดำเนินการในนาม
ของสโมสรนักศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหิดล เพราะเกรงว่าจะเป็นการผิดระเบียบของ
มหาวิทยาลัย จึงก่อตั้งกลุ่มอิสระขึ้นโดยมีสมาชิกที่เป็นแกนนำประมาณ 15 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
กรรมการของสโมสรนักศึกษามหาบัณฑิต⁹⁶

⁹³ มติชน 20 ธันวาคม 2525.

⁹⁴ ภาณุ แยมศรี, “อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของ
รัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529.”, หน้า 69; จากข้อมูลดังกล่าวอาจ
ระบุชี้ชัดลงไปได้ว่ากรขยายตัวของสมาชิกเป็นชมรมอนุรักษ์ฯ จาก 15 สถาบัน ปรากฏในช่วงระหว่างปี
พ.ศ. 2526 - 2530.

⁹⁵ มติชน 19 กรกฎาคม 2525.

⁹⁶ ภาณุ แยมศรี, “อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของ
รัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529.”, หน้า 75.

กิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มนักศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหิดล เห็นได้จากการออกแถลงการณ์คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2525⁹⁷ และการดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ (คอบทส.) ในการเตรียมจัดพิธีอุปสมบทหมู่ของนักศึกษา 9 คนเพื่อออกจาริกเทศนาคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในเดือนธันวาคม พ.ศ.2525 ตลอดจนการร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ ในการศึกษาผลเสียเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนน้ำโจนและการรายงานข้อบกพร่องของการสร้างเขื่อนให้คณะรัฐมนตรีทราบในช่วงปลายปี พ.ศ.2525⁹⁸

มีข้อสังเกตว่า การดำเนินการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มนักศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหิดลมีลักษณะของกิจกรรมเฉพาะกิจในช่วงสั้นๆ ดังปรากฏว่ากลุ่มดังกล่าวได้สลายตัวไปในปี พ.ศ.2526 เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษา⁹⁹

7. กลุ่มชาวบ้านในบริเวณที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนและพื้นที่ใกล้เคียง การคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนส่วนหนึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรีและบางส่วนของจังหวัดสมุทรสงคราม ดังปรากฏว่านายประสพ หลกลมหลวง รองประธานสภาจังหวัดและตัวแทนของเกษตรกรจังหวัดสมุทรสงครามได้เข้าร่วมอภิปรายเรื่อง "เขื่อนน้ำโจน ความเจ็บปวดของแผ่นดิน" ซึ่งจัดที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2525 อันเป็นการอภิปรายที่ผู้คัดค้านโครงการทั้งที่เป็นนักวิชาการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาญจนบุรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดราชบุรี นักศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล และตัวแทนชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการเขื่อนน้ำโจนได้มาอภิปรายร่วมกัน¹⁰⁰

โดยการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของชาวบ้านจากจังหวัดสมุทรสงครามได้ก่อตัวขึ้นตั้งแต่ทราบว่าจะมีการสร้างเขื่อนน้ำโจนและชาวบ้านได้รวมตัวกันโดยมีนายประสพ หลกลมหลวง เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการรวบรวมชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน ซึ่งกลุ่มชาวบ้านเกือบจะเดินขบวนมาพบนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาล แต่รองผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงครามได้ขอร้องให้กลุ่มชาวบ้านเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและได้ขอให้นายประสพ ระวังการเดินขบวนของชาวบ้าน ซึ่งนายประสพยอมรับคำขอร้องแต่ได้เปลี่ยนวิธีการโดย

⁹⁷ แนวหน้า 18 สิงหาคม 2525.

⁹⁸ มติชน 21 ธันวาคม 2525.

⁹⁹ ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 75.

¹⁰⁰ "ไปฟังเขาอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์," สารสิ่งแวดล้อม 8, 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2525): 20-30.

นำตัวแทนชาวบ้านในเขตจังหวัดสมุทรสงครามมาพบกับนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2525¹⁰¹

ในส่วนของชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรีปรากฏว่า ชมรมลูกเสือชาวบ้านกาญจนบุรี ได้แถลงข่าวในนามชาวกาญจนบุรีโดยระบุว่าไม่ต้องการเขื่อนน้ำโจน เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2525¹⁰²

8. **สื่อมวลชน** จากการศึกษาของเยาวดา ตฤณานนท์ พบว่าโดยภาพรวมแล้วโครงการเขื่อนน้ำโจนเป็นเรื่องที่สื่อมวลชนให้ความสนใจและได้นำเสนอเรื่องราวความเคลื่อนไหวกรณีเขื่อนน้ำโจนทั้งเรื่องราวของฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้าน นับตั้งแต่กระแสคัดค้านโครงการก่อสร้างจนกระทั่งการเคลื่อนไหวคัดค้านเงียบหายไปในปี 2526 เนื่องจากมีการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่และรัฐบาลใหม่ไม่ได้ตัดสินใจเรื่องการสร้างเขื่อนน้ำโจน สื่อมวลชนจึงหันเหไปติดตามรายงานรายงานประเด็นปัญหาการเมืองอื่นๆ¹⁰³

การรายงานความเคลื่อนไหวกรณีโครงการเขื่อนน้ำโจนของสื่อมวลชน เป็นที่น่าสังเกตว่าสื่อประเภทหนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่นำเสนอข่าวอย่างต่อเนื่องในหน้าหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับและได้รับความสนใจในการกำหนดตำแหน่งในการนำเสนอข่าวอย่างเท่าเทียมกัน โดยได้รับการจัดอันดับให้เป็นข่าวสำคัญหรือข่าวใหญ่ในหน้าหนึ่ง แม้จะได้เป็นข่าวหน้าแรกแล้วก็ยังคงมีการนำเสนอในหน้าในของฉบับต่างๆ ด้วย โดยที่การนำเสนอข่าวโครงการเขื่อนน้ำโจนจะถูกให้น้ำหนักในการนำเสนอที่เน้นเรื่องความขัดแย้งระหว่างฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านโครงการด้วยภาษาที่มีสีสันทันและให้ความรู้สึกทางอารมณ์แก่ผู้อ่านในลักษณะที่โน้มไปในทางไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁰⁴

ประเด็นหลักในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

1. **ความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร** ประเด็นความเสียหายของพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กล่าวได้ว่าเป็นประเด็นที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับกระแสการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนโดยนายไพโรจน์ สุวรรณกร ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สัตว์ป่าได้ยกเอาประเด็นที่ว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนจะทำให้พื้นที่ป่าดงดิบและพื้นที่ป่าเบญจพรรณในเขตรักษา

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁰² มติชน 21 ธันวาคม 2525.

¹⁰³ เยาวดา ตฤณานนท์, "ท่าทีของสื่อมวลชนต่อโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง เขื่อนปากมูล," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 33-37.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-57 (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา).

พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้รับความเสียหาย 1.4 แสนไร่ ซึ่งหน่วยงานด้านป่าไม้คือ สำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง ได้ทำให้ประเด็นดังกล่าวเป็นรูปธรรมโดยทำหนังสือด่วนถึงการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ให้ระงับการแผ้วถางป่าตามโครงการแควใหญ่ตอนบนทั้งหมด ไม่เช่นนั้นจะดำเนินการจับกุมตามกฎหมาย

เช่นเดียวกับที่พบว่ากลุ่มคัดค้านเขื่อนน้ำโจนกลุ่มอื่นๆ ได้ยกประเด็นความเสียหายของพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นเหตุผลในการคัดค้าน ดังที่ ส.ส.จังหวัดกาญจนบุรีซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่ม ส.ส.ที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้ชี้แจงในการอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า ข้อเสียหายประการหนึ่งคือ ป่าไม้จำนวนแสนๆ ไร่ต้องถูกทำลายเพื่อการสร้างเขื่อน ความเสียหายจากการสูญเสียพื้นที่ป่ามีมากกว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากเขื่อนตามที่มีการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้ชี้แจงไว้¹⁰⁵

นิคมไพรสมาคมได้ชี้แจงถึงเหตุที่ไม่ควรสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยได้ยกเรื่องความเสียหายของพื้นที่ป่า โดยได้ขยายความให้ครอบคลุมไปถึงความเสียหายของสัตว์ป่า ดังที่จดหมายเปิดผนึกของสมาคมที่มีถึงคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อเดือนกันยายน 2525 ได้อธิบายว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะทำให้น้ำไหลท่วมเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่และห้วยขาแข้ง อันเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ดีที่สุด ใหญ่ที่สุด มีสัตว์ใหญ่ทุกชนิดชุกชุมมากที่สุดของประเทศไทย ทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าถูกแบ่งเป็นส่วนๆ หลายส่วน สัตว์ป่าถูกตัดขาดจากการย้ายถิ่นทำมาหากินระหว่างพม่าและไทยดังที่เคยเป็นมา สัตว์ป่าจะลดจำนวนน้อยลงและบางชนิดอาจสูญพันธุ์ภายในเวลาไม่กี่ปี รวมทั้งการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะเป็นการเปิดทางให้ชาวบ้านบุกรุกเข้าไปถางป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยโดยอาศัยถนนที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ตัดเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอันจะทำให้พนักงานป่าไม้ป้องกันการทำลายป่าของพลังชาวบ้านได้ยากขึ้น¹⁰⁶

คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้สรุปความคิดเห็นคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนไว้ประการหนึ่งว่า การสร้างเขื่อนจะทำให้สูญเสียพื้นที่ป่ารองรับน้ำฝน (watershed area) ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่มีน้ำในเขื่อน สภาวะการพังทลายของดินอันเกิดจากการทำลายป่าและการสูญเสียสัตว์ป่าที่หายาก¹⁰⁷

¹⁰⁵ "ไปฟังเขาอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์," หน้า 21-22.

¹⁰⁶ การต่อสู้และผลงานของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล, หน้า 414.

¹⁰⁷ คณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม, "ข้อควรพิจารณาเรื่องการทำเขื่อนน้ำโจน," สารสิ่งแวดล้อม 8, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2525): 7.

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้ทำหนังสือเสนอความเห็นกรณีโครงการเขื่อนน้ำโจนถึงนายกรัฐมนตรี โดยชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนเป็นปัจจัยสำคัญที่เร่งให้ทรัพยากรป่าหมดไปอย่างรวดเร็ว วิธีการแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมในส่วนของป่าไม้ที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เสนอช่วยเหลือเรื่องงบประมาณในการรักษาป่าโดยให้กรมป่าไม้เป็นผู้ดำเนินการรักษาป่าเป็นแนวทางที่ไม่อาจบังเกิดผลได้ เนื่องจากการรักษาป่าในบริเวณเขื่อนมีข้อจำกัดและอุปสรรคนานาประการที่ไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นไม่ควรที่จะ “สละป่าทุ่งใหญ่ให้แก่เขื่อนน้ำโจน”¹⁰⁸

ด้านคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คทส.) ได้หยิบยกเรื่องความเสียหายของสมดุลทางธรรมชาติเนื่องจากการสร้างเขื่อนซึ่งกล่าวได้ว่า มีความสอดคล้องกับเรื่องความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าขึ้นมากล่าว¹⁰⁹ และต่อมาได้มีการกล่าวถึงความสูญเสียของพื้นที่ป่าไม้ในสวนหนึ่งของจดหมายเหตุที่มีถึงนายกรัฐมนตรี เพื่อชี้แจงเหตุที่ไม่สมควรสร้างเขื่อนน้ำโจน¹¹⁰

เช่นเดียวกับที่พบว่าสื่อมวลชนได้นำเสนอเรื่องความเสียหายของป่าและผลกระทบต่อชาวนาชาวไร่ ดังเห็นได้จากข้อเขียนในคอลัมน์หนังสือพิมพ์

เขื่อนน้ำโจนนั่นจะสร้างก็สร้างไปสี่คุณ...แต่ถ้าเมื่อสร้างเสร็จไปแล้วป่าที่เหลือถูกทำลายด้วยการบุกรุกของชาวบ้านและนายทุนอิทธิพล คุณก็โทษกรมป่าไม้ชี้ว่าไม่มีความสามารถดูแลรักษาป่า! ฝนไม่ตก น้ำไม่มี คุณก็โทษกรมอุตุนิยมวิพากษ์กรมชลประทานซะ!

.....

ไม่มีป่าดูดซับน้ำไว้เป็นด่านแรก น้ำไหลโครมลงมาที่ท่วมไร่บ้านเมือง คุณได้นำเต็มเขื่อนคุณไม่เดือดร้อนนี่จะ...¹¹¹

¹⁰⁸หยุดเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง เอกสารเผยแพร่เพื่อความเข้าใจอย่างแท้จริงและรักษาผลประโยชน์ของชาติ กุมาภรณ์ 2526, หน้า 15-16. (อัดสำเนา) (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา).

¹⁰⁹มติชน 19 กรกฎาคม 2525.

¹¹⁰เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 21.

¹¹¹'สนทะเล', "เราต้องรักษาป่า," มติชน 28 กันยายน 2525; การกล่าวอ้างในที่นี้ นำมาจากการพิมพ์ซ้ำข้อเขียนดังกล่าวใน หยุดเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง, หน้า 30.

นอกจากนี้ในกลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้มีการยกเอาประเด็น ความเสียหายของพื้นที่ป่าขึ้นมากล่าวเช่นเดียวกัน ดังที่ชาวบ้านจากสมุทรปราการ คนหนึ่งได้ แสดงทัศนะเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน

ผมมองว่าเรื่องเขื่อนน้ำโจนนั่น ใ้หนุ่มกฟผ.มันกำลังจะขยี้พรหมจรรย์ของป่า บริเวณกาญจนบุรี การไฟฟ้าสร้างเขื่อนก็ต้องทำลายป่า...การสร้างเขื่อนทำลาย ระบบนิเวศวิทยาของลำน้ำไปสิ้น¹¹²

2. ผลกระทบต่อการเกษตรและวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ประเด็นผลกระทบจากโครงการเขื่อนน้ำโจนต่อการเกษตรและวิถีชีวิตของชาวบ้าน บริเวณจังหวัดกาญจนบุรี สมุทรสงคราม และราชบุรี เป็นประเด็นหนึ่งที่มีการกล่าวถึงในการแสดง ทัศนะหรือการทำกิจกรรมคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ดังปรากฏว่า ส.ส.กาญจนบุรีที่ไม่เห็นด้วย กับการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้ชี้แจงในการอภิปรายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยชี้ว่าข้อเสีย ประการหนึ่งของการสร้างเขื่อนคือเขื่อนจะทำให้การไหลของกระแสน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ทำ ให้ระบบนิเวศน์ของแม่น้ำเสียหาย กุ้ง ปู ปลา จำนวนมากจะสูญพันธุ์ และเกิดภาวะน้ำทะเลหนุนที่ จังหวัดสมุทรสงครามทำให้ดินเค็ม รวมทั้งเกิดภาวะขาดแคลนน้ำในบริเวณจังหวัดกาญจนบุรีเนื่อง จากเขื่อนต่างๆ ไม่ปล่อยน้ำหรือปล่อยน้ำจำนวนน้อย

เช่นเดียวกับที่ ส.ส.ราชบุรีได้ชี้แจงในคราวเดียวกันโดยอภิปรายถึงปัญหาการลดลง ของผลผลิตทางการเกษตรในเขตอำเภอเมือง อำเภออัมพวาและอำเภอบางคนที จังหวัด สมุทรสงครามภายหลังการสร้างเขื่อนในเขตจังหวัดดังกล่าว ตลอดจนการลดลงของสัตว์น้ำและ การหายไปของปลาในบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามและราชบุรี¹¹³

ในส่วนของชาวบ้านได้มีการกล่าวถึงประเด็นนี้ในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ดังเห็นได้จากจดหมายเปิดผนึกที่สหกรณ์การเกษตรอัมพวาได้จัดทำขึ้นเพื่อชี้แจงเรื่องการคัดค้าน การสร้างเขื่อนน้ำโจนให้แก่ประชาชนชาวสมุทรสงครามได้รับทราบ ซึ่งมีการกล่าวอ้างถึงปรากฏ การณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ที่จังหวัดกาญจนบุรีโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ทำให้ แม่น้ำแม่กลองถูกปิดกั้น อันมีผลให้ต้นมะพร้าวและพืชผลไม้ต่างๆในจังหวัดสมุทรสงครามจำนวน

¹¹²“ไปฟังเขาอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่ธรรมศาสตร์.” หน้า 26.

¹¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 21 - 24.

มากต้องตายไป รวมทั้งปัญหาพื้นที่บางแห่งเสื่อมโทรมไม่สามารถทำกินได้อีกเนื่องจากถูกภัยจาก น้ำทะเลรุกกราน ตลอดจนปัญหาความตกร้าของรายได้ของชาวสมุทรสงคราม¹¹⁴

คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้เสนอทัศนคติค้ำนการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยชี้ให้เห็น ว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนและเขื่อนอื่นๆเพิ่มขึ้นที่กาญจนบุรีจะทำให้ที่ดินจำนวนมากถูกน้ำท่วมและ จะเป็นที่มาของปัญหาการขาดแคลนที่ดิน รวมทั้งการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะทำให้ชาวสมุทรสงคราม ซึ่งประสบปัญหาจากการกักเก็บน้ำของเขื่อนศรีนครินทร์ในช่วงฝนแล้งและปัญหาพืชผลทางการ เกษตรล้มตายเนื่องจากภาวะดินเค็มอันเป็นผลจากการที่น้ำทะเลหนุนสูงได้รับความเดือดร้อนเพิ่ม ขึ้นอีก¹¹⁵

นอกจากนี้ยังมีร่องรอยว่า กรมประมงซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่ไม่มีท่าที่ค้ำค้ำน โครงการเขื่อนน้ำโจนอย่างชัดเจนดังเช่นกรมป่าไม้ได้แสดงท่าที่ค้ำค้ำนการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดย เสนอประเด็นผลกระทบจากเขื่อนต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังพิจารณาได้จากทัศนคติของอธิบดีกรม ประมง (นาวาโทสว่าง เจริญผล) ต่อโครงการเขื่อนน้ำโจน

กรมประมงได้เสนอความเห็นค้ำค้ำนเต็มที่ เพราะไม่เช่นนั้นราษฎรชายฝั่งทะเล 2 จังหวัดที่มีอาชีพประมงจะเดือดร้อนหนัก เพราะเขื่อนได้กักเกลือแร่และ แพลงค์ตันที่จะไหลลงทะเลเป็นอาหารสัตว์น้ำบริเวณปากแม่น้ำแม่กลอง¹¹⁶

3. การรื้อรื้อมของเขื่อนและปัญหาแผ่นดินไหว

เรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวถึงในการค้ำค้ำนโครงการเขื่อนน้ำโจนได้แก่ เรื่องการรื้อรื้อมของ เขื่อน ดังที่คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้กล่าวถึงเหตุผลประการหนึ่งที่ไม่ควรสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยกล่าวเรื่องปัญหาการรื้อรื้อมของเขื่อน เนื่องจากสภาพที่ตั้งของเขื่อนเป็นหินปูน¹¹⁷

ชมรมสภาวะแวดล้อมสยามได้มีการกล่าวถึงปัญหาเดียวกัน ดังที่ดร.สุรพล สุดารา ได้ ค้ำค้ำนการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยหยิบยกปัญหาของเขื่อนศรีนครินทร์บนลำน้ำแควใหญ่ รวมทั้ง

¹¹⁴ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 20.

¹¹⁵ คณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม, "ข้อควรพิจารณาเรื่องการก่อสร้าง เขื่อนน้ำโจน," หน้า 5-6.

¹¹⁶ "ปฏิกริยา," สารสิ่งแวดล้อม 8, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2525): 16.

¹¹⁷ คณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม, "ข้อควรพิจารณาเรื่องการก่อสร้าง เขื่อนน้ำโจน," หน้า 6.

เขื่อนเขาแหลมซึ่งกำลังดำเนินการสร้าง โดยชี้ว่าเขื่อนทั้ง 2 แห่งตั้งอยู่บนพื้นที่โซนหินปูนซึ่งเก็บน้ำไม่ได้ อันยังผลให้เขื่อนศรีนครินทร์ไม่สามารถเก็บน้ำได้เต็มความจุของอ่างเก็บน้ำ ขณะที่เขื่อนเขาแหลมจะต้องใช้เงินจำนวนมากในการสร้างเพราะต้องอัดซีเมนต์ลงไปในพื้นที่หินปูนเพื่อประรอยแตกร้าวของหินปูน¹¹⁸

คณะนักศึกษามหาบัณฑิตกลุ่มวิชาสิ่งแวดล้อม9สาขาวิชา มหาวิทยาลัยมหิดล ได้แถลงการณ์ซึ่งมีสาระสอดคล้องกับคำอธิบายของดร.สุรพล สุตารา คือชี้ว่าที่บริเวณที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนอยู่ในโซนแผ่นดินไหว การสร้างเขื่อนไม่สามารถอัดซีเมนต์อาบพื้นที่ครอบคลุมเนื้อที่กักเก็บน้ำทั้งหมด ซึ่งน้ำที่ถูกเก็บกักจะมีน้ำหนักมากและจะกดทับไปบนแผ่นดิน ทำให้เกิดแผ่นดินยุบตัวและภูเขาเลื่อนลงมาแทนที่น้ำ ซึ่งจะมีผลให้น้ำล้นเขื่อนเกิดอันตรายกับประชาชน¹¹⁹

นอกจากปัญหาการรั่วซึมของเขื่อนแล้ว อีกเรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวถึงได้แก่ ปัญหาการเกิดแผ่นดินไหว ดังพบว่าดร.นาท ตันทวิรุฬห์ นักวิชาการที่มีบทบาทในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้ชี้แจงว่ามีโอกาสที่เขื่อนน้ำโจนจะพังทลายลงมาเอง โดยได้ยกตัวอย่างเขื่อน Malpasset ในประเทศฝรั่งเศสและเขื่อน Voiant ในประเทศอิตาลี ซึ่งพังทลายเนื่องจากการเลื่อนไหลของแผ่นดิน พร้อมทั้งอธิบายว่าการพังของเขื่อนจากการเลื่อนไหลของแผ่นดินส่วนหนึ่งมาจากการสร้างเขื่อนในบริเวณพื้นที่รอยร้าวของโลก (Fault Zone) ซึ่งน้ำจำนวนมากที่กักเก็บไว้ในเขื่อนจะค่อยๆ ซึมลงไปรอยร้าวและทำหน้าที่เสมือนน้ำมันหล่อลื่น อันนำไปสู่การเกิดแผ่นดินไหวในเวลา 10-20 ปีให้หลัง¹²⁰

เช่นเดียวกับที่กลุ่มชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรีที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับเขื่อน แผ่นดินไหว และความเสียหายของชาวบ้าน ดังเห็นได้จากคำอธิบายของนายบุญปลูก ทัดตานนท์ ประธานลูกเสือชาวบ้านจังหวัดกาญจนบุรี

ชาวกาญจนบุรีกลัวเขื่อนใดเขื่อนหนึ่งจะพังลงมา อาจจะด้วยแผ่นดินไหวหรือสงคราม หากเขื่อนพังลงมาคนไม่รู้ก็แสนที่ล้านครอบครัวจะต้องพินาศ¹²¹

¹¹⁸ "ไปฟังเขาอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่ธรรมศาสตร์," หน้า 28-29.

¹¹⁹ มติชน 21 ธันวาคม 2525.

¹²⁰ คำชี้แจงบางตอนของดร.นาท ตันทวิรุฬห์ ซึ่งแถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษ เพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนโดยเฉพาะ ณ ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่จันทร์ที่ 4 ตุลาคม 2525, ใน เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ เอกสารเพื่อความเข้าใจอย่างเที่ยงแท้และรักษาผลประโยชน์ของประชาชน ตุลาคม 2529, หน้า 50 (อัดสำเนา).

¹²¹ มติชน 21 ธันวาคม 2525.

หรือที่ข้อเขียนในหนังสือชาวจัตุรัสได้กล่าวถึงเรื่องแผ่นดินไหวที่กาญจนบุรีกับเรื่องเขื่อนศรีนครินทร์โดยอธิบายเกี่ยวกับปัญหาการเกิดแผ่นดินไหวกับการสร้างเขื่อนว่า น้ำจำนวนมากที่กักเก็บไว้ในเขื่อนจะมีผลกระทบต่อรอยแตกร้าวของผิวโลก คือจะทำให้เกิดแผ่นดินไหวซึ่งเขื่อนศรีนครินทร์ที่กาญจนบุรีเป็นเขื่อนหนึ่งที่ตั้งอยู่บนแนวรอยแตกของผิวโลก¹²² (ในแง่พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งเขื่อนและเวลาของการเขียนและเผยแพร่ข้อเขียนดังกล่าว ผู้ศึกษาเห็นว่ามียุทธศาสตร์รวมถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นกับโครงการเขื่อนน้ำโจนด้วย)

4. ผลกระทบด้านโบราณคดี

ประเด็นผลกระทบด้านโบราณคดีเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการกล่าวในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังพบว่า รองศาสตราจารย์ปรีชา กาญจนาคม นักวิชาการด้านโบราณคดีได้กล่าวถึงการสำรวจทางนิเวศวิทยาในสาขาต่างๆ ณ พื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจน เมื่อปี พ.ศ. 2522 โดยชี้ว่า จากการสำรวจพื้นที่ประมาณ 15 ตารางกิโลเมตรจากพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนทั้งหมดประมาณ 140 ตารางกิโลเมตร แสดงให้เห็นว่า บริเวณที่จะสร้างเขื่อนเคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยหินกลางถึงสมัยหินใหม่ หากมีการสำรวจพื้นที่ทั้งหมดอาจจะพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญๆอีก ซึ่งการสร้างเขื่อนน้ำโจน (ตลอดจนเขื่อนอื่นๆ) จะทำให้หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ถูกทำลาย¹²³

เช่นเดียวกับที่การอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่จัดโดยชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทยได้ชี้ให้เห็นว่าผลเสียประการหนึ่งคือโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี รวมทั้งโบราณศิลปวัตถุจะถูกทำลาย¹²⁴

5. ประโยชน์ในการใช้งานของเขื่อนและการผลิตกระแสไฟฟ้าจากแหล่งพลังงานอื่น

ในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับประโยชน์การใช้งานของเขื่อน ดังที่ คณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นคณะกรรมการในคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้ให้ทัศนะไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยชี้ว่า เขื่อนขนาดใหญ่ที่ได้สร้างมาแทบทุกเขื่อนมักจะไม่ได้ออกผลตามความมุ่งหมายที่วางไว้ทั้งในด้านการผลิต

¹²² ชาวจัตุรัส 11 กรกฎาคม 2526 ใน เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 20.

¹²³ ปรีชา กาญจนาคม, "ผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์จากการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า," สารสิ่งแวดล้อม 9, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2526): 4 - 6.

¹²⁴ มติชน 6 ธันวาคม 2525.

พลังงานไฟฟ้าหรือการชลประทาน ซึ่งเชื่อกันที่มีการสร้างโดยอ้างว่าเป็นเขื่อน “เอนกประสงค์” ในทางปฏิบัติแล้วเขื่อนไม่สามารถทำหน้าที่เก็บน้ำเพื่อการชลประทานควบคู่ไปกับการการผลิตกระแสไฟฟ้า หากแต่ต้องเลือกทำหน้าที่ด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลัก โดยเฉพาะด้านการผลิตกระแสไฟฟ้า กล่าวคือในทางปฏิบัติแล้วเขื่อนที่สร้างขึ้นคือเขื่อน “เอกประสงค์”

อีกทั้งการสร้างเขื่อนที่ต้องลงทุนมหาศาลแต่ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่ตามที่วางโครงการไว้เป็นการสร้างภาระหนี้สินให้แก่ประชาชนที่ต้องรับผิดชอบแบกภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินจากธนาคารโลกเพื่อสร้างเขื่อน¹²⁵

หรือที่ปรากฏว่าดร.นาท ตันตวิรุฬห์ ได้ชี้แจงเรื่องเขื่อนน้ำโจนโดยชี้ว่า โครงการเขื่อนน้ำโจนเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มทุน ไม่น่าจะทำ เนื่องจากการสูญเสียทรัพยากรที่ดินและป่าซึ่งเป็นที่มาของปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ อีกทั้งการสร้างน้ำโจนจะทำรายได้ให้แก่ประเทศปีละ 351 ล้านบาทหลังจากหักดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อสร้างเขื่อน ในขณะที่หากไม่สร้างเขื่อนและเก็บพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้โดยอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปกางปาย่างถูกต้องโดยมีการออกโฉนดให้ในราคาไร่ละ 10,000 บาท ภายในเวลา 10-20 ปีถัดไปรัฐจะได้เงินจากพื้นที่ 1,394 ล้านบาท ซึ่งหากนำเงินดังกล่าวไปฝากธนาคารภายใต้อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.5 (อัตราดอกเบี้ยเงินฝากในขณะนั้น) จะได้รายได้ปีละ 592 ล้านบาทโดยไม่ต้องไปกู้เงินใคร

ตลอดจนเขื่อนพลังน้ำในทางปฏิบัติแล้วไม่ได้เป็นเขื่อน “เอนกประสงค์” แต่เป็นเขื่อน “เอกประสงค์” คือทำหน้าที่ผลิตกระแสไฟฟ้าอย่างเดียว ช่วยด้านการชลประทานน้อยมากโดยที่เกษตรกรจะได้รับน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูน้ำท่วม แต่ไม่ได้รับน้ำในฤดูแล้ง เพราะการปล่อยน้ำต้องขึ้นอยู่กับการบินไฟฟ้า¹²⁶

อีกเรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวควบคู่กันไปกับเรื่องประโยชน์ของเขื่อนได้แก่ เรื่องการผลิตไฟฟ้าจากแหล่งพลังงานอื่น ดังที่ดร.สุพล สุตารา ประธานชมรมสภาวะแวดล้อมสยามได้อภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยชี้ว่า การผลิตไฟฟ้าจากเขื่อนเพื่อประหยัดการซื้อน้ำมันเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับบริบททางสังคมในเวลานั้นที่มีแหล่งพลังงานอื่นที่สามารถผลิตกระแสไฟฟ้า ได้แก่ก๊าซธรรมชาติซึ่งในประเทศมีมาก สามารถส่งออกไปขายต่างประเทศ ดังนั้นการผลิตกระแสไฟฟ้าสามารถที่จะหลีกเลี่ยงการสร้างเขื่อนซึ่งก่อความเสียหายได้¹²⁷

¹²⁵ คณะกรรมการศึกษาเรื่องพลังงาน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม, “ข้อควรพิจารณาเรื่องการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจน,” หน้า 4-5, 7-8.

¹²⁶ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี ผ่านดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 51-54.

¹²⁷ “ไปฟังเขาอภิปรายเรื่องเขื่อนน้ำโจนที่ธรรมศาสตร์,” หน้า 28.

เช่นเดียวกับที่ในการอภิปรายเรื่อง “ควรสร้างเขื่อนน้ำโจนหรือไม่” ซึ่งจัดโดยชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย ได้มีการอภิปรายถึงการผลิตไฟฟ้าจากแหล่งอื่นแทนการสร้างเขื่อน เช่น จากป่าไม้โตเร็ว ถ่านหิน ก๊าซธรรมชาติ และพลังงานแสงอาทิตย์¹²⁸

หรือที่คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.) ได้มีจดหมายเปิดผนึกลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 ถึงนายกรัฐมนตรีเพื่อชี้แจงเหตุที่ไม่สมควรสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยเหตุผลหนึ่งที่ชี้แจงคือ ขอให้คณะรัฐบาลทบทวนความเหมาะสมของนโยบายการพัฒนาพลังงานโดยการสร้างเขื่อนและหามาตรการในการนำพลังงานด้านอื่นที่มีอยู่แล้วมาใช้ในการพัฒนาประเทศให้มีประโยชน์มากกว่าที่เป็นอยู่¹²⁹

6. ความเสียหายด้านทรัพยากรธรณี

การคัดค้านเขื่อนน้ำโจนของคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบันได้มีการกล่าวถึงความเสียหายด้านทรัพยากรธรณี โดยในจดหมายเปิดผนึกที่มีถึงนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 ได้ชี้ว่าจากการสำรวจพื้นที่ที่จะโดนน้ำท่วมพบสายแร่ลิกไนต์ในบริเวณแอ่งแม่จัน ซึ่งกรมทรัพยากรธรณีได้นำไปวิเคราะห์และยืนยันว่าเป็นถ่านหินเกรดสูงและถ้ามีการสำรวจอย่างจริงจังอาจมีปริมาณมากพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์คุ้มค่ามากกว่ากระแสไฟฟ้าที่ได้จากการสร้างเขื่อน¹³⁰

คำชี้แจงของดร.นาท ตันขวิรุฬห์ นักวิชาการที่มีบทบาทในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ซึ่งแถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนได้มีการกล่าวถึงจังหวัดกาญจนบุรีในฐานะแหล่งแร่ที่สำคัญหลายชนิด โดยชี้ว่าบริเวณที่จะถูกน้ำท่วมถ้าสร้างเขื่อน อาจจะมีแร่ธาตุที่สำคัญ เช่น น้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ ถ่านหิน ลิกไนต์ หรือยูเรเนียม ที่มีมูลค่าหรือพลังงานมากกว่ารายได้และพลังงานมากกว่ารายได้และพลังงานที่จะได้รับจากเขื่อน ซึ่งควรที่จะมีการสำรวจอย่างจริงจังและใช้เวลานานพอสมควร¹³¹

อนึ่งนอกเหนือจากประเด็นหลักๆ ทั้ง 6 ประเด็นที่ถือเป็นประเด็นร่วมกันในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคัดค้านหลายๆกลุ่ม ควรกล่าวด้วยว่าการคัดค้านได้มีการกล่าวถึงประเด็นที่นอกเหนือจากประเด็นทั้ง 6 ประเด็นที่กล่าวมา เช่น มีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิของประชาชน

¹²⁸ มติชน 6 ธันวาคม 2525.

¹²⁹ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพิลึกของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 21.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน..

¹³¹ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 33.

ในการรับรู้ปัญหาและสิทธิในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาเรื่องเขื่อนน้ำโจน¹³² อย่างไรก็ดีนอกจากประเด็นหลักร่วมกันของกลุ่มคัดค้านที่กล่าวมาทั้ง 6 ประเด็น กล่าวได้ว่าเป็นทัศนคติของผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการเขื่อนน้ำโจนบางท่าน บางกลุ่มเป็นการเฉพาะ โดยมีข้อสังเกตว่าประเด็นหลักร่วมกันของกลุ่มคัดค้านทั้ง 6 ประเด็น มีลักษณะที่ได้แย้งข้อมูลว่าด้วยโครงการเขื่อนน้ำโจนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ อย่างชัดเจน*

การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนผ่านการนำเสนอประเด็นหลักทั้ง 6 ประเด็นถือได้ว่าได้รับการยอมรับและมีผลต่อการพิจารณาสร้างเขื่อนน้ำโจนของรัฐบาล ดังปรากฏว่ารัฐบาลได้จัดให้ตัวแทนของฝ่ายคัดค้าน ฝ่ายสนับสนุน และฝ่ายที่ถูกเชิญเข้าร่วมการประชุมในฐานะคนกลางผู้รู้รายละเอียดไปชี้แจงต่อคณะรัฐมนตรีโดยตรงเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2525 โดยควรจะต้องกล่าวถึงการพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนต่อคณะกรรมการต่าง ๆ ในรัฐสภาที่จัดให้มีขึ้นหลายครั้งในช่วงก่อนหน้า (แม้จะไม่มีตัวแทนของหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมโดยตรงก็ตาม หากเป็นที่เข้าใจได้ว่าประเด็นต่างๆ ที่มีการนำเสนอเกี่ยวกับเขื่อนน้ำโจนจะได้ถูกนำไปพิจารณา) โดยที่การประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษมีผลให้รัฐบาลยังไม่ตัดสินใจเรื่องเขื่อนน้ำโจน แต่ได้ตั้งคณะทำงานขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณารายละเอียดโครงการเขื่อนน้ำโจน โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (นายสมหมาย ฮุนตระกูล) เป็นประธาน แล้วนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนอีกครั้งภายใน 90 วัน ซึ่งคณะทำงานดังกล่าวได้ขอเลื่อนการนำเสนอข้อมูลเพื่อพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีถึง 2 ครั้งในเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ พ.ศ.2526 ก่อนที่คณะทำงานจะได้ทำการสรุปและจัดทำรายงานนำเสนอนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2526 โดยที่รัฐบาลได้ชะลอโครงการไว้โดยไม่ตัดสินใจอย่างใดทั้งสิ้น¹³³

การเคลื่อนไหวช่วงปี พ.ศ. 2527 - 2528

โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่าในช่วงปี พ.ศ.2527-2528 กรณีโครงการเขื่อนน้ำโจนค่อนข้างเงียบหายไม่ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ เช่นเดียวกับที่เมื่อเทียบกับช่วง พ.ศ.2525-2526 แล้วการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนซบเซาลง โดยใน พ.ศ.2527 มีกิจกรรมของกลุ่ม

¹³² รักรัตน์ ธนะพรพันธุ์, "สิทธิในการรับรู้ปัญหาและสิทธิในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาของประชาชน," มติชน 5 กรกฎาคม 2525; การอ้างอิงในที่นี้ผู้ศึกษาใช้ที่พิมพ์ซ้ำ ใน หยุดเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง, หน้า 10 - 11.

*โปรดดูข้อมูลว่าด้วยโครงการเขื่อนน้ำโจนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯในส่วนที่ว่าด้วยความเป็นมาและลักษณะของโครงการที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเทียบกับประเด็นหลักของการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนทั้ง 6 ประเด็น

¹³³ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพิริมาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 7 - 8.

คัดค้านเพียง 5 ครั้งและใน พ.ศ.2528 ไม่ปรากฏกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ซึ่งการเจียบหายของเรื่องเขื่อนน้ำโจนในช่วงเวลานี้ ส่วนหนึ่งมาจากการที่รัฐบาลชะลอโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยไม่ตัดสินใจประการใดและการที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ รวมทั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไม่ได้เคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนน้ำโจนเท่าไรนัก อีกส่วนหนึ่งมาจากการที่กิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคัดค้านมีปฏิสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในลักษณะที่เคียงกัน กล่าวคือหากฝ่ายสนับสนุนการสร้างเขื่อนไม่ดำเนินการอะไร กลุ่มคัดค้านจะไม่ดำเนินการอะไรเช่นเดียวกัน¹³⁴

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่า การเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2527-2528 ไม่ได้เจียบหายไป โดยการเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนน้ำโจนในช่วงเวลานี้ถือได้ว่าเป็นการเปิดฉากของการเคลื่อนไหวที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนอีกครั้งหนึ่ง

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2527 โครงการเขื่อนน้ำโจนได้ถูกนำเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงานของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ซึ่งเป็นการประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาเรื่องการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยมีตัวแทนจากสภาพัฒนาเศรษฐกิจกรรมทรัพยากรธรณี กรมป่าไม้ กรมศิลปากร และกรมประมงเข้าร่วมการประชุมโดยจากการประชุมได้มีมติเอกฉันท์ให้มีการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹³⁵

เช่นเดียวกับที่พบว่าคณะวิศวกรของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้มีจดหมายไปถึงคอลัมน์เปิดของจดหมายของหนังสือพิมพ์มาตุภูมิเพื่อชี้แจงถึงประโยชน์ของเขื่อนน้ำโจนและอธิบายว่าการคัดค้านของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง เป็นการใช้กฎหมายไม่ใช่อะไรก็ตามการคัดค้านอย่างมีเหตุผล เช่น การเอนักศึกษาไปชุมนุมประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อคราวที่มีการประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษเพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจน¹³⁶

กล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนน้ำโจนของฝ่ายสนับสนุนโดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงานของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาเป็นการแสดงออกถึงปฏิกิริยาโต้กลับกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนอย่างชัดเจน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การลงมติสร้างเขื่อนน้ำโจนของคณะกรรมการของ 2 สภาเป็นการเพิกเฉยต่อคำชี้แจงของกลุ่มคัดค้าน ในขณะที่จดหมายเปิดผนึกของคณะวิศวกรของ

¹³⁴ ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529," หน้า 52, 95-96, 98.

¹³⁵ มติชน 8 มิถุนายน 2527.

¹³⁶ มาตุภูมิ 27 มิถุนายน 2527.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯเป็นการลดความชอบธรรมของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยมีข้อสังเกตว่าผลของการพิจารณาโครงการเขื่อนน้ำโจนของคณะกรรมการธิการของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาได้ถูกจัดพิมพ์เป็นเอกสารแต่ไม่ได้มีการแจ้งให้ประชาชนทราบแต่อย่างใด¹³⁷

ทางด้านกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนมีปฏิริยาต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มสนับสนุนการสร้างเขื่อนอย่างแทบจะทันทีทันควัน ดังพบว่า มีบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 8 และวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2527 โดยยกเอาสรุปรายงานของคณะทำงานพิจารณาศึกษารายละเอียดโครงการเขื่อนน้ำโจนที่เสนอเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2526 ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจนทั้งด้านป่าไม้ สัตว์ป่า ทรัพยากรและแร่ธาตุ โบราณคดี การประมงและระบบนิเวศน์ รวมทั้งด้านสาธารณสุข โดยที่มีการกล่าวถึงแนวทางแก้ไขผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน ตลอดจนผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในกรณีที่จะรับหรือชะลอโครงการเขื่อนน้ำโจน เช่น การผลิตไฟฟ้าด้วยการใช้น้ำมันจากต่างประเทศเพื่อทดแทนพลังน้ำที่จะได้จากเขื่อนน้ำโจน การขาดปริมาณน้ำต้นทุนที่จะใช้เพื่อช่วยเหลือพื้นที่การเกษตร ซึ่งคาดว่าจะได้รับจากโครงการเขื่อนน้ำโจน แม้ว่ารายงานดังกล่าวจะมีท่าทีสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำโจน หากแต่การนำเสนอรายงานดังกล่าวในหน้าหนังสือพิมพ์กลับมีนัยของการคัดค้านการสร้างเขื่อน ดังเห็นได้จากการที่รายงานได้ถูกนำเสนอในหน้าหนังสือพิมพ์โดยใช้ชื่อว่า “ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซี้ซลาดทางการเมือง” ซึ่งเป็นการแสดงถึงการตั้งคำถามกับเนื้อหาของรายงานที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนน้ำโจนไม่ใช่การนำเสนอเนื้อหาของรายงานอย่างปราศจากข้อสงสัยหรือการนำเสนอเพียงแต่เนื้อหาของรายงาน¹³⁸

นอกจากการผลิตและผลิตซ้ำ (production and reproduction) ตัวบทเกี่ยวกับเขื่อนน้ำโจนที่มีสาระเชิงสนับสนุนการสร้างเขื่อนโดยมีนัยในทางกลับกันดังที่กล่าวมา ยังพบอีกว่ามีบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์โดยนำเสนอความคิดเห็นของศาสตราจารย์ ดร. อดุล วิเชียรเจริญ ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประธานอนุกรรมการการใช้ที่ดินและทรัพยากรของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งเสนอในการประชุมทางวิชาการของสมาคมไทย-อเมริกันเมื่อปลายปี พ.ศ.2522 ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงผล

¹³⁷ กิตติพร ใจบุญ, “ความจริงในเรื่องเขื่อน: บทศึกษาการปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคมไทยตั้งแต่ พ.ศ.2490-2537.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 58. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา).

¹³⁸ “ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซี้ซลาดทางการเมือง (1),” มติชน 8 มิถุนายน 2527; “ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซี้ซลาดทางการเมือง (2),” มติชน 9 มิถุนายน 2527.

กระทบด้านต่างๆที่จะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนน้ำโจน ความคลาดเคลื่อนของคำชี้แจงเกี่ยวกับโครงการของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และข้อคิดเห็นให้ชะลอการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยทำการศึกษาผลดีผลเสียของโครงการอย่างละเอียดถี่ถ้วน¹³⁹

กลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

กล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2527-2528 ประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลายโดยกลุ่มหนึ่งที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ได้แก่ สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ซึ่งได้ผลิตข่าวบทความที่สื่อถึงการคัดค้านการสร้างเขื่อนดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้พบว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่แสดงตัวในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 ส่วนหนึ่งได้ทำกิจกรรมเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อน ดังปรากฏว่าในวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2527 ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยที่กลุ่มคัดค้านที่เคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 ได้เข้าร่วมประชุมด้วย ได้แก่ 1.นิคมไพรสมาคม (องค์กรพัฒนาเอกชน) 2. ชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม 3.ชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย 4.สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม (องค์กรพัฒนาเอกชน)¹⁴⁰ ในขณะเดียวกันในการประชุมดังกล่าวได้มีกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่ไม่ปรากฏในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 เข้าร่วมประชุมครั้งนี้ได้แก่ 1.กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 2.กลุ่มสื่อมวลชนหญิง* 3.มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย โดยที่กลุ่มคัดค้านที่ทำกิจกรรมในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 และกลุ่มที่ปรากฏตัวในการประชุมเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2527 ได้มติดีร่วมกันที่จะคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของรัฐบาลโดยจะผนึกกำลังกันทำการศึกษาข้อมูลต่างๆ รวมทั้งรณรงค์ให้รัฐบาลและประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ทราบความเป็นจริงเกี่ยวกับผลดีผลเสียของโครงการเขื่อนน้ำโจน¹⁴¹

ไม่เพียงแต่กลุ่มคัดค้านกลุ่มใหม่ที่ปรากฏตัวในการประชุมในเดือนกรกฎาคม 2527 หากยังพบว่ามีการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2527 ได้มีองค์กรด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติระดับนานาชาติอย่าง กองทุนสัตว์ป่าโลกและสมาพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์

¹³⁹“ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่!,” มติชน 22 มิถุนายน 2527; “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่ (ตอนจบ),” มติชน 23 มิถุนายน 2527.

¹⁴⁰มติชน 18 กรกฎาคม 2527.

* อาจกล่าวได้ว่าการเข้าร่วมประชุมของกลุ่มสื่อมวลชนหญิงเป็นการแสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2527-2528 มีการเคลื่อนไหวที่เน้นหรือสื่อถึงเรื่อง (บทบาท) เพศหญิงให้เด่นชัด อันเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ. 2525 - 2526.

¹⁴¹มติชน 18 กรกฎาคม 2527

ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติมาช่วยการคัดค้านโครงการ โดยทั้งสององค์กรได้มีจดหมายถึงกรมป่าไม้ซึ่งระบุว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นการคุกคามพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้ง อันจะมีผลกระทบต่อพื้นที่ใกล้เคียง¹⁴²

มีข้อสังเกตว่ามีกลุ่มคนที่ทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี 2525-2526 ไม่ก็กลุ่มเท่านั้นที่ยังคงสานต่อกิจกรรมในปี พ.ศ.2527 ขณะที่กลุ่มคัดค้านเขื่อนน้ำโจนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมคัดค้านโครงการในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2527 โดยเป็นที่เข้าใจได้ว่าการไม่แสดงตัวหรือเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่เคยคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนช่วงก่อนหน้านั้น บางกลุ่มได้ยุติบทบาทลงในปี พ.ศ.2526 ดังเช่นกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มวิชาสิ่งแวดล้อม 9 สาขาวิชา มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งได้สลายตัวไปเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษา ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งอาจคาดเดาได้น่าจะเกี่ยวข้องกับการที่ผลพิจารณาโครงการเขื่อนน้ำโจนของคณะกรรมการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงานของวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมีมติให้สร้างเขื่อนน้ำโจนได้ถูกปิดไม่ให้ประชาชนทราบและการที่กิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคัดค้านมีปฏิสัมพันธ์แบบขนานไปกับการเคลื่อนไหวของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ อีกทั้งรัฐบาลก็ไม่ได้แสดงท่าทีอย่างใดต่อมติของคณะกรรมการรัฐสภา ซึ่งการที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และรัฐบาลไม่ได้พิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนอย่างจริงจัง อาจจะสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนเงียบหายไปในปี พ.ศ.2528

ประเด็นหลักของการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน

กล่าวได้ว่าการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2527 เป็นการผลิตและผลิตซ้ำประเด็นหลักของการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 โดยนำมากล่าวซ้ำหรือขยายความ

1. ความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าในเขตทุ่งใหญ่นเรศวร

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่กองทุนสัตว์ป่าโลกและสมาพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติได้หยิบยกมากล่าวถึงโดยระบุว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนจะเป็นการคุกคามพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้งทำให้พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในภาวะวิกฤตเช่นเดียวกับพื้นที่ป่าอีก 35 แห่งทั่วโลกและจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ใกล้เคียง¹⁴³ เช่นเดียวกับที่บทความเรื่อง “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่” ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนฉบับวันที่ 22 และวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ.2527 มีการกล่าวว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะเป็นการทำให้ป่าไม้ที่มี

¹⁴² มาตุภูมิ 27 มิถุนายน 2527.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน.

ความอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายและจะมีผลกระทบอย่างมหาศาลต่อสิ่งแวดล้อม

หรือบทความเรื่อง “ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซื่อสัตย์ทางการเมือง” ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนฉบับวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2527 โดยนำเสนอสรุปรายงานของคณะทำงานพิจารณาศึกษารายละเอียดโครงการพลังน้ำแควใหญ่ตอนบน (เขื่อนน้ำโจน) เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2526 มีสาระส่วนหนึ่งที่กล่าวถึง ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยระบุว่าการสร้างเขื่อนจะทำให้ผืนป่าราว 132,737 ไร่ จะถูกใช้เพื่อการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนรวมทั้งสัตว์ป่าอาจถูกล่าโดยคนงานก่อสร้างเขื่อนหรือคนงานตัดไม้ออกจากพื้นที่ป่าเหนือเขื่อน

2. การรื้อฟื้นของเขื่อนและปัญหาแผ่นดินไหว

ประเด็นการรื้อฟื้นของเขื่อนและปัญหาแผ่นดินไหวเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการกล่าวถึงในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังปรากฏว่าในบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนได้หยิบยกทัศนะของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งมีการระบุว่าลักษณะทางธรณีวิทยาของพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นที่ที่มีรอยแตกอยู่ทำให้น้ำไหลซึมลงไปได้ถ้าจะสร้างเขื่อนจะต้องอุดรอยร้าวและหากมีการรื้อฟื้นของน้ำลงไปตามรอยแยกจะเกิดแรงดันของน้ำมหาศาล ซึ่งสามารถทำให้แผ่นดินเคลื่อนที่เกิดแผ่นดินไหวอันจะเป็นอันตรายอาจทำให้เขื่อนพังได้¹⁴⁴

3. ผลกระทบด้านโบราณคดี

บทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2527 ทั้ง 2 ชิ้นต่างมีการกล่าวถึงเรื่องผลกระทบด้านโบราณคดี โดยบทความเรื่อง “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่” ได้กล่าวถึงการสร้างเขื่อนน้ำโจนกับผลกระทบด้านโบราณคดีโดยชี้ว่า ในบริเวณที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนมีการพบโบราณวัตถุ คือ เครื่องมือหิน และนักโบราณคดีจากมหาวิทยาลัยศิลปากรคาดว่าจะมีโครงกระดูกเหมือนกับที่พบแล้วที่ปักกิ่ง (ประเทศจีน) และที่ชวา (ประเทศอินโดนีเซีย)¹⁴⁵

ส่วนบทความเรื่อง “ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซื่อสัตย์ทางการเมือง” ในส่วนที่กล่าวถึงผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดจากการสร้างเขื่อนได้ระบุว่าการศึกษาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ พบว่ามีแหล่งโบราณคดีในถ้ำที่อยู่นอกเขตน้ำท่วมและจากการชี้แจงของเจ้าหน้าที่กองโบราณคดี

¹⁴⁴ “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่ (ตอนจบ),” มติชน 23 มิถุนายน 2527.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

กรมศิลปากร สันนิษฐานว่าอาจจะมีแหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่งในบริเวณที่จะถูกน้ำท่วมซึ่งยังไม่สามารถยืนยันจำนวนได้¹⁴⁶

4. ประโยชน์การใช้งานของเขื่อนและการผลิตไฟฟ้าจากแหล่งพลังงานอื่น

บทความเรื่อง “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่” ได้กล่าวถึงประเด็นนี้โดยกล่าวว่า การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีว่าเขื่อนน้ำโจนเป็นเขื่อน “เอนกประสงค์” หากแต่ตามรายงานที่ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นซึ่งมาทำการสำรวจและศึกษาโครงการไฟฟ้าพลังน้ำแควใหญ่ตอนบนในช่วงปี พ.ศ. 2521-2522 ระบุว่า วัตถุประสงค์ของเขื่อนน้ำโจนเป็นการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าโดยใช้พลังน้ำเพียงอย่างเดียว รวมทั้งไม่มีการวางแผนการลงทุนเพื่อนำน้ำเข้ามาใช้กับการประปานครหลวงและหากจะผันน้ำจากเขื่อนน้ำโจนมาใช้เพื่อการใดๆ ในแง่ของเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่ทำได้เพราะต้องลงทุนขุดคลองส่งน้ำซึ่งจะทำให้ราคาน้ำสูงขึ้นอย่างมาก¹⁴⁷

นอกจากนี้บทความชิ้นดังกล่าวได้ระบุว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนหากจะสร้างเพื่อเพิ่มพลังงานไฟฟ้าเพื่อใช้สอยในช่วงระยะเวลาที่มีการใช้ไฟฟ้ามากที่สุดใน 24 ชั่วโมง (peak period) คือช่วงระหว่าง 18.00-23.00 นาฬิกา ในช่วงเวลาสั้นๆ ที่จะใช้พลังงานจากก๊าซธรรมชาติ อีกทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้าสามารถใช้จากแหล่งพลังงานอื่นๆ เช่น ก๊าซธรรมชาติและน้ำมันซึ่งมีการพบแหล่งภายในประเทศแล้ว¹⁴⁸

5. ความเสียหายด้านทรัพยากรธรณี

บทความเรื่อง “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่” มีการกล่าวถึงความเสียหายของทรัพยากรธรณีโดยชี้ว่าพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนยังไม่มีมีการสำรวจแร่ธาตุที่มีค่าในบริเวณดังกล่าวว่ามีแร่ธาตุที่มีค่าในบริเวณดังกล่าวหรือไม่ หากสร้างเขื่อนน้ำโจนอาจทำให้แร่ธาตุถูกน้ำท่วมโดยไม่สามารถที่จะขุดและนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก¹⁴⁹

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าประเด็นผลกระทบต่อเกษตรและวิถีชีวิตของชาวบ้านถ้ามีการสร้างเขื่อนซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งที่มีการยกมากล่าวถึงในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ. 2525-2526 ไม่ได้มีการกล่าวถึงเท่าไรนักในการคัดค้านในช่วงปี พ.ศ. 2527 โดยในบทความ

¹⁴⁶ ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล่าวนาญหรือชี้ขาดทางการเมือง (2).” มติชน 9 มิถุนายน 2527.

¹⁴⁷ “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่.” มติชน 22 มิถุนายน 2527. (ส่วนที่ขีดเส้นเน้นโดยผู้ศึกษา)

¹⁴⁸ “ข้อเท็จจริงสร้าง ‘เขื่อนน้ำโจน’ เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่ (ตอนจบ).” มติชน 23 มิถุนายน 2527.

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

เรื่อง "ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซัดลาตทางการเมือง" ส่วนที่กล่าวถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้มีการกล่าวถึงประเด็นที่คาบเกี่ยวกับเรื่องผลกระทบต่อเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยชี้ว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะส่งผลกระทบต่อกรมประมงและระบบนิเวศวิทยาของปลา คือ ปลาบางชนิดอาจจะสูญพันธุ์¹⁵⁰ ในขณะที่บทความเรื่อง "ข้อเท็จจริงสร้าง 'เขื่อนน้ำโจน' เรื่องเก่าที่เอามาเล่าใหม่" ไม่มีการกล่าวถึงประเด็นผลกระทบด้านการเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือประเด็นที่คาบเกี่ยวกัน

การเคลื่อนไหวในช่วงปี พ.ศ.2529-2531

การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 ถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวอย่างจริงจังของกลุ่มคนที่หลากหลายอีกครั้งหนึ่งภายหลังจากที่การคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนเงียบหายไปในปี พ.ศ.2528 โดยที่การเคลื่อนไหวในช่วงเวลานี้กล่าวได้ว่ามีจุดเริ่มมาจากการที่โครงการเขื่อนน้ำโจนได้ถูกยกขึ้นมาพิจารณาในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2529 โดยแทรกอยู่ในเรื่องงบประมาณการลงทุนประจำปี พ.ศ.2529 ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่เสนอขออนุมัติจากคณะรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโดยไม่มีการแถลงอย่างเป็นทางการตามข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เห็นควรให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ดำเนินการสร้างเขื่อนน้ำโจนซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ชี้แจงต่อคณะรัฐมนตรีว่า การดำเนินการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนเต็มโครงการจะเริ่มต้นดำเนินการในปี พ.ศ.2530¹⁵¹

มีข้อสังเกตว่าการหยิบยกเรื่องเขื่อนน้ำโจนในปี พ.ศ.2529 นั้นมีการวิเคราะห์ว่าการที่รัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ หยิบเรื่องดังกล่าวขึ้นมาพิจารณาในเวลานั้น เนื่องจากคาดการณ์ว่าจะไม่มีการคัดค้านมากนักเพราะการคัดค้านในช่วงก่อนหน้าได้ซาบแล้ว¹⁵² อย่างไรก็ตามการคาดการณ์ดังกล่าวเป็นการคาดการณ์ผิดเนื่องจากกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนยังคงมีอยู่และมีการรวมกลุ่มอย่างมีพลัง

กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน

1. กลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี

กลุ่มคนในพื้นที่หรือคนท้องถิ่นกาญจนบุรีเป็นกลุ่มคัดค้านที่แสดงตัวอย่างชัดเจน ดังพบว่าในช่วงปลายเดือนกันยายน พ.ศ.2529 กลุ่มคนที่ประกอบด้วยสมาชิกสภาจังหวัดกาญจนบุรี

¹⁵⁰"ปัญหาเขื่อนน้ำโจน: กล้าหาญหรือซัดลาตทางการเมือง (2)," มติชน 9 มิถุนายน 2527.

¹⁵¹"เขื่อนน้ำโจนระเบิดเวลาลูกใหม่ของ...เปรม," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 32,41 (30 มีนาคม 2529): 9.

¹⁵²เดวิด เมอเรีย, เขื่อน: เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย, หน้า 9.

นักกฎหมาย นักธุรกิจ นักหนังสือพิมพ์ รวมทั้งผู้นำชาวไร่ช้อยบางส่วนได้ร่วมประชุมจัดตั้ง “ชมรมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่ออนาคตจังหวัดกาญจนบุรี” เพื่อเตรียมการรณรงค์ให้ประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรีร่วมกันอนุรักษ์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนอย่างถึงที่สุด¹⁵³ ซึ่งชมรมนี้เป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงปีพ.ศ. 2529-2531

นอกจากนี้ยังปรากฏอีกว่าการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีไม่ได้จำกัดตัวอยู่แต่ในกลุ่มคนที่จัดตั้ง ชมรมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่ออนาคตจังหวัดกาญจนบุรีเท่านั้น หากยังรวมไปถึงกลุ่มชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งเป็นกลุ่มคนที่จะถูกอพยพออกจากพื้นที่อาศัยหากมีการสร้างเขื่อน¹⁵⁴

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจำแนกได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ กลุ่มคนที่ร่วมกันจัดตั้ง “ชมรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่ออนาคตจังหวัดกาญจนบุรี” และอีกส่วนหนึ่งคือกลุ่มชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร อันแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีมีลักษณะของการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์

2. กลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาญจนบุรี

การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 ส่วนหนึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาญจนบุรี ดังเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของนายเรวัต ศิริบุญกุล ส.ส.กาญจนบุรีที่ออกมาแสดงความเห็นในเรื่องปัญหาการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยกล่าวว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นปัญหาที่ชาวกาญจนบุรีจะไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ จากโครงการและการต่อต้านของชาวกาญจนบุรีเป็นการป้องกันตนเองจากปัญหาที่จะเกิดขึ้นและเป็นการกระทำเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติอย่างแท้จริง¹⁵⁵ เช่นเดียวกับที่พลตำรวจโทจำรัส มังคลารัตน์ ส.ส.กาญจนบุรีอีก

¹⁵³ มติชน 3 ตุลาคม 2529.

¹⁵⁴ ศรีสุวรรณ วรรณขจร, “องค์กรเอกชนกับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย,” ใน *จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย*, สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 164-165.

¹⁵⁵ “ส.ส. เมืองกาญจนบุรีพูดถึงปัญหาเขื่อนน้ำโจนทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ยกเว้นชาวบ้าน,” *สยามรัฐ* 16 กันยายน 2529.

ท่านหนึ่งได้จัดแถลงข่าวที่รัฐสภาพร้อมทั้งแจกเอกสารประกอบถึงเหตุผลในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁵⁶

3. กลุ่มนิสิตนักศึกษา

กลุ่มนิสิตนักศึกษาได้แสดงตัวและทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังพบว่าในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2529 ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้จัดสัมมนาเรื่อง “เขื่อนน้ำโจน: ความเคลื่อนไหวที่ยังคงอยู่”¹⁵⁷ และในเดือนกันยายน พ.ศ.2530 คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 15 สถาบัน (คอทส.) ได้จัดอภิปรายเรื่อง “เขื่อนน้ำโจน...บนเส้นทางพัฒนาจริงหรือ?”¹⁵⁸ เช่นเดียวกับที่พบว่าในปีเดียวกันนี้คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติฯ ได้จัดทำหนังสือเรื่อง “เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ)” ซึ่งเป็นการรวบรวมและนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความบกพร่องของโครงการเขื่อนน้ำโจน รวมทั้งข้อเสนอและความคิดเห็นของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁵⁹

โดยภาพรวมของการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มนิสิตนักศึกษา อาจพิจารณาได้จากคำบอกเล่าของภินันท์ ไชติรสเศรณี แม้ค้าชาวกาญจนบุรีผู้มีบทบาทสำคัญในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนอย่างจริงจังในช่วงปี พ.ศ.2529-2531

สมัยก่อนนักศึกษาไม่ได้มาลืบกว่าคนเหมือนสมัยนี้ สมัยก่อนมากขึ้นทีละร้อยกว่าคน มาลงพื้นที่ตามอำเภอต่างๆจัดนิทรรศการ...ตอนนั้นรัฐบาลก็ไม่ยอมเลิกโครงการ ใช้คำว่าระงับไว้ก่อน นักศึกษาก็ทำท่าว่าจะไม่ยอมจะให้ยกเลิกให้ได้ ตอนนั้นประมาณปี 2531¹⁶⁰

¹⁵⁶“หนุนสร้างเขื่อนน้ำโจน พลังวุฒิสภาชนกระแสอนุรักษ์,” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 34, 24 (29 พฤศจิกายน - 5 ธันวาคม 2530): 9.

¹⁵⁷วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ,” หน้า 17.

¹⁵⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁵⁹ *เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ)* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 15 สถาบัน, 2530).

¹⁶⁰“แม้ค้าผู้นำการปิดป่าขวางโครงการท่อส่งก๊าซไทย - พม่า ภินันท์ ไชติรสเศรณี,” *สารคดี* 13, 156 (กุมภาพันธ์ 2541): 87.

4. องค์กรพัฒนาเอกชน

การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งที่แสดงทัศนะและทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนอย่างจริงจัง ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

4.1 โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ

โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติโดยนายระพี สาคริก ประธานโครงการได้เข้าร่วมอภิปรายเรื่อง “เขื่อนน้ำโจน: ความเคลื่อนไหวที่ยังคงอยู่” ซึ่งจัดโดยชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2529¹⁶¹

เช่นเดียวกับที่พบว่าในปี พ.ศ.2530 โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติโดยนายวิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ ผู้อำนวยการโครงการได้ร่วมกับตัวแทนจากชมรมสภาวะแวดล้อมสยามและตัวแทนจากสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มต่างเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ในการนำเสนอผลการประชุมและข้อเสนอของกลุ่มต่อรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์) ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการพิจารณาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁶²

4.2 สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้ทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในลักษณะของการสนับสนุนและทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มคัดค้านกลุ่มอื่นๆ ดังพบว่าในปี พ.ศ.2529 สมาคมได้สนับสนุนการจัดทำเอกสารเผยแพร่เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรีของศูนย์ผลิตเอกสารงานวิจัยและประชาสัมพันธ์เรื่อง “เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ”¹⁶³ รวมทั้งการเข้าร่วมประชุมของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่มีขึ้นในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2530 ตลอดจนการร่วมกับโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ชมรมสภาวะแวดล้อมสยาม นำเสนอผลการประชุมและข้อเสนอของกลุ่มคัดค้านต่อคณะกรรมการพิจารณาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่มีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธานในเดือนเดียวกัน

¹⁶¹ มติชน 11 สิงหาคม 2529.

¹⁶² วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ,” หน้า 20.

¹⁶³ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 2.

4.3 นิยมไพรสมาคม

นิยมไพรสมาคมได้มีส่วนในการทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยการสนับสนุนการจัดทำเอกสาร “เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ” ของศูนย์ผลิตเอกสารงานวิจัยและประชาสัมพันธ์ในปี พ.ศ.2529¹⁶⁴

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าองค์การพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่เคยทำกิจกรรมคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้มีส่วนร่วมในการคัดค้านโครงการในช่วงปี 2529-2531 เช่นกัน ดังปรากฏว่ามูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยซึ่งทำกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในปี 2527 ได้เข้าร่วมการประชุมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2530¹⁶⁵ ในขณะเดียวกันก็พบว่าการประชุมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในเดือนตุลาคม 2530 ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มใหม่ที่แสดงตัวอย่างชัดเจนว่าเป็นกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยเข้าร่วมการประชุมดังกล่าว เช่น ชมรมนักนิยมนธรรมชาติ มูลนิธิโกลดคิมทอง สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน¹⁶⁶

5. องค์กรพัฒนาเอกชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติระดับนานาชาติ

ด้านหนึ่งการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 เป็นการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรอนุรักษ์ธรรมชาติระดับนานาชาติ ดังปรากฏว่าในเดือนกันยายน พ.ศ. 2530 ได้มีจดหมายลงนามโดยตัวแทนองค์กรอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสหรัฐอเมริกา 8 องค์กรส่งมาถึงรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์) เพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยระบุว่า การสร้างเขื่อนน้ำโจนจะส่งผลกระทบให้เกิดอ่างเก็บน้ำเป็นเนื้อที่ 142 ตารางกิโลเมตรและทำให้พื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้งซึ่งเป็นที่พักพิงของสัตว์ป่าถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน¹⁶⁷

6. สื่อมวลชน

สื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อประเภทหนังสือพิมพ์จำนวนหนึ่งได้แสดงท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนดังพบว่า บทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 13 กันยายน 2530 ได้แสดงทัศนะว่าควรจะระงับโครงการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนแล้วหันมาเร่งทำโครงการเขื่อนต่างๆ ที่มีอยู่

¹⁶⁴ เรื่อง เดียวกัน.

¹⁶⁵ วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ,” หน้า 19.

¹⁶⁶ เรื่อง เดียวกัน.

¹⁶⁷ “ค้านเขื่อนน้ำโจน ด้านกรมรุกจำกัดวงฝายอนุรักษ์,” **มติชนสุดสัปดาห์** 8, 371 (11 ตุลาคม 2530):

แล้วให้มีประสิทธิภาพเต็มที่และรักษาความชุ่มชื้นจากธรรมชาติให้คงไว้ให้ได้มากที่สุด อันจะทำให้พื้นที่ป่ามีความสมบูรณ์และให้ประโยชน์มากกว่าการสร้างเขื่อน¹⁶⁸

ในทำนองเดียวกันพบว่าทบรรณการหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ 24 กันยายน 2530 ได้แสดงทัศนะว่าไม่ต้องการให้สร้างเขื่อนน้ำโจนไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ เพราะประโยชน์ที่จะได้จากเขื่อนไม่คุ้มกับความเสียหายของทรัพยากรธรรมชาติที่จะถูกทำลายเนื่องจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁶⁹

มีข้อสังเกตว่าสื่อประเภทหนังสือพิมพ์ไม่เพียงแต่จะนำเสนอทัศนะที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ในอีกด้านหนึ่งหนังสือพิมพ์ได้นำเสนอบทความของฝ่ายสนับสนุนการสร้างเขื่อนและฝ่ายที่แสดงตัวเป็นกลางในหน้าหนังสือพิมพ์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งหนังสือพิมพ์ได้นำเสนอความคิดเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁷⁰ ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการทำให้เรื่องการสร้างเขื่อนน้ำโจนกลายเป็นประเด็นสาธารณะ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ นิตยสาร "สารคดี" ซึ่งเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (ปลายทศวรรษ 2540) ได้แสดงท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังเห็นได้จากการนำเสนอบทความเรื่อง "ทุ่งใหญ่นเรศวรจะเอาเขื่อนหรือป่า...ถึงเวลาที่ต้องเลือก" ซึ่งเป็นเรื่องของการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน¹⁷¹

7. กรมป่าไม้

กระแสคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 ส่วนหนึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกระแสที่มาจากกรมป่าไม้ ดังเห็นได้จากที่กองอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ ได้ร่วมกับคณะ

¹⁶⁸วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, "เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ," หน้า 19.

¹⁶⁹เรื่องเดียวกัน.

¹⁷⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

¹⁷¹"ทุ่งใหญ่นเรศวรจะเอาเขื่อนหรือป่า...ถึงเวลาที่ต้องเลือก," สารคดี 3, 30 (สิงหาคม 2530): 50-60; จากการศึกษาของสุชาดา มิตรรามัญ พบว่าเนื้อหาของสารคดีในช่วง3ปีแรกคือระหว่างปี 2528-2530 เน้นเนื้อหาแนวชีวิต-เหตุการณ์-วิทยาการ ส่วนเนื้อหาแนวชีวิตสัตว์-ธรรมชาติถูกนำเสนออย่างน้อยที่สุด โดยเนื้อหาแนวชีวิตสัตว์-ธรรมชาติจะได้รับการเน้นย้ำอย่างมากในช่วงปี2531-2534และยังคงให้ความสำคัญอยู่ในช่วงต่อมา โปรดดู สุชาดา มิตรรามัญ, "บทบาทหน้าที่ของนิตยสารสารคดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538) ในแง่บทบาทเกี่ยวกับการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนขึ้นนี้จึงเป็นบทความชิ้นแรกๆที่สื่อมวลชนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกของสังคมเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างนิตยสารสารคดีได้แสดงท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน.

วนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดทำและเผยแพร่รายงานผลกระทบจากการก่อสร้างตามโครงการไฟฟ้าพลังน้ำแควใหญ่ตอนบน (เขื่อนน้ำโจน) ในเรื่องป่าและสัตว์ป่า ซึ่งสาระสำคัญคือชี้ว่าโครงการเขื่อนน้ำโจนจะทำให้ทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งถูกทำลายรวมทั้งส่งผลกระทบต่อการอพยพย้ายถิ่นทำกินของสัตว์ป่า¹⁷²

เช่นเดียวกับที่พบว่าอธิบดีกรมป่าไม้ (นายธานี บุญโยภาส) ได้ให้ทัศนะว่า จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนน้ำโจนของกรมป่าไม้บ่งชี้ว่าการสร้างเขื่อนจะทำให้พื้นที่ป่าไม้ที่ดีที่สุดของประเทศเสียหายและในแง่ของป่าไม้นั้นการสร้างเขื่อนน้ำโจนไม่ได้ให้ประโยชน์อะไร¹⁷³

มีข้อสังเกตว่าการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนไม่ได้จำกัดตัวเฉพาะในส่วนของกรมป่าไม้เท่านั้น หากยังกล่าวได้ว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของกรมป่าไม้มีท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนเช่นเดียวกัน ดังพบว่ามีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พลเอกหาญ สีนานนท์) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับโครงการเขื่อนน้ำโจนว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นการทำลายพื้นที่ป่าและส่งผลร้ายต่อสัตว์ป่าในทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้ง¹⁷⁴

8. นักวิชาการ

กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้แก่กลุ่มนักวิชาการ ดังปรากฏว่าในการประชุมของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2530 นักวิชาการส่วนหนึ่งได้เข้าร่วมการประชุมและได้แสดงทัศนะไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน อาทิ นายปริญญา นุตาลัย อาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชียที่แสดงทัศนะว่าการตัดสินใจสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นสิ่งที่ยังไม่สามารถทำได้ เนื่องจากยังไม่มีข้อมูลที่ดีและเพียงพอต่อการตัดสินใจ หากสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยไม่มีข้อมูลที่ดีพอจะเป็นการสร้างในภาวะที่เสี่ยงอย่างมาก¹⁷⁵

ในทำนองเดียวกันนักวิชาการส่วนหนึ่งได้แสดงทัศนะผ่านงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะส่งผลให้ป่าธรรมชาติถูกทำลายและก่อให้เกิดการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่า¹⁷⁶

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนที่กล่าวมาแล้วปรากฏว่าภายในรัฐบาลเองก็มีรัฐมนตรีหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹⁷² เขื่อนน้ำโจนกับอวสานของอุทยานโลก (กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์, 2531), หน้า83-150.

¹⁷³ “ระเบิดศึกเขื่อนน้ำโจน,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34:37 (28 กุมภาพันธ์-5 มีนาคม 2531): 19.

¹⁷⁴ “หยุดเขื่อนน้ำโจน (ชั่วคราว) เผยยุทธศาสตร์กฟผ. ต้องสร้างเพื่อเกียรติภูมิ,” สยามรัฐสัปดาห์

วิจารณ์ 34:41 (27 มีนาคม-2 เมษายน 2531): 9.

¹⁷⁵ มติชน 5 ตุลาคม 2530.

¹⁷⁶ โปรดดู เขื่อนน้ำโจนกับอวสานของอุทยานโลก, หน้า 83-156.

พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ* รองนายกรัฐมนตรีที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการเขื่อนน้ำโจน โดยได้ชี้แจงว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนเมื่อเปรียบเทียบการลงทุนกับพลังงานไฟฟ้าที่ได้จากเขื่อนแล้วไม่คุ้มค่ากัน และรัฐบาลควรผลิตกระแสไฟฟ้าจากก๊าซธรรมชาติ¹⁷⁷

ประเด็นหลักของการคัดค้าน

1. ความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่า

ประเด็นความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่ายังคงเป็นประเด็นที่กลุ่มคัดค้านหลายกลุ่มหยิบยกเป็นเหตุผลในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ดังที่กล่าวแล้วว่ากรมป่าไม้และนักวิชาการส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงประเด็นนี้

เช่นเดียวกับที่พบว่ากลุ่มคนในจังหวัดกาญจนบุรีที่ร่วมกันจัดตั้ง “ชมรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่ออนาคตจังหวัดกาญจนบุรี” ได้รณรงค์ให้ประชาชนในจังหวัดคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยชี้แจงถึงผลกระทบของความสูญเสียด้านป่าไม้¹⁷⁸

คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 15 สถาบัน (คอบทส.) ซึ่งเป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่คัดค้านโครงการได้ประกาศจุดยืนในการคัดค้านโดยมีการระบุว่า

การสร้างเขื่อนน้ำโจนซึ่งเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร นอกจากจะเป็นการเร่งให้มีการทำลายป่าที่สมบูรณ์ที่สุดแหล่งสุดท้ายของประเทศไทยแล้ว สัตว์ป่าที่มีค่ามากมายจะต้องสูญเสียไปอีกด้วยโดยที่เราไม่อาจจะประเมินค่าเป็นตัวเงินและเรียกคืนกลับมาได้¹⁷⁹

สื่อมวลชนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนก็มีการกล่าวถึงการสร้างเขื่อนน้ำโจนกับการสูญเสียพื้นที่ป่าและสัตว์ป่า ดังเห็นได้จากความตอนหนึ่งในบทความที่เผยแพร่ในนิตยสารสารคดี

*ยศในขณะนั้น ต่อมาภายหลังในปี 2531 เมื่อพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยการเลือกตั้งจึงได้เลื่อนยศเป็นพลเอก.

¹⁷⁷วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ.” หน้า 18.

¹⁷⁸มติชน 3 ตุลาคม 2529.

¹⁷⁹เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), ไม่มีเลขหน้า.

หากเกิดการสร้างเขื่อนน้ำโจนบนลำน้ำแควใหญ่แล้วพื้นที่ป่าต้องถูกน้ำท่วมถึง 223 ตารางกิโลเมตร และจะพาดผ่านใจกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพียงอย่างเดียว ที่มีผลให้การอพยพย้ายถิ่นของสัตว์ป่าถูกตัดขาดลงทันที¹⁶⁰

ในทำนองเดียวกันการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติระดับนานาชาติก็วางอยู่บนฐานของการกล่าวถึงความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าดังที่กล่าวแล้วว่าจะจดหมายลงนามโดยองค์กรพัฒนาเอกชนของสหรัฐอเมริกาที่มีถึงรองนายกรัฐมนตรีของไทยเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้กล่าวถึงประเด็นนี้ และยังพบอีกว่ากลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนที่ประชุมร่วมกันเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2530 ได้พยายามคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยผลักดันให้องค์กรอนุรักษ์สัตว์ป่าโลกรับรองและประกาศว่าพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ห้วยขาแข้ง และบริเวณป่าที่ติดต่อกันเป็นพื้นที่ที่พึงสงวนไว้แห่งหนึ่งของโลก¹⁶¹ ซึ่งความพยายามดังกล่าวมีนัยถึงประเด็นความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าอย่างชัดเจน

2. ปัญหาแผ่นดินไหว

ประเด็นปัญหาแผ่นดินไหวภายหลังการสร้างเขื่อนเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนหยิบยกมากล่าวถึง ดังเห็นได้จากการที่นายกสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม (นางรัตยา จันทรเสถียร) ได้กล่าวย้ำถึงการสร้างเขื่อนน้ำโจนกับปัญหาแผ่นดินไหวว่า บริเวณที่จะสร้างเขื่อนมีความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดแผ่นดินไหว หากสร้างเขื่อนแล้วน้ำหนักของน้ำที่กดทับลงไปบนผิวโลกอาจทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกและถ้ารุนแรงอาจจะทำให้เขื่อนพังได้¹⁶²

หนังสือที่จัดทำโดยกลุ่มนิสิตนักศึกษาได้มีการกล่าวถึงความบกพร่องของโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยชี้ว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนอาจจะทำให้เกิดแผ่นดินไหว เนื่องจากพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนอยู่ในแนวรอยเลื่อนของเปลือกโลกและน้ำจากเขื่อนจะทำหน้าที่เสมือนน้ำมันหล่อลื่นที่เร่งเร้าให้เกิดการเคลื่อนไหวของเปลือกโลก¹⁶³

¹⁶⁰“ทุ่งใหญ่นเรศวร จะเอาเขื่อนหรือป่า...ถึงเวลาที่ต้องเลือก,” หน้า 59.

¹⁶¹“ด้านเขื่อนน้ำโจน ต้านเกมรุกจำกัดวงฝ่ายอนุรักษ์,” หน้า 5,50.

¹⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

¹⁶³เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 16.

ในส่วนของนักวิชาการที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้มีการกล่าวว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนยังขาดข้อมูลที่สามารถระบุได้ว่าจะไม่เสี่ยงต่อการเกิดแผ่นดินไหว¹⁸⁴ และในกลุ่มประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรีที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนก็มีการหยิบยกเรื่องปัญหาแผ่นดินไหวเป็นเหตุผลประการสำคัญ รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาญจนบุรีที่คัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้มีการกล่าวถึงการสร้างเขื่อนกับการเกิดแผ่นดินไหวเช่นเดียวกัน¹⁸⁵

3. ประโยชน์ของเขื่อนและการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแหล่งอื่น

ในการประชุมร่วมกันของกลุ่มคัดค้านเขื่อนน้ำโจนเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2530 ได้มีการสรุปถึงเหตุผลของการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนประการหนึ่งโดยระบุว่า การสร้างเขื่อน (น้ำโจน) เพื่อเพิ่มกระแสไฟฟ้าเพียง 1% ไม่คุ้มค่ากับความเสียหายของสภาพแวดล้อมและน่าจะมีทางออกทางอื่นในการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยไม่ต้องทำลายสภาพแวดล้อม¹⁸⁶

เช่นเดียวกับที่พบว่าอธิบดีกรมป่าไม้ (นายชำนาญ บุญโยภาส) ได้แสดงทัศนคติว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ อาจจะไปหาพลังงานจากวัตถุดิบอื่นๆ เช่น ลิกไนต์ ก๊าซธรรมชาติ หรือน้ำมันในการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยไม่ต้องทำลายป่าไม้ด้วยการสร้างเขื่อน¹⁸⁷

อนึ่ง ควรกล่าวด้วยว่านอกจากทั้ง 3 ประเด็นที่ถือเป็นประเด็นร่วมกันของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 กลุ่มคัดค้านบางกลุ่มได้ผลิตซ้ำประเด็นการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนที่มีการกล่าวถึงในช่วงก่อนหน้านี้ ดังปรากฏว่ากลุ่มนิสิตนักศึกษาได้กล่าวถึงประเด็นผลกระทบทางโบราณคดี ประเด็นผลกระทบต่อเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน¹⁸⁸

สำหรับประเด็นต่างๆ ที่มีการกล่าวถึงในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าเป็นประเด็นที่ได้รับการยอมรับจากคณะกรรมการเพื่อพิจารณาผลกระทบด้านป่าไม้ สัตว์ป่า และการประมง ซึ่งแต่งตั้งโดยรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์) ซึ่งทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการเพื่อพิจารณาผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยคณะกรรมการฯ ได้ระบุว่าความเสียหายของพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าเป็นผลกระทบที่ไม่สามารถแก้ไขได้ หากสร้างเขื่อนน้ำโจนจะต้องยอมรับความสูญเสีย

¹⁸⁴ มติชน 5 ตุลาคม 2530.

¹⁸⁵ “แม่ค้าผู้นำการปิดป่าขวางโครงการท่อส่งก๊าซไทย-พม่า ภิวัฒน์ โชติรสเศรณี,” หน้า 87; สยามรัฐ 16 กันยายน 2529.

¹⁸⁶ วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, “เขื่อนน้ำโจน ความเคลื่อนไหวสำคัญๆ,” หน้า 19; มติชน 5 ตุลาคม 2530.

¹⁸⁷ “ระเบิดศึกเขื่อนน้ำโจน,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34, 37 (28 กุมภาพันธ์-5 มีนาคม 2531): 19.

¹⁸⁸ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 15-18.

ดังกล่าว แม้ว่าผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้และสัตว์ป่าบางประการอาจจะบรรเทาได้บ้าง เช่น การอพยพสัตว์ป่าที่ตกค้างออกจากพื้นที่อ่างเก็บน้ำหากมีการสร้างเขื่อน แต่ก็ต้องอาศัยการศึกษาข้อมูลเพื่อการวางแผนการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งการศึกษาข้อมูลดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพตามหลักวิชาการ¹⁸⁹

อย่างไรก็ตามการที่ประเด็นของกลุ่มคัดค้านได้รับการยอมรับจากคณะกรรมการเพียงประเด็นเดียวไม่ได้หมายความว่าความพยายามของกลุ่มคัดค้านจะล้มเหลวหรือไม่มีผลต่อโครงการเขื่อนน้ำโจน ดังปรากฏว่าคณะกรรมการได้สรุปผลการพิจารณาว่าการประเมินผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจนไม่สามารถประเมินได้¹⁹⁰ และคณะกรรมการพิจารณาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้สรุปความคิดเห็นเสนอต่อคณะรัฐมนตรีด้านเศรษฐกิจโดยระบุให้ระงับโครงการเขื่อนน้ำโจน

มีข้อสังเกตว่า การระงับโครงการเขื่อนน้ำโจนในปี พ.ศ.2531 นั้นกลุ่มคัดค้านบางส่วนถือว่าประสบความสำเร็จและตัดสินใจยุติการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี¹⁹¹ และโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรพัฒนาเอกชนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน¹⁹² ในขณะที่กลุ่มคัดค้านอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะกลุ่มนิสิตนักศึกษาและสื่อมวลชนบางส่วนเห็นว่าการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนควรจะดำเนินต่อไปจนกว่าจะมีการยกเลิกโครงการ¹⁹³ โดยที่การระงับโครงการเขื่อนน้ำโจนถูกมองว่ารัฐบาลไม่ต้องการขัดแย้งกับกลุ่มคัดค้านที่มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านจำนวนหนึ่งได้ออกมาแสดงท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนทำให้รัฐบาลต้องการลดแรงเสียดทานที่จะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาล¹⁹⁴

¹⁸⁹ คณะอนุกรรมการเพื่อพิจารณาผลกระทบทางด้านป่าไม้ สัตว์ป่า และการประมง, รายงานสรุปผลกระทบจากการก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำแควใหญ่ตอนบน (เขื่อนน้ำโจน) ทางด้านป่าไม้ สัตว์ป่า และการประมง (มีนาคม 2531), หน้า 14-15. (อัดสำเนา)

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา)

¹⁹¹ “แม้คำผู้ว่าการปิดป่าขวางโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า ภิรินทร์ โชติรสเศรณี,” หน้า 87.

¹⁹² วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, หนึ่งในผู้ก่อตั้งโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ (ชื่อเดิม) และอดีตผู้อำนวยการมูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ (ชื่อปัจจุบัน), สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2548.

¹⁹³ “แม้คำผู้ว่าการปิดป่าขวางโครงการท่อส่งก๊าซไทย-พม่า ภิรินทร์ โชติรสเศรณี,” หน้า 87; “หยุดเขื่อนน้ำโจน (ชั่วคราว) เผยยุทธศาสตร์กฟผ.ต้องสร้างเพื่อเกียรติภูมิ,” หน้า 8-11.

¹⁹⁴ “หยุดเขื่อนน้ำโจน (ชั่วคราว) เผยยุทธศาสตร์กฟผ.ต้องสร้างเพื่อเกียรติภูมิ,” หน้า 10.

- ลักษณะการก่อตัวและการจัดองค์กรเคลื่อนไหว

โดยภาพรวมแล้วการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่หลากหลาย คือ ประกอบด้วยกลุ่มประชาชนในพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อน (ประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี) กลุ่มประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง (ประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม) กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กลุ่มนิสิตนักศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ กลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กลุ่มนักวิชาการ ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับนานาชาติ โดยที่กลุ่มคนที่คัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนตลอดช่วงปี พ.ศ.2525-2531 นั้นมีการเปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลา 6 ปีดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว

ความหลากหลายของกลุ่มคนที่คัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ในด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนมีความหลากหลายด้านสถานะทางเศรษฐกิจ หรืออีกนัยหนึ่งประกอบด้วยคนต่างชนชั้น* ซึ่งอาจจำแนกอย่างกว้างๆได้ว่าประกอบด้วย “ชนชั้นกลาง” ได้แก่ กลุ่มนิสิตนักศึกษา นักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รวมทั้งชาวบ้านบางส่วน และกลุ่ม “ชนชั้นล่าง” ได้แก่ ชาวบ้านในพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนและพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง¹⁹⁵

---

* ผู้ศึกษาเห็นว่าในด้านหนึ่งการอธิบายว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนประกอบด้วยกลุ่มคนหลายชนชั้น เป็นสิ่งที่แสดงว่ากลุ่มคัดค้านมีความหลากหลายด้านสถานะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการอธิบายเรื่อง “ชนชั้น” ตามแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) จะจำแนกชนชั้นของคนในสังคมโดยพิจารณาจากการครอบครองปัจจัยทางการผลิต ส่วนแนวคิดแบบเวเบอร์เรียน (Weberian) จะจำแนกชนชั้นโดยพิจารณาจากอาชีพ รายได้ การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต รวมทั้งโอกาสชีวิตในเงื่อนไขของสถานการณ์ตลาด (Market Situation) ของบุคคลนั้นๆ

¹⁹⁵ การจำแนกชนชั้นของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในที่นี้ ผู้ศึกษาอิงกับแนวคิดแบบเวเบอร์เรียน ซึ่งจำแนกชนชั้นของคนโดยพิจารณาจากอาชีพ รายได้ การครอบครองปัจจัยการผลิต ตลอดจนโอกาสชีวิตในเงื่อนไขสถานการณ์ตลาด (ทุนนิยม) ดังนั้นกลุ่มคนที่ผู้ศึกษาพิจารณาว่าเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นล่างจึงพิจารณาจากสิ่งต่างๆที่กล่าว ในบางกรณีกลุ่มคนบางกลุ่ม เช่น นิสิตนักศึกษาหรือนักพัฒนาเอกชน อาจจะถูกพิจารณาการยากที่จะจำแนกว่าเป็นชนชั้นใด แต่ถ้าพิจารณาจากโอกาสของชีวิตที่จะทำงานหรือประสบความสำเร็จในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (ทุนนิยม) ด้วยเงื่อนไขต่างๆ เช่น การศึกษา ความรู้ความสามารถ น่าจะจัดเป็นชนชั้นกลาง รายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดการจัดชนชั้นของคนในสังคมด้วยแนวคิดแบบเวเบอร์เรียนรวมถึงแนวคิดแบบลัทธิมาร์กซ์ โปรดดู ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางในสังคมไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

ส่วนอีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่า กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังเห็นได้จากการที่องค์กรพัฒนาเอกชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติระดับนานาชาติ รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในบริเวณทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ถูกจำแนกโดยรัฐว่าเป็นคนต่างชาตินั้นที่ “ไม่ใช่ไทย” ได้เข้าร่วมคัดค้านโครงการเขื่อน

การเข้าร่วมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคนที่หลากหลายในแง่มุมของการระดมสมาชิก พบว่าปัจจัยที่ทำให้กลุ่มคนหรือองค์กรทำกิจกรรมคัดค้านสัมพันธ์กับการที่ตัวบุคคลหลายคนของกลุ่มคัดค้านมีบทบาทในกลุ่มหรือองค์กรที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนหลายกลุ่ม ดังกรณีดร.สุรพล สุดาราวา ประธานชมรมสภาวะแวดล้อมสยามซึ่งเป็นทั้งกรรมการวิชาการของสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ที่ปรึกษาของชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย กรณีของนายแพทย์นัดดา ศรียาภัย ซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับเป็นรองประธานมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย หรือกรณีของนายวิระวัฒน์ ธีรประสาธน์ ที่เป็นกรรมการบริหารโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติควบคู่ไปกับเป็นเลขานุการชมรมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่ออนาคตกาญจนบุรี¹⁹⁶ อันเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการที่กลุ่มคนหรือองค์กรจะเข้าร่วมการคัดค้าน

ในขณะเดียวกันการเข้าร่วมคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของบุคคลส่วนหนึ่งมีพื้นฐานจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคลกับบุคคลที่แสดงตัวคัดค้านโครงการอยู่ก่อน ดังที่ อาริยา (ลมทรง) สินธุจิวิตร ได้กล่าวว่าตนเข้าร่วมการคัดค้านเนื่องจากนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เลขาธิการนิคมไพรสมาคมดึงตัวเข้าร่วมกิจกรรม¹⁹⁷ หรือกรณีกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่ปรากฏตัวในการประชุมร่วมกันระหว่างกลุ่มคัดค้านในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2527 ที่พบว่าส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคนที่แตกตัวออกมาจากกลุ่มคัดค้านที่แสดงตัวในช่วงปี พ.ศ.2525-2526 ดังเช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นการรวมตัวของผู้ที่เคยเป็นอาสาสมัครในงานอนุรักษ์สัตว์ป่าของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เลขาธิการนิคมไพรสมาคม ที่พบว่างานอนุรักษ์ที่ต้องประสบปัญหาด้านเงินทุนมาโดยตลอดเพราะต้องอาศัยเงินทุนส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจึงแยกตัวออกมาก่อตั้งมูลนิธิขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.2526¹⁹⁸

¹⁹⁶ ภาณุ แยมศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

¹⁹⁷ อาริยา (ลมทรง) สินธุจิวิตร, "คุณหมอบุญส่งกับ "เขื่อนน้ำโจน", ใน การต่อสู้และผลงานของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล, หน้า 139.

¹⁹⁸ ภาณุ แยมศรี, "อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529." หน้า 66.

การทำกิจกรรมคัดค้านเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มคนอีกส่วนหนึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีฐานมาจากการตระหนักถึงผลกระทบที่ตนจะได้รับจากโครงการเขื่อนน้ำโจนโดยตรงถ้ามีการสร้างเขื่อน ดังกรณีกลุ่มชาวบ้านในบริเวณจังหวัดกาญจนบุรีและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งจะมีการหยิบยกประเด็นผลกระทบของการสร้างเขื่อนต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านขึ้นมากล่าวถึง (โปรดดูส่วนที่ว่าด้วยประเด็นหลักในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน) โดยที่การตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวนั้นกล่าวได้ว่าด้านหนึ่งมีที่มาจากประสบการณ์ตรงของกลุ่มชาวบ้านเอง ดังพบว่ากรกล่าวถึงปัญหาความเสียหายของระบบนิเวศของแม่น้ำโดยกลุ่มชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรี สมุทรสงคราม และราชบุรี มีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่าชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองได้เผชิญกับภาวะน้ำในแม่น้ำแม่กลองเน่าเสียและกลายเป็นมลพิษอย่างต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ.2510-2522 ซึ่งความรุนแรงของภาวะน้ำเน่าเสียขึ้นกับความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นในแต่ละปี โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2512-2513 ปี พ.ศ.2515-2516 และปี พ.ศ.2522 ที่ปริมาณน้ำในแม่น้ำมีน้อยทำให้ภาวะน้ำเน่าเสียมีความรุนแรง¹⁹⁹

เช่นเดียวกับที่พบว่ากรกล่าวถึงประเด็นปัญหาแผ่นดินไหวของกลุ่มชาวบ้านมีฐานมาจากปรากฏการณ์แผ่นดินไหวที่เกิดขึ้นที่จังหวัดกาญจนบุรีเมื่อปี พ.ศ.2526 ซึ่งมีผลให้แหลมหน้าผาในเขตเขื่อนศรีนครินทร์พังทลาย²⁰⁰ และการเกิดแผ่นดินไหวจนชาวบ้านรู้สึกได้ในปี พ.ศ.2529²⁰¹

ควรกล่าวด้วยว่าการรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในส่วนของกลุ่มชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรีได้มีการแตกตัว (ซึ่งโดยนัยหนึ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของการระดมสมาชิกในกลุ่มชาวบ้าน) เป็นกลุ่มหรือองค์กรย่อยจำนวนไม่น้อย ดังพบว่า ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2530 มีกลุ่มคนในจังหวัดกาญจนบุรีที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนรวมตัวกันเป็นองค์กร 38 องค์กร²⁰² อีกประการหนึ่งคือการคัดค้านของกลุ่มชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านมองว่าการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจำเป็นที่จะต้องมีการรวมกลุ่มกับคนกลุ่มอื่นๆ นอกจากชาวบ้านด้วยกันเอง ดังเห็นร่องรอยได้จากโปรชญาบัตรที่ชาวบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามคนหนึ่งส่งถึง ดร.นาท ตันตวิรุฬห์ นักวิชาการที่คัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

¹⁹⁹ นันทนา พิภพลาภอนันต์, "วิถีชีวิตชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศลำนน้ำ: กรณีศึกษาคลองผีหลอก ที่ราบลุ่มแม่กลองตอนล่าง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 138.

²⁰⁰ ไทยรัฐ 20 กรกฎาคม 2526; การอ้างอิงในที่นี้ นำมาจากที่พิมพ์ซ้ำใน เขื่อนเมืองกาญจนบุรี . แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 40.

²⁰¹ "แม่ค้าผู้นำการปิดป่าขวางโครงการท่อส่งก๊าซไทย-พม่า ภิวัฒน์ โชติรสเศรณี," หน้า 87.

²⁰² เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 8.

พวกเรารู้สึกตื่นตันใจเป็นอันมากที่ท่านได้กรุณาได้เถียงเป็นปากเป็นเสียงให้พวกเราในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน... เราจะพูดจะคัดค้านก็ไม่มีผู้นำ ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรจึงจะยกขบวนมาทำเนียบได้ เราขอพึ่งท่านซึ่งเป็นผู้รู้ด้วย²⁰³

ประเด็นสำคัญของการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนคือ การรวมตัวของกลุ่มคนหลากหลายที่ทำกิจกรรมคัดค้านโครงการเป็นไปในลักษณะของการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้มีความเป็นเอกภาพที่เหนียวแน่นนัก การประสานกันระหว่างกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ เป็นการประสานกันในบางจุด เพราะลักษณะของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันในรายละเอียด การแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการคัดค้านไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนและกิจกรรมคัดค้านจะขึ้นอยู่กับความสามารถและความถนัดของแต่ละกลุ่มเป็นหลัก²⁰⁴

นอกจากจะมองว่าการรวมตัวในลักษณะดังกล่าวของกลุ่มคัดค้านมีปัจจัยจากลักษณะที่แตกต่างของกลุ่มแล้ว ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อลักษณะการรวมตัวของกลุ่มคัดค้านยังอาจพิจารณาได้จากเงื่อนไขที่ว่ากลุ่มคัดค้านบางกลุ่มมีการรวมตัวในลักษณะนี้อยู่ก่อนแล้ว ดังกรณีการทำกิจกรรมของ คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 15 สถาบัน (คอทส.) ซึ่งเป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนโดยการรวมตัวของกลุ่มเป็นการรวมตัวแบบหลวมๆ โดยการรณรงค์ในปัญหาใดปัญหาหนึ่งจะมีตัวแทนจากแต่ละสถาบันเข้าประชุมร่วมกันในฐานะผู้ประสานงานและนำข้อมูลที่ได้ไปเผยแพร่สู่สาธารณะ ขณะที่การแบ่งในการดำเนินงานไม่มีการกำหนดหน้าที่ตายตัวของแต่ละสถาบัน ขึ้นอยู่กับความพร้อมและเหตุการณ์ความเหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ²⁰⁵ หรือกรณีองค์กรพัฒนาเอกชนที่พบว่าโดยภาพรวมแล้วองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2527-2533 ได้มีการจัดรูปแบบการรวมตัวกันในลักษณะ “เครือข่าย” (network) กล่าวคือจัดรูปแบบการรวมตัวขององค์กรในแนวราบ (horizontal) ที่สมาชิกมีความเท่าเทียมกัน มีความรับผิดชอบร่วมกันบนฐานของความเป็นปึกแผ่น (solidarity) ที่เกิดจากการมีประสบการณ์คล้ายกัน ความเห็นแก่ผู้อื่น (altruism) การตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocity) และความไว้วางใจกัน (trust)²⁰⁶

²⁰³ สารสิ่งแวดล้อม 8, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2525): ปกหลัง.

²⁰⁴ ภาณุ แยมศรี, “อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529,” หน้า 81.

²⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70-71.

²⁰⁶ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุพล มุละดา, จากราษฎร์ถึงขอบฟ้า อดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ควรกล่าวด้วยว่าไม่เพียงแต่ความหลากหลายทางชนชั้นและชาติพันธุ์เท่านั้น หากแต่การเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนยังมีมิติของความหลากหลายทางอุดมการณ์ โดยพิจารณาได้จากการเข้าร่วมคัดค้านของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนระดับนานาชาติซึ่งถือได้ว่ามีแนวโน้มของความหลากหลายทางอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหว เนื่องจากขบวนการสิ่งแวดล้อมในโลกตะวันตก (อย่างน้อยที่สุด) นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ปฏิบัติการบนฐานความคิดในการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย กล่าวคือมีทั้งที่มองว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมต้องทำโดยโดยผู้รู้หรือ “เทคโนแครต” (technocrat) โดยไม่เห็นด้วยกับการที่สาธารณชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และที่มองว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมต้องทำโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมภายใต้วิถีคิดที่ว่ามนุษย์กับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและ การจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรเป็นไปตามกฎทางนิเวศวิทยา²⁰⁷

ความหลากหลายทางอุดมการณ์ของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนยังเห็นได้จากการที่นิยมไพรสมาคามีแนวคิดว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติตามแบบแนวคิดของกิฟฟอร์ด ปินโซท์ อธิบดีกรมป่าไม้คนแรกของสหรัฐอเมริกาและ อัลโด ลีโอโปล คิซซ์ของปินโซท์ ซึ่งมีสาระสำคัญคือการมองว่าธรรมชาติเป็นระบบนิเวศที่แยกส่วนจากสังคมมนุษย์ ธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง โดยคุณค่าของธรรมชาติจะดำรงอยู่ได้เมื่อมีการกันให้ธรรมชาติปลอดจากการแทรกแซงของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงมีหน้าที่พิทักษ์รักษาธรรมชาติโดยการทำให้พื้นที่ทางธรรมชาติปลอดจากมนุษย์²⁰⁸

ในขณะที่แนวความคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ก็กระหือริ่งโดยภาพรวมแล้วมองว่าธรรมชาติกับมนุษย์สัมพันธ์กันโดยมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในลักษณะที่ธรรมชาติอยู่เหนือกว่ามนุษย์ มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ด้วยการให้ความเคารพต่อธรรมชาติที่เป็นผู้มีพระคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2544), หน้า 82; การอธิบายความหมายของการจัดองค์กรหรือการรวมกลุ่มทางสังคมแบบ “เครือข่าย” ในที่นี้ผู้ศึกษาอิงกับ สิริพรรณ นกสวน และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, บรรณาธิการ, *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 216-217.

²⁰⁷ ผู้ศึกษาจะได้ขยายความเรื่องขบวนการสิ่งแวดล้อมและวิถีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโลกตะวันตกในบทที่ 6 ของวิทยานิพนธ์.

²⁰⁸ เนตรดาว แพทย์กุล, “การสร้างอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมนิยมในโฆษณา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการพัฒนาลงคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), หน้า 37-39.

ที่มีอำนาจและบารมีเหนือกว่ามนุษย์ รวมทั้งปฏิบัติตามแบบแผนที่จะไม่ก่อให้เกิดผลร้ายต่อ
ธรรมชาติ²⁰⁹

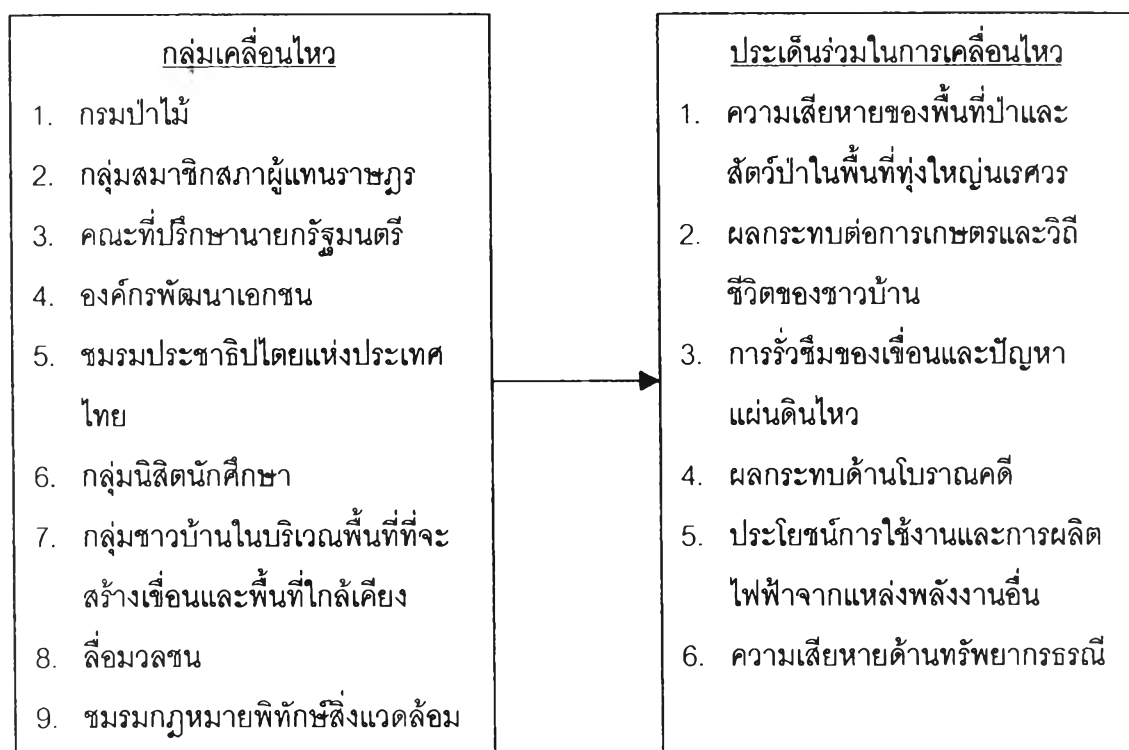
---

²⁰⁹ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, "องค์ความรู้ในเวศนวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ศึกษากรณี
ชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 69-90; กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และ
เบญจา ศิลารักษ์, ป่าเจ็ดชั้น: ปัญญาปราชญ์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2542).

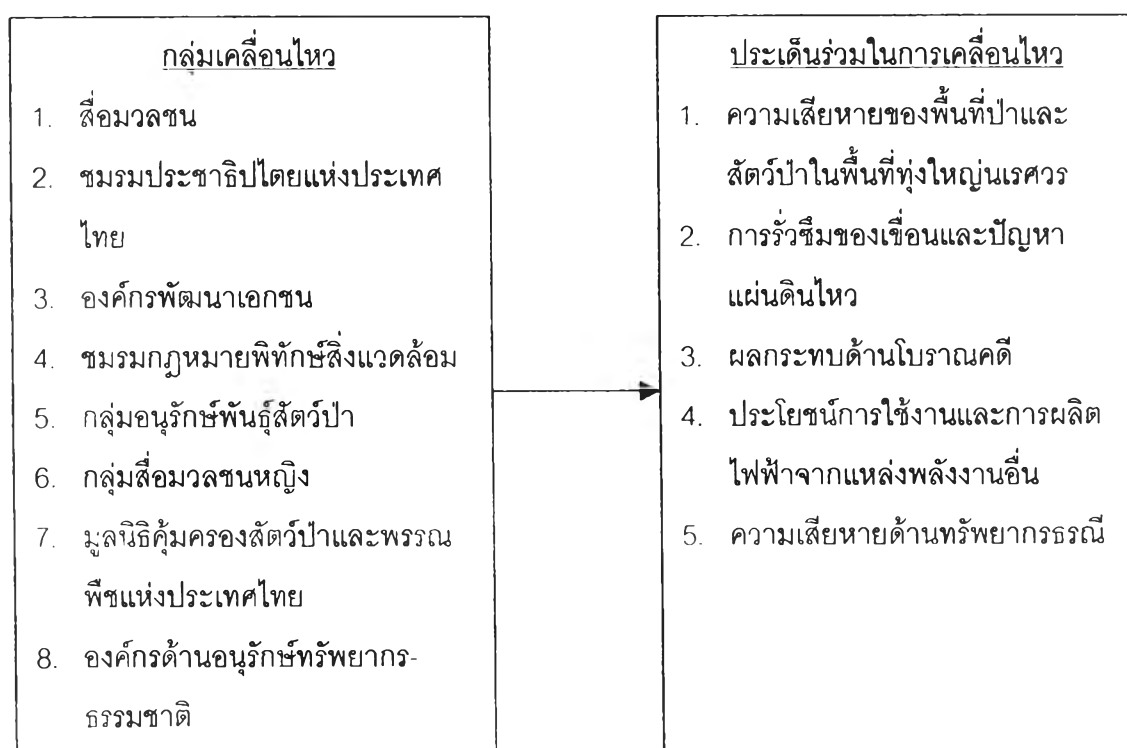

แผนภูมิแสดงกลุ่มเคลื่อนไหวและประเด็นร่วม
ในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

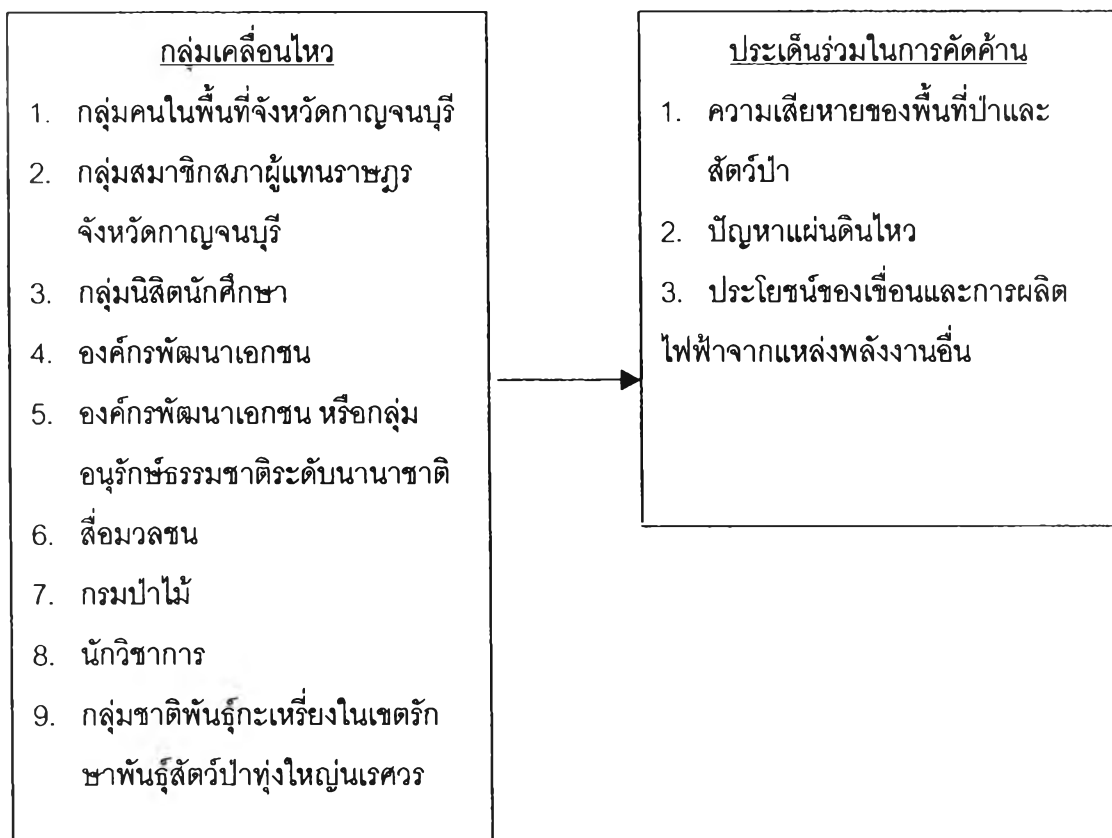
การเคลื่อนไหวช่วงปี พ.ศ. 2525-2526

การเคลื่อนไหวช่วงปี พ.ศ. 2527-2528

การเคลื่อนไหวช่วงปี พ.ศ. 2529-2531

- ยุทธวิธีในการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

อาจกล่าวได้ว่ายุทธวิธีในการเคลื่อนไหวคัดค้านของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนปรากฏให้เห็นดังนี้

1. การผลักดันข้อเสนอเพื่อโน้มนำผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ (lobby)

นิยมไพรสมาคมเป็นกลุ่มที่ดำเนินการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในลักษณะการผลักดันข้อเสนอของกลุ่มที่เสนอให้ยุติการสร้างเขื่อนน้ำโจนต่อผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ดังปรากฏว่านายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล และสมาชิกของนิยมไพรสมาคมได้ไปตามสถานที่ราชการต่างๆ เพื่อผลักดันข้อเสนอของกลุ่มเพื่อโน้มนำผู้มีอำนาจในการตัดสินใจหรือ "ล็อบบี้" (lobby)* รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายชวน หลีกภัย) ประธานกรรมการสำนักงานคณะกรรมการ

*คำแปลภาษาไทยของ "ล็อบบี้" (lobby) ในที่นี้อ้างอิงจาก สิริพรรณ นกสวน และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, บรรณาธิการ, คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย, หน้า 182-185.

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (นายสุนทร หงส์ลดารมย์) รวมทั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องอันเนื่องด้วยปัญหาเขื่อนน้ำโจน²¹⁰

คณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เป็นอีกกลุ่มหนึ่ง que ดำเนินการโดยผลักดันข้อเสนอให้มีการพิจารณาโครงการเขื่อนน้ำโจน รวมถึงโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่ดำเนินการตลอดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ.2504-2525 เพื่อพิจารณาว่าโครงการที่ดำเนินการมาได้ผลคุ้มค่ากับทุนที่ลงไปและบรรลุเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ ก่อนที่จะอนุมัติให้ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่โดยเสนอต่อนายกรัฐมนตรี²¹¹

เช่นเดียวกับที่กรมป่าไม้ได้เสนอข้อมูลที่ชี้ว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่าผลประโยชน์ที่ได้รับจากเขื่อน ไม่คุ้มค่ากับความสูญเสียที่จะเกิดจากเขื่อนทั้งด้านเงินที่ใช้ในการสร้างความเสียหายของทรัพยากรป่าไม้และผลกระทบที่จะตามมาอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดแผ่นดินไหว โดยเสนอต่อคณะกรรมการพิจารณาผลกระทบโครงการเขื่อนน้ำโจนซึ่งมีรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์) เป็นประธาน²¹²

มีข้อสังเกตว่ากลุ่มคัดค้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับการ “ลือบบี้” ดังพบว่าเลขาธิการชมรมสภาวะแวดล้อมสยามไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าวและกล่าวว่าทางชมรมไม่ใช้วิธี “ลือบบี้” ซึ่งการปฏิเสธการ “ลือบบี้” กล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะแยกปัญหาเขื่อนน้ำโจนออกจากกระบวนการทางการเมืองตามกลไกของระบบประชาธิปไตยทั้งแบบอังกฤษและแบบสหรัฐอเมริกา ซึ่งยอมรับและใช้วิธีการลือบบี้กันอย่างแพร่หลาย²¹³

2. การนำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการ

โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่ากลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้นำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการที่ชี้ถึงข้อเสียของการสร้างเขื่อนหรือหักล้างคำอธิบายเกี่ยวกับเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มสนับสนุนการสร้างเขื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เป็นประเด็นร่วมของกลุ่มคัดค้าน เช่น

²¹⁰ อาริยา (สมทรง) สินธุจรีวัตร, “คุณหมอบุญส่งกับ “เขื่อนน้ำโจน”,” หน้า 139.

²¹¹ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิคนแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 25-27,30-31.

²¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29.

²¹³ ภาณุ แยมศรี, “อิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 - 2529,” หน้า85-86.

ประโยชน์ของการสร้างเขื่อน

ในประเด็นนี้ ดร.นาท ตันทวิรุพห์ ได้กล่าวอย่างชัดเจนถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากเขื่อนน้ำใจว่ามีจำกัดโดยมีการระบุว่า

ความจริงแล้วมันคือเขื่อนเอกประสงค์ คือ ถ้าผลิตไฟฟ้าก็เพื่อการไฟฟ้าอย่างเดียว ช่วยเหลือการชลประทานน้อยมาก ถึงแม้จะมีการกล่าวอ้างไว้ในโครงการเสมอก็ตาม.....สำหรับเขื่อนที่สร้างด้วยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯนั้นท่อน้ำที่ไหลเข้ากังหันเทอร์ไบน์อยู่สูงเกินครึ่ง อาจได้ถึง 2/3 ของเขื่อนด้วยซ้ำไป เพราะต้องการให้น้ำที่ไหลเข้ากังหันเทอร์ไบน์ตกจากที่สูงได้พลังมาก.....ท่านผู้ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ท่านพูดเองว่าน้ำของท่านทุกหยดต้องไหลผ่านกังหันเทอร์ไบน์เพื่อทำไฟฟ้าทั้งสิ้น ก็แสดงว่าไม่ปล่อยออกทางอื่นเลย²¹⁴

หรือที่กลุ่มนิสิตนักศึกษาที่คัดค้านโครงการเขื่อนน้ำใจได้กล่าวถึงประโยชน์ของเขื่อนน้ำใจในลักษณะเดียวกัน

การชี้แจงว่าเขื่อนน้ำใจเป็นเขื่อนเอกประสงค์ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่ามีประโยชน์มากมาย แต่แท้ที่จริงแล้วเขื่อนน้ำใจเป็นเขื่อนผลิตไฟฟ้าอย่างเดียว มิได้มีประโยชน์ด้านอื่น.....การสร้างเขื่อนเป็นการทำลายป่าซึ่งเป็นต้นกำเนิดฝน หากน้ำในเขื่อนไม่พอผลิตกระแสไฟฟ้าก็ไม่มีการปล่อยน้ำลงใต้เขื่อนได้²¹⁵

ปัญหาการเกิดแผ่นดินไหว

กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำใจได้มีการนำเสนอข้อมูลเรื่องการสร้างเขื่อนน้ำใจกับปัญหาแผ่นดินไหวดังเห็นได้จากคำชี้แจงที่ ดร.นาท ตันทวิรุพห์ แถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2525

²¹⁴“คำชี้แจงบางตอนของดร.นาท ตันทวิรุพห์ ซึ่งแถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษเพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำใจโดยเฉพาะ ณ ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2525,” หน้า 53.

²¹⁵เขื่อนน้ำใจ การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 12.

นอกจากแผ่นดินไหวที่เกิดเองตามธรรมชาติแล้ว นักธรณีวิทยายังเข้าใจว่าการสร้างเขื่อนนี้แหละจะเป็นตัวการทำให้เกิดแผ่นดินไหว...จังหวัดกาญจนบุรีก็มีคุณสมบัติครบถ้วนที่จะถูก Jack Pot...นอกจากเขื่อนศรีนครินทร์ เขาแหลมท่าทุ่งนา น้ำโจน แล้วยังจะสร้างต่อไปอีกมากมายถึง 11-12 เขื่อนในจังหวัดเดียว...จังหวัดกาญจนบุรีจะกลายเป็น ชุมชนเขื่อนแออัดหรือสลัมเขื่อน ติดอันดับโลกในไม่ช้า เมื่อเป็นเช่นนั้นน้ำจํานวนมหาศาลก็จะกดดันลงไปบนพื้นที่แคบๆ ซึ่งนักธรณีวิทยาเขาบอกผมว่าเป็นรอยแตก (Fault Zones) ของโลก²¹⁶

หรือการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของกลุ่มนิสิตนักศึกษาได้มีการนำเสนอข้อมูลในลักษณะเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำที่อัดลงไปกับการเกิดแผ่นดินไหวมีอยู่อย่างไม่ต้องสงสัย บริเวณแม่น้ำแควน้อยและแควใหญ่เป็นบริเวณหุบเขาที่มีที่ราบน้อยกว่าภาคอื่นมาก ลุ่มน้ำมีลักษณะแคบ จึงเป็นเหตุได้ว่าหุบเขาและแม่น้ำเหล่านี้เกิดจากการทรุดตัวลงต่ำก่อนโดยได้รับการเปลี่ยนแปลงความกดดันจากแรงภายในโลก²¹⁷

ประเด็นสำคัญของ การนำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนอยู่ที่ว่าข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการได้มีการนำเสนอสู่สาธารณะ ดังปรากฏว่าชมรมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่ออนาคตจังหวัดกาญจนบุรีได้จัดให้มีนิทรรศการเกี่ยวกับป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พร้อมทั้งมีการอภิปรายในหัวข้อ "เขื่อนน้ำโจนกับความคงอยู่ของทุ่งใหญ่นเรศวร"²¹⁸ และที่ได้กล่าวแล้วว่าสื่อมวลชนได้นำเสนอข้อมูลของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ซึ่งนัยสำคัญของการที่ข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการที่คัดค้านการสร้างเขื่อนได้ปรากฏต่อสาธารณะถือได้ว่าเป็นการทำให้เรื่องเขื่อนน้ำโจนกลายเป็น "ปัญหาสังคม" ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ของกลุ่มคนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนหรือกระตุ้นให้มีการทำกิจกรรมคัดค้านโครงการ

²¹⁶ คำชี้แจงบางตอนของ ดร.นาท ตันขวิรุฬห์ ซึ่งแถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษเพื่อพิจารณาเรื่องเขื่อนน้ำโจนโดยเฉพาะ ณ ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2525, หน้า 50-51. (ส่วนที่เน้นตามต้นฉบับ).

²¹⁷ เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพิพาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 16.

²¹⁸ มติชน 3 ตุลาคม 2529.

หมู่ของกลุ่มคนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนหรือกระตุ้นให้มีการทำกิจกรรมคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน²¹⁹

นอกจากนี้แล้วอีกนัยหนึ่งการนำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน อาจถือได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้หรือวาทกรรมที่นำเสนอเพื่อสร้างการยอมรับและความเชื่อถือจากสาธารณะโดยกดทับหรือเบียดขับให้ข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการของกลุ่มสนับสนุนการสร้างเขื่อนเป็นสิ่งที่ผิดพลาดและไม่น่าเชื่อถือ อันเป็นสิ่งที่สร้างและรองรับสถานะของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่เหนือกว่ากลุ่มสนับสนุน²²⁰

3. การดำเนินการทางกฎหมายและการเรียกร้องให้กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

กลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนส่วนหนึ่งได้ดำเนินการโดยอาศัยกฎหมายเป็นช่องทางในการคัดค้าน ดังพบว่าชมรมกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อมได้ทำจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรี เพื่อให้มีการสั่งดำเนินคดีกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เนื่องจากทำการบุกรุกเข้าไปตัดต้นไม้เพื่อขยายเส้นทางจากเขื่อนศรีนครินทร์ไปยังบริเวณที่จะสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นระยะทาง 135 กิโลเมตรโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ซึ่งยังไม่มี การดำเนินคดีกับผู้ทำผิด ขณะที่มีการดำเนินคดีกับชาวบ้านที่เข้าไปตัดไม้ในเขตป่าสงวนมาเผาถ่านเพื่อยังชีพ²²¹

เช่นเดียวกับที่สมาคมทนายความได้ทำหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้สอบสวนดำเนินคดีกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ในข้อหาดำเนินการแผ้วถางป่าตัดต้นไม้เพื่อข่มขยายถนนและตัดถนนขึ้นใหม่บางส่วนจากเขื่อนศรีนครินทร์ไปยังเขื่อนน้ำโจน ซึ่งมีความผิดตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507²²²

²¹⁹โปรดดู Herbert Blumer, "Social Problems as Collective Behavior," *Collective Behavior and Social Movement*, Russel L., Jr. Curtis and Benigno E. Aguirre, eds. (Boston: Allyn and Bacon, 1993), pp. 51-56 ซึ่งชี้ว่าธรรมชาติของการก่อตัวของพฤติกรรมรวมหมู่ ส่วนหนึ่งมาจาก "ปัญหาสังคม".

²²⁰วิธีคิดและการอธิบายประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้แปลงจากการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ของ Michel Foucault, *Power/Knowledge Interviews and Other Writing 1972-1977*, Colin Gordon, ed. (New York: Pantheon, 1980); ธนศ วงศ์ยานนาวา, "มิเชล ฟูโกต์: ปัญญาชน ความจริงและอำนาจ," *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 5, 1-2 (ตุลาคม 2528- มีนาคม 2529): 142-154 อย่างไรก็ตาม ข้อผิดพลาดและบกพร่องเป็นความรับผิดชอบของผู้ศึกษาโดยตรง.

²²¹มติชน 30 กันยายน 2525.

²²²มติชน 20 ธันวาคม 2525.

นอกจากนี้สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้มีหนังสือเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการเขื่อนน้ำโจนถึงนายกรัฐมนตรี โดยความตอนหนึ่งชี้ว่ารัฐบาลน่าจะสนใจสนับสนุนบทบาทของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคเอกชนให้ร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาแผนงานโครงการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเฉพาะเรื่องทุกโครงการตลอดจนร่วมเป็นคณะกรรมการศึกษา ตรวจสอบและติดตามการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในทุกโครงการที่มีแผนงานแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการภาครัฐกับภาคเอกชนในสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อสัมฤทธิ์ผลในการพิจารณาทางเลือกที่เหมาะสมเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย และทรงไว้ซึ่งคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและประโยชน์จากการพัฒนา²²³

ความคิดเห็นนี้หากพิจารณาโดยผิวเผินจะเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนด้วยการดำเนินการทางกฎหมาย อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการเรียกร้องให้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการผลกระทบสิ่งแวดล้อม มีนัยสำคัญที่สัมพันธ์กับการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนบนพื้นฐานของการใช้กฎหมาย เนื่องจากเป็นการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่มีการตราขึ้นทั้ง 3 ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. 2518, 2521, 2522 ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การให้อำนาจส่วนราชการและคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติซึ่งคณะรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้งและสมาชิกส่วนใหญ่ของคณะกรรมการเป็นบุคคลจากส่วนราชการในการพิจารณาเรื่องคุณภาพสิ่งแวดล้อมของโครงการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนโดยเปลี่ยนเป็นให้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคเอกชนได้มีส่วนร่วม (อำนาจ) ในการดังกล่าว

ควรกล่าวด้วยว่าความคิดเห็นนี้ได้รับการตอบสนองโดยปรากฏความในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่สอดคล้องกับข้อเสนอของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน

4. การตั้งคำถามและท้าทาย "การพัฒนา"

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของโครงการเขื่อนที่สร้างขึ้นหรือจะสร้างขึ้นนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2500 อันเป็นช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศโดยมีแผนพัฒนาฯ เป็น "แม่บท" ของการพัฒนาประเทศ คือ โครงการเขื่อนส่วนใหญ่สร้างหรือจะสร้างในลักษณะเขื่อนเอนกประสงค์

²²³ หยุดเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง, หน้า 14.

โดยที่เขื่อนเอนกประสงค์ถือได้ว่าเป็น "สัญลักษณ์ของการพัฒนาประเทศ" และโครงสร้างพื้นฐานที่รัฐจะต้องทำให้เป็นจริงขึ้นมา²²⁴

โครงการเขื่อนน้ำโจนกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามของรัฐในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาประเทศ ดังพิจารณาได้จากลักษณะของโครงการเขื่อนน้ำโจนที่ได้กล่าวแล้วว่า เขื่อนน้ำโจนเป็นเขื่อนเอนกประสงค์ ในขณะที่กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนได้มีการตั้งถามหรือท้าทายคำอธิบายที่เชื่อมโยงโครงการเขื่อนน้ำโจนกับการพัฒนาประเทศของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ดังเห็นได้จากบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2525

เขื่อนน้ำโจนก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่มองได้ถึงการแก้ปัญหาในเชิงพัฒนาประเทศอย่างยี่ดมั่นถึมมั่นในตัวกู ถ้าเขื่อนให้ไฟฟ้า พลังงานนั้นใครเป็นผู้ใช้ ผลทางตรงจะตกกับใครและผลทางอ้อมให้ประชาชนแค่ไหน ถ้าเขื่อนให้น้ำเป็นชลประทานแน่ละกสิกรเป็นผู้รับน้ำ แต่ดอกผลจากน้ำนั้นใครเป็นผู้เก็บเกี่ยว ในเมื่อมองเห็นอยู่ว่าชาวนาทำนาให้ใคร และเคยไหมที่ผลจะตกเต็มเม็ดเต็มหน่วยกับตน²²⁵

ในทำนองเดียวกันในการอภิปรายเรื่อง "ควรสร้างเขื่อนน้ำโจนหรือไม่" ซึ่งจัดโดยชมรมประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2525 ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศโดยชี้ว่าการพัฒนาประเทศมีจุดมุ่งหมายให้ทุกคนกินดีอยู่ดี ไม่ใช่พัฒนาแล้วประชาชนยิ่งยากจนลง ช่องว่างในสังคมยิ่งมากขึ้น การสร้างเขื่อนน้ำโจนควรจะพิจารณาถึงผลตอบแทนด้านสังคมมากกว่าในทางวิศวกรรมหรือในทางเศรษฐกิจ ควรจะต้องมีโครงการที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนและประเทศชาติมากกว่าที่จะคิดถึงเพียงพลังงานอย่างเดียว²²⁶

กลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้แสดงทัศนะในบทความที่ตีพิมพ์และเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์โดยชี้ว่า การกล่าวอ้างที่ว่าการสร้างเขื่อนน้ำโจนเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ความต้องการกระแสไฟฟ้าของภาคธุรกิจเอกชน

²²⁴ กิตติพร ใจบุญ, "ความจริงในเรื่องเขื่อน: บทศึกษาการปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 - 2537," หน้า 34-41.

²²⁵ อารักษ์ คคะนาท, "เขื่อนกักตมอมมนุษย์," มติชน 8 ธันวาคม 2525.

²²⁶ หยุดเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง, หน้า 19; มติชน 6 ธันวาคม 2525. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา)

และอุตสาหกรรมมีเพิ่มมากขึ้น “เป็นข้ออ้างที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนน้อยของสังคม ถึงแม้ว่าจะมีผลทางอ้อมต่อเศรษฐกิจของประเทศบ้าง แต่ผลกระทบจะมีต่อผู้ที่อยู่ในระดับท้องถิ่นมากและประชาชนโดยทั่วไปไม่ได้รับผลประโยชน์”²²⁷

นัยสำคัญของการตั้งคำถามเกี่ยวกับผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการเขื่อนน้ำโจนตลอดจนการวิพากษ์การพัฒนาประเทศที่มีลักษณะส่งเสริมการเติบโตของภาคธุรกิจเอกชนและภาคอุตสาหกรรมโดยการสร้างเขื่อนเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตกระแสไฟฟ้ารองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจเอกชน ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยากจนลงและได้รับความเดือดร้อนจากโครงการ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะรื้อสร้าง (deconstruction) ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของแผนพัฒนาฯ ซึ่งเปรียบได้กับกฎเกณฑ์และกติกาของการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างค่านิยมชุดใหม่ของ “การพัฒนา” โดยเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีความสำคัญและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาแทนที่จะให้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของการพัฒนาซึ่งให้ความสำคัญและประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจเอกชนได้รับการตอกย้ำให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น²²⁸

5. การสร้างสำนึกร่วมผ่านพิธีกรรมและการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคัดค้าน

ยุทธวิธีหนึ่งที่กลุ่มคัดค้านใช้ในการทำกิจกรรมคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน ได้แก่ กิจกรรมในลักษณะการประกอบพิธีกรรมที่อิงกับความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังพบว่ากลุ่มนักวิชาการ นักอนุรักษ์ธรรมชาติ กลุ่มนิสิตนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ตลอดจนชาวบ้านได้พร้อมใจกันตั้งศาลบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวร ณ ทางสามแพร่งที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้ตัดขึ้นใหม่จากเขื่อนศรีนครินทร์ไปสู่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพื่อให้ดวงพระวิญญาณช่วยปกป้องรักษาให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงอยู่ต่อไปโดยไม่ถูกเบียดเบียนและทำให้สิ้นสภาพป่าที่สมบูรณ์²²⁹

อาจกล่าวได้ว่าการตั้งศาลบวงสรวงฯ เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างสำนึกร่วมในการปกป้องรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร หรืออีกนัยหนึ่งการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนให้แก่กลุ่มคนทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากพิธีกรรมในฐานะองค์ประกอบพื้นฐานส่วนหนึ่งของศาสนาและความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นเอกภาพของชุมชน โดยทำหน้าที่เป็น

²²⁷ “ใครจะรับผิดชอบหากเกิดผิดพลาดเขื่อนน้ำโจน,” มติชน 15 กุมภาพันธ์ 2526.

²²⁸ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2545), หน้า 46-47.

²²⁹ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 43.

ภาคปฏิบัติที่เชื่อมต่องานศักดิ์สิทธิ์กับมนุษย์ซึ่งทำให้มีการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนอย่างเหนียวแน่นโดยลดความเป็นปัจเจกบุคคลของสมาชิกด้วยกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม²³⁰

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าการใช้พิธีกรรมเพื่อสร้างสำนึกร่วมหรือกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่เพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน โดยการใช้การตั้งศาลบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรคงเป็นกิจกรรมที่เป็นไปได้ไม่มากนักในการสร้างสำนึกร่วมในกลุ่มคนที่หลากหลายชนชั้น ดังที่แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้วิเคราะห์เกี่ยวกับทัศนคติต่อศาสนาของผู้คนที่ต่างอาชีพต่างชนชั้นว่าชนชั้นต่างๆ จะมีทัศนคติต่อศาสนาที่ต่างกันออกไป เช่น ชนชั้นชาวนาชาวไร่ไม่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชนชั้นข้าราชการมักจะไม่สนใจกับศาสนาเนื่องจากเชื่อในหลักการความเป็นเหตุเป็นผล ฯลฯ²³¹ ลักษณะเช่นนี้มีร่องรอยให้เห็นในการตั้งศาลบวงสรวงฯ ของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ดังที่มีคำชี้แจง (ของกลุ่มคัดค้าน) ว่าการกระทำดังกล่าว "มีผู้กล่าวหาว่าเป็นการกระทำที่หลงมกมาย" โดยที่กลุ่มคัดค้านพยายามที่จะสร้างทัศนคติที่เป็นเอกภาพด้วยการอธิบายว่า "คนไทยยังยึดถือในการกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีความเชื่อในอำนาจแห่งพลังใจ ความขลังและอาถรรพ์ของเจ้าพ่อท่งใหญ่ก็ได้เคยปรากฏสำแดงมาแล้วหลายครั้ง" เช่นเดียวกับที่กล่าวถึงเหตุการณ์วันตั้งศาลบวงสรวงฯว่า "ได้นิมนต์มหัศจรรย์หลายประการให้ปรากฏแก่สายตากลูกหลานไทยผู้แสดงออกซึ่งความรักและห่วงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของบ้านเมืองอย่างสุจริตใจและนับเนื่องจากวันนั้นก็มีผู้ไปกราบไหว้เปลี่ยนพวงดอกไม้บูชาเป็นนิจสิน"²³²

อีกด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการตั้งศาลบวงสรวงฯเป็นการประดิษฐ์สร้างประเพณี (The Invention of Tradition) เพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน โดยการบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรมีฐานะเป็น "ประเพณีประดิษฐ์" (Invented Tradition) หรือชุดของวิถีปฏิบัติซึ่งอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่รับรู้และยอมรับกันโดยทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของพิธีกรรมหรือ

²³⁰ การอธิบายส่วนนี้ผู้ศึกษาเก็บความจากแนวความคิดว่าด้วยศาสนาของเอมิล เดอโคม (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียงโดยเฉพาะในงานของเขาเรื่อง *The Elementary Forms of Religious Life* สำหรับผู้สนใจโปรดดู Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life* (New York: The Free Press, 1954) หรือในภาษาไทยโปรดดู วรณช วุฒิจูดม, "การเปรียบเทียบแนวความคิดและการวิเคราะห์ของเดอโคมและเวเบอร์," *วารสารธรรมศาสตร์* 17, 1 (มิถุนายน 2533): 28-30; อย่างไรก็ตามความผิดพลาดและข้อบกพร่องในการอธิบายในที่นี้เป็นความรับผิดชอบของผู้ศึกษา

²³¹ วรณช วุฒิจูดม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

²³² เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 43.

สัญลักษณ์ซึ่งมุ่งจะปลุกฝังคุณค่าและขนบธรรมเนียมบางอย่างให้แก่สังคมได้กระทำซ้ำและสืบทอดแบบแผนนั้นๆ เนื่องจากเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากอดีตหรือมีตำแหน่งที่มาในประวัติศาสตร์ของชุมชนหนึ่งๆ ในขณะที่ตัวประเพณีนั้นๆ เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ๆ ของสังคมที่ปรากฏในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่ไม่ใช่อดีต โดยเฉพาะสถานการณ์ของสังคมปัจจุบัน²³³

ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากการตั้งศาลบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้มีการกล่าวว่าเป็นการกระทำเพื่อ “อัญเชิญดวงพระวิญญาณของท่านให้ช่วยปกป้องเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในนามของพระองค์ให้คงอยู่คู่บ้านเมืองสืบไป” และ “เพื่อให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทยสืบไปดุจเดียวกับที่พระองค์ได้พลีพระวรกายเพื่อปกป้องเอกราชของบ้านเมือง”²³⁴

การกล่าวเช่นนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้เชื่อมโยงเรื่องการปกป้องรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเข้ากับเรื่องของสมเด็จพระนเรศวรซึ่งทรงเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติที่ได้รับการยกย่องในฐานะกษัตริย์นักรบผู้กอบกู้เอกราชของบ้านเมือง จากศัตรูของบ้านเมือง (พม่า) โดยพยายามอธิบายว่าการปกป้องรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเป็นการรักษามรดกให้แก่ลูกหลานเช่นเดียวกับที่สมเด็จพระนเรศวรทรงพลีพระวรกายเพื่อปกป้องเอกราชของบ้านเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปรียบเทียบการปกป้องรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ากับการกระทำที่มีตำแหน่งแห่งที่ในประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง

เช่นเดียวกับที่มีการเชื่อมโยงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้ากับวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติ โดยกล่าวว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมีชื่อเดียวกับพระนามของกษัตริย์ผู้เป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีนัยของการจัดตำแหน่งแห่งที่ทางประวัติศาสตร์ให้แก่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่าป่าทุ่งใหญ่ได้รับการประกาศตามพระราชกฤษฎีกาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2517 ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในนาม “เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่

²³³ Eric Hobsbawn, "Introduction: Inventing Traditions," *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawn and Terence Ranger, eds., Reprinted (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), pp. 1-4; ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, "การประดิษฐ์สร้างประเพณี: ประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน," *ศิลปวัฒนธรรม* 21, 1 (พฤศจิกายน 2542): 77-83.

²³⁴ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 43 (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา).

นเรศวร" เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติแด่สมเด็จพระนเรศวรซึ่งได้เคยกรีธาทัพผ่านบริเวณนี้ในอดีต²³⁵ ดังนั้นการจัดตำแหน่งแห่งที่ทางประวัติศาสตร์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรโดยข้อเท็จจริงอย่างเป็นทางการจึงไม่อาจอ้างอิงถึงตำแหน่งแห่งที่ทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับอดีตในสมัยสมเด็จพระนเรศวรได้โดยตรง เนื่องจากการเชื่อมโยงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้ากับเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2517 หรืออีกนัยหนึ่งคำอธิบายว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างป่าทุ่งใหญ่นเรศวรกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นสิ่งที่เพิ่งมีขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2510 โดยเชื่อมโยงเรื่องป่าทุ่งใหญ่เข้ากับเรื่องประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 22 (พ.ศ.2101-2200) อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับอดีตกว่า 300 ปีก่อนที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรจะถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน

ประกอบกับที่วัตถุประสงค์หลักของการตั้งศาลบวงสรวงฯของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน กล่าวได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มุ่งปกป้องเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรจากความเสียหายที่จะเกิดขึ้นหากสร้างเขื่อนน้ำโจน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งการตั้งศาลบวงสรวงฯ เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองต่อการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่ก่อตัวและปรากฏในปี พ.ศ.2525 ดังนั้นโดยรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่าการตั้งศาลบวงสรวงฯเป็นประเพณีประติษฐานประเภทที่สถาปนาสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคมหรือความเป็นสมาชิกของกลุ่มคนหนึ่งๆ ในชุมชนที่เป็นจริง (เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน) และชุมชนในจินตนาการหรือชุมชนเทียม (เช่น "ชาติ") ควบคู่กับประเภทที่มีเป้าหมายหลักเพื่อการขัดเกลาทางสังคม อบรมสั่งสอนในเรื่องความเชื่อ ระบบคุณค่า และแบบแผนปฏิบัติของสมาชิกในสังคมนั้นๆ²³⁶

ในอีกด้านหนึ่งพบว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้ทำกิจกรรมในลักษณะของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งคือ มีการทำพิธีอุปสมบทหมู่ของสมาชิกกลุ่มคัดค้าน

²³⁵ ศรันย์ บุญประเสริฐ, "มารู้จักทุ่งใหญ่นเรศวรกันเถอะ," ใน เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 53.

²³⁶ Eric Hobsbawm, "Introduction: Inventing Traditions.", p.9. Hobsbawm ได้จำแนกประเพณีประติษฐานเป็น3ประเภทซึ่งมีความคาบเกี่ยวซ้อนทับกัน ได้แก่ 1.ประเภทที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคมหรือความเป็นสมาชิกของกลุ่มในชุมชนที่เป็นจริงหรือชุมชนเทียม (those establishing or symbolizing social cohesion or membership of groups, real or artifice communities) 2.ประเภทที่สถาปนาความชอบธรรมให้กับสถาบัน สถานภาพ หรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (those establishing or legitimizing institutions, status or relations of authority) 3.ประเภทที่มีเป้าหมายหลักเพื่อการขัดเกลาทางสังคม (those whose main purpose was socialization, the inculcation of beliefs value systems and conventions of behaviour).

ดังปรากฏว่า กลุ่มนักศึกษาจาก 14 สถาบันการศึกษาจำนวน 9 คนได้เตรียมอุปสมบทหมู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยที่การนี้ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน โดยเป็นการทำพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อสักการะดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรให้ลดบันดาลไม่ให้มีการสร้างเขื่อน ซึ่งหลังจากที่อุปสมบทแล้วนักศึกษากลุ่มดังกล่าวจะออกจาริกเทศนาเกี่ยวกับผลเสียของการสร้างเขื่อนให้ประชาชนทั่วไปรับรู้²³⁷

มีข้อสังเกตว่าด้านหนึ่งนั้นการอุปสมบทหมู่เพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะเป็นการกระทำที่มีความขัดแย้งในตัวเองตามหลักความเชื่อของพุทธศาสนา เนื่องจากกลุ่มนักศึกษาทำการอุปสมบทอันเป็นพิธีทางพุทธในฐานะพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรและการออกจาริกเทศนาอันเป็นกิจกรรมทางพุทธของสงฆ์ ในขณะที่โดยพื้นฐานความเชื่อทางศาสนานั้นพุทธกับไสยถูกแยกออกจากกัน

อย่างไรก็ตามการกระทำที่เหมือนจะขัดแย้งในตัวเอง กลับถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่อยู่บนฐานของความเข้าใจระบบศาสนาของไทยเป็นอย่างดีว่า ระบบศาสนาของสังคมนั้นมีลักษณะที่สลับซับซ้อนคือ มีการผสมกลมกลืนระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์โดยพุทธศาสนาอยู่ในฐานะความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ได้รับการยกย่องสูงสุดซึ่งได้ผสมผสานไสยศาสตร์เข้าเป็นระบบย่อยของตนเองและทำหน้าที่ตัวเชื่อมชุมชนและกลุ่มคนที่หลากหลายเข้าเป็นระบบสังคมที่มีความเป็นเอกภาพและมั่นคง²³⁸ โดยในส่วนของพิธีทางพุทธศาสนานั้นพิธีการบวชเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งทั้งในด้านที่แสดงให้เห็นหลักธรรมสูงสุดของศาสนาและด้านการเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนสถานะของผู้บวชจากคนธรรมดาสู่การเป็น “สงฆ์” ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่เหนือระดับบุคคลธรรมดาเพราะปลดปล่อยตัวเองจากเรื่องทางโลกแล้ว²³⁹

การอุปสมบทหมู่ของกลุ่มนักศึกษาที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจึงกล่าวได้ว่ามีนัยของการโน้มน้าวให้คนกลุ่มต่างๆ เห็นด้วยกับการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน รวมทั้งมีการรวมตัวกันโดยมีพิธีบวชที่เป็นทั้งพิธีทางพุทธและทางไสยเป็นสิ่งกลาง ตลอดจนเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับคำอธิบายเกี่ยวกับผลเสียของการสร้างเขื่อนน้ำโจน เพราะเป็นคำเทศนาของบุคคลที่ตัดขาดจากเรื่องทางโลกคือผลประโยชน์ที่บุคคลนั้นๆ จะได้รับจากการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน

²³⁷ มติชน 20 ธันวาคม 2525.

²³⁸ โปรดดูการอภิปรายเกี่ยวกับความซับซ้อนของระบบศาสนาของไทยใน เอ. โทมัส เคิร์สช , "ความซับซ้อนในระบบศาสนาของไทย," แปลโดยบุญจิรา ถึงสุข, *จุลสารไทยคดีศึกษา* 3, 2-3 (สิงหาคม 2528): 7 - 48.

²³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15 - 16.

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้างสำนึกร่วมผ่านพิธีกรรมทั้งในรูปแบบของการตั้งศาล บวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรและการอุปสมบทหมู่ของกลุ่มนักศึกษา ในแง่มุมหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่มีส่วนสำคัญในการนิยามความมีตัวตน (Subjectivity) หรือการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนทำให้กลุ่มคัดค้านสามารถอธิบายสถานะ ความเป็นมา รวมทั้งเหตุผลของการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนของพวกเขาตนโดยเชื่อมโยงชีวิต ความเป็นอยู่และกิจกรรมที่ทำอยู่ในเวลานั้นเข้ากับเรื่องของสมเด็จพระนเรศวร วีรบุรุษในประวัติศาสตร์ผ่านพิธีกรรม โดยเฉพาะการตั้งศาลบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวร หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การสร้างสำนึกร่วมผ่านพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนสามารถอธิบายชีวิตประวัติของกลุ่ม โดยเชื่อมโยงการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โดยที่ประเด็นสำคัญของ การเชื่อมโยงชีวิต ความเป็นอยู่ รวมทั้งกิจกรรมในปัจจุบันเข้ากับสิ่งที่ถูกอ้างว่าเกิดขึ้นหรือมีอยู่ในอดีต (ประวัติศาสตร์) คือ การทำให้กลุ่มคนมีตัวตนและความหมายในสังคม(ปัจจุบัน)²⁴⁰

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์หรือการนิยามตัวตนของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนคือการดังกล่าวเป็นสิ่งที่ช่วยทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวของกลุ่มคัดค้านในฐานะ “ขบวนการทางสังคม” ดังปรากฏว่าชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้ผลิตและผลิตซ้ำความรู้และแบบแผนการดำรงชีวิตที่เป็น “คำสอนของบรรพบุรุษ” ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติโดยชี้ว่า ธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมชุมชนเป็นสิ่งมีชีวิตและมีสถานะเหนือกว่ามนุษย์ มนุษย์เป็นเพียงผู้เข้ามาขอใช้ธรรมชาติเพื่อยังชีพ การยังชีพของชุมชนจะไม่ล่าและทำร้ายสัตว์โดยเฉพาะช้าง แรด สมเสร็จ นกเงือก เก้ง นกขุนแดงและชะนี ไม่ล้มต้นไม้ขนาดใหญ่ในที่ต้นน้ำลำธาร ไม่จุดไฟป่า ไม่ทำการเบียดปลาหรือกั้นแม่น้ำลำคลองจนกระทั่งปลาไปมาไม่ได้ และการเพาะปลูกข้าวและพืชต่างๆในพื้นที่ป่าจะหมุนเวียนไปตามที่ต่างๆ เพื่อให้พื้นที่ที่เคยทำไร่ได้ฟื้นตัวเป็นป่าอีกครั้ง²⁴¹

โดยนัยหนึ่งการผลิตและผลิตซ้ำความรู้และแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างอัตลักษณ์หรือการนิยามตัวตนโดยชุมชนกะเหรี่ยงที่ชี้ว่าพวกเขาตนมีวิถีชีวิตที่อิงกับธรรมชาติไม่ปฏิบัติในทางที่สร้างความเสียหาย

²⁴⁰ ยศ สันตสมบัติ, หลักช้าง การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง (กรุงเทพฯ: วิถีธรรม, 2543), หน้า 229.

²⁴¹ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “องค์ความรู้ในเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร,” หน้า 69-98, 124-131.

ให้แก่ธรรมชาติ ในขณะที่อัตลักษณ์หรือตัวตนของชาวกะเหรี่ยงที่นิยามและผลิตซ้ำโดยรัฐอธิบายว่าชาวกะเหรี่ยงรวมทั้งกลุ่มคนบนที่สูงกลุ่มอื่น ๆ มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์กับคนไทย เป็น "คนอื่นที่ไม่ใช่ไทย" และดำเนินชีวิตโดยการทำไร่เลื่อนลอยซึ่งเป็นการทำลายป่าไม้*

อาจกล่าวได้ว่าการสร้างอัตลักษณ์โดยการนิยามของชุมชนกะเหรี่ยงและโดยการนิยามของรัฐต่างเป็นการกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เนื่องจากการสร้างอัตลักษณ์ลักษณะของรัฐได้มีผลให้มีการเบียดขับกลุ่มคนบนที่สูงออกจากพื้นที่ป่ารวมทั้งสกัดกั้นไม่ให้เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ในทางกลับกันการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงจึงเป็นความพยายามที่จะสื่อถึงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าตามรูปแบบการดำรงชีวิตของพวกตนที่อิงกับธรรมชาติและไม่ปฏิบัติในทางที่สร้างความเสียหายให้แก่ธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความชอบธรรมในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนของชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งมีฐานะเป็นกลุ่มคนที่ (จะ) ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน เนื่องจากวิถีชีวิตของพวกตนอิงกับธรรมชาติ ในขณะที่โครงการเขื่อนน้ำโจนจะทำให้พวกตนถูกโยกย้ายออกจากพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรอันเป็นที่อยู่อาศัยทำกิน และทำให้พื้นที่ป่าได้รับความเสียหาย

นอกจากนี้ยังพบอีกว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนส่วนหนึ่งได้มีการแสดงออกในลักษณะที่ถือได้ว่าอยู่ในข่ายของการสร้างอัตลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงสถานะของตนว่าเป็นพลเมืองของรัฐที่ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกับพลเมืองอื่นๆ ดังเห็นได้จากบทความคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์โดยกล่าวถึงความเดือดร้อนที่ชาวสมุทรสงครามได้รับจากการสร้างเขื่อนที่จังหวัดกาญจนบุรี

สำหรับเรื่องการสร้างเขื่อนกั้นน้ำที่จังหวัดกาญจนบุรีนี้ก็ ได้เคยมีประชาชนชาวสมุทรสงครามทักท้วงมาตั้งแต่เริ่มแรกสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์แล้วว่าจะนำความเดือดร้อนมาสู่ชาวสมุทรสงครามแต่รัฐบาลสมัยนั้นก็ไม่ฟังเสียง ข้ายังบอกอีกว่า

---

* อัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล กล่าวได้ว่ามีที่มา 2 ทางคือ 1. การนิยามตัวเองว่าตัวเองคือใคร มีสถานะในสังคมอย่างไร 2. การนิยามโดยคนอื่นว่าตัวเองคือใคร มีสถานะในสังคมอย่างไร ซึ่งอัตลักษณ์หรือตัวตนของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจากที่มาทั้ง 2 แห่งอาจจะไม่สอดคล้องกัน โดยที่การแสดงออกหรือยอมรับอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอาจเป็นเพียงในช่วงเวลาหนึ่งๆ หรือในเงื่อนไขหนึ่งๆ กล่าวคือมีการเลื่อนไหลไม่หยุดนิ่งตายตัว โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Kath Woodward, *Questioning identity: gender, class, nation* (London and New York: Routledge, 2000), pp.1 - 7.

เมื่อสร้างเขื่อนแล้วประชาชนในจังหวัดเหนือเขื่อน อันเป็นคนส่วนใหญ่จะได้ประโยชน์ทางการเกษตร...เมื่อประชาชนเหนือเขื่อนได้รับประโยชน์แล้วเหตุใดจะมาให้ชาวสมุทรสงครามที่อยู่ใต้เขื่อนเป็นผู้แบกรับภาระความเดือดร้อนแทนในเมื่อต่างก็เป็นคนไทย มีสิทธิและหน้าที่ในฐานะพลเมืองเจ้าของประเทศอย่างเท่าเทียมกัน²⁴²

หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าสื่อมวลชนที่คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนได้นิยามตัวตนของกลุ่มคนที่คัดค้านโครงการเขื่อนไว้ในฐานะ “พลเมืองของประเทศ” ซึ่งมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการของรัฐ (การสร้างเขื่อน) โดยที่รัฐบาลควรจะรับฟังพร้อมทั้งให้ความสำคัญกับสิทธิและเสียงของพลเมืองที่ (รัฐ) ถือเป็น “คนส่วนน้อย” เช่นเดียวกับพลเมืองที่ (รัฐ) ถือเป็น “คนส่วนใหญ่”

มีข้อสังเกตว่าทิศทางการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในฐานะ “พลเมือง” เป็นไปในทิศทางของความเป็นประชาธิปไตยแบบสากลที่ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าสมาชิกของรัฐทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ และเท่าเทียมกันตามหลักการสิทธิมนุษยชนที่เปิดช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชน รวมทั้งการให้ความสำคัญกับสิทธิในการจัดการทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพลเมืองในฐานะสิทธิมนุษยชนที่สมาชิกของรัฐพึงมี²⁴³

ในขณะเดียวกันนิยามความเป็นพลเมืองของกลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนก็แสดงให้เห็นถึงปัญหาของประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยคือปัญหาเสียงข้างมากหรือ “คนส่วนใหญ่” ลิดรอนสิทธิของเสียงข้างน้อยหรือ “คนส่วนน้อย” โดยการกล่าวบีเบือนว่าการกระทำที่ลิดรอนสิทธิของ “คนส่วนน้อย” เป็นเรื่องของประโยชน์ของเสียงข้างมากหรือประโยชน์ของ “ชาติ” ซึ่งในด้านหนึ่งปัญหานี้มีลักษณะของการทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นนำส่วนน้อย (ในเชิงปริมาณ)

²⁴²“สมุทรสงครามกับเขื่อนที่กาญจนบุรี,” สยามรัฐ 30 กรกฎาคม 2525 ใน หยุตเกิด...เขื่อนน้ำโจน...ยังไม่ควรสร้าง, หน้า 33-34. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา).

²⁴³โปรดดูรายละเอียดใน สมบัติ จันทร์วงศ์, มหชนรัฐและประชาธิปไตย ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ. 1776-1800 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529); ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “สิทธิมนุษยชน “สากล” กับปัญหาความจริงแท้,” ใน วิถีสังคมไทย ชุดที่ 6 กฎหมายและสิทธิมนุษยชน, สันติสุข โสภณศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), หน้า 113-142.

กลายเป็น "คนส่วนใหญ่" และผลประโยชน์ของ "ชาติ" ในขณะที่ความเห็นที่ต่างถูกทำให้กลายเป็น "คนส่วนน้อย" และไม่ใช่ผลประโยชน์ของ "ชาติ"²⁴⁴

ประเด็นการทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นนำส่วนน้อยกลายเป็น "คนส่วนใหญ่" และผลประโยชน์ของชาติ มีร่องรอยในบทความคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนเรื่อง "การสร้างเขื่อนกับการพัฒนาประเทศ?" ที่ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเขื่อนเป็นนโยบายที่ดูจะก่อให้เกิดผลดีอย่างแท้จริง แก่ชีวิตคนไทยและชาติไทยทั้งชาติที่กำลังพยายามมุ่งการพัฒนาไปด้วยความหวังที่ว่า ชีวิตอนาคตของสังคมน่าจะดีขึ้น และมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ หากแต่แก่นรากของการพัฒนาประเทศกลับอยู่ที่ "อำนาจการบริหารและการปกครองประเทศตกอยู่ในมือของกลุ่มบุคคลผู้มีฐานะดีทางวัตถุซึ่งเป็นคนส่วนน้อยและยึดติดอยู่ด้วยภาวะอำนาจนิยม ทำให้เน้นกระแสความคิดที่มุ่งออกจากตนเองแต่เพียงทิศทางเดียว"²⁴⁵

ทางการสร้างอัตลักษณ์ของ "พลเมือง" โดยรัฐ กล่าวได้ว่าในแง่หนึ่ง "พลเมือง" ได้ถูกนิยามในแนวทางการเป็นประชาธิปไตยแบบสากลที่วางอยู่บนพื้นฐานหลักการสิทธิมนุษยชน ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2521 ได้ระบุว่า ประชาชนทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย²⁴⁶ แต่อีกด้านหนึ่งนั้น หนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2521-2533 กลับไม่มีการพูดถึงเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ไม่ได้อธิบายความหมายของ "พลเมือง" ไม่กล่าวถึงสิทธิมนุษยชนหรือการได้มาและรักษาไว้ซึ่งสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิมนุษยชน ไม่มีการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง "ข้าราชการ" "ราษฎร" "พลเมือง" "ประชาชน" โดยที่คำเหล่านี้ถูกใช้แทนด้วยคำรวมๆว่า "ประชาชน" ทั้ง ๆ ที่แต่ละคำมีความหมายที่แตกต่างกันและมีนัยสำคัญในการนิยามความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือกลุ่มคนที่ (ถูก) กล่าวถึงกับรัฐ^{*} ข้อสำคัญคืออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐโดย

²⁴⁴ เกษียร เดชะพีระ, ปัญหาของประชาธิปไตย: เอกลักษณ์, เสียงข้างมาก, สิทธิและความยุติธรรม เอกสารวิชาการหมายเลข 1 โครงการ "บรรยายสาธารณะ-ตลาดวิชา-มหาวิทยาลัยประชาชน" 30 ปี 14 ตุลาคมประชาธิปไตยไทย, หน้า 5-6 (อัตสำเนา).

²⁴⁵ วัชรพี สาคริก, "การสร้างเขื่อนกับการพัฒนาประเทศ?" ใน เขื่อนน้ำโจน การพัฒนาประเทศผิดแนวทาง (ความพินาศของชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 38.

²⁴⁶ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา และสายชล วรณรัตน์, "สิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรม สังคม และการเมืองไทย," วารสารอักษรศาสตร์ 17, 1 (มกราคม 2528): 52.

* เอนก เหล่าธรรมทัศน์ได้อธิบายในหนังสือเรื่อง "การเมืองไทย: สู่อิสระระใหม่" โดยชี้ว่าคำว่า "ประชาชน" หมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง โดยมีนัยถึงคนที่เป็นข้าภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐ ส่วนคำว่า

ชี้ว่าประชาชนในระบบประชาธิปไตยเป็นผู้มีเหตุผล เคารพการตัดสินใจของเสียงข้างมาก มีความกระตือรือร้นในการทำงานเพื่อส่วนรวมและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐอย่างเต็มที่²⁴⁷

กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ แบบเรียนชั้นประถมศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2521-2533 ได้นิยามอัตลักษณ์ของ "พลเมือง" ในฐานะสมาชิกของรัฐที่ยอมรับนโยบายและกิจกรรมของรัฐ รวมทั้งให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐโดยให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นประโยชน์ของ "คนส่วนใหญ่" หรือ "ชาติ" เป็นหลัก

ความลักลั่นขัดแย้งระหว่างอัตลักษณ์ของ "พลเมือง" ที่ปรากฏในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา กับอัตลักษณ์ของ "พลเมือง" ที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ.2521 (อัตลักษณ์ของ "พลเมือง" ในหนังสือแบบเรียนไม่กล่าวถึงสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิของพลเมือง ในขณะที่อัตลักษณ์ของ "พลเมือง" ในรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ.2521 ระบุถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันของ "พลเมือง") และตรงกันข้ามกับการนิยามอัตลักษณ์ "พลเมือง" ของกลุ่มคิดด้านการสร้างเงื่อนไขที่เน้นเรื่องสิทธิและเสียงในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการของรัฐและการให้ความสำคัญกับสิทธิและเสียงของ "คนส่วนน้อย" โดยที่อัตลักษณ์ "พลเมือง" ในแบบเรียนประถมศึกษาเป็นสิ่งที่รัฐพยายามที่จะสร้างและปลูกฝังให้แก่สมาชิกของรัฐ ดังพิจารณาได้จากกรที่อัตลักษณ์ "พลเมือง" ปรากฏในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคู่มือในการกล่อมเกลารหรือปลูกฝังอุดมการณ์ความคิดของรัฐให้แก่สมาชิกของรัฐ ในขณะที่ระบบการเมืองการปกครอง ตลอดจนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐในช่วงปี พ.ศ.2516-2531 ดำเนินไปในลักษณะที่สนับสนุนภาคธุรกิจเอกชน ทำให้กลุ่มธุรกิจได้รับประโยชน์จากนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ ส่วนกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่จะได้รับการประโยชน์เพียงเล็กน้อย ยกเว้นแต่กลุ่มที่สามารถรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นเท่านั้น²⁴⁸

"ราษฎร" หมายถึงเสรีชนที่มีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกันโดยมีหน้าที่ที่ต้องกระทำต่อรัฐ เช่น เสียภาษีและยึดถือปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่ง "ราษฎร" มีสถานะเหนือกว่า "ประชาชน" ในขณะที่ "พลเมือง" หมายถึงราษฎรที่มีหน้าที่ต่อรัฐ ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง แต่ที่สำคัญคือ มีสิทธิมีเสียง มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อทางราชการ มีส่วนร่วมในการทำกิจเพื่อส่วนรวมร่วมกับรัฐ รวมทั้งสามารถถูกเพื่อเรียกร้องกฎหมาย นโยบาย และกิจของรัฐตามที่พวกตนเห็นพ้องต้องกัน.

²⁴⁷ ลักขณา ปันวิชัย, "อุดมการณ์รัฐของไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษาพ.ศ. 2464-2533; ไม่มี "ชาติของประชาชนไทย" ในแบบเรียน." *รัฐศาสตร์สาร* 21, 3 (2542): 150-153.

²⁴⁸ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ*, เรียบเรียงโดย สายทิพย์ สุดดีพันธ์ (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2539), หน้า 3-96; รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475 - 2530* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532).

อาจกล่าวได้ว่าโดยภาพรวมแล้ว การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อน น้ำใจทั้งกรณีการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและ การสร้างอัตลักษณ์ “พลเมือง” ได้แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวคัดค้านในมิติของ “การเมืองเรื่อง อัตลักษณ์” ระหว่างกลุ่มคัดค้านกับกลุ่มสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำใจ กล่าวคือมีการประชันแย่งชิงการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและ “พลเมือง” ซึ่งมีนัยถึงสิทธิและความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวของกลุ่มคัดค้านนั่นเอง

- ปฏิกริยาและการตอบโต้จากกลุ่มสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำใจ

โดยภาพรวมแล้วกล่าวได้ว่ากลุ่มสนับสนุนการสร้างเขื่อนน้ำใจมีปฏิกริยาต่อการคัดค้าน ในลักษณะของการลดทอนความชอบธรรมหรือความน่าเชื่อถือของกลุ่มคัดค้าน ดังเห็นร่องรอยได้ ในจดหมายเปิดผนึกของคณะวิศวกรของไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่มีถึงสื่อมวลชนโดยมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความชอบธรรมของการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำใจและแสดงถึงความรู้สึกของกลุ่มตน

การไฟฟ้าซึ่งที่จริงก็พวกผมนี้แหละ ได้ทำการสำรวจน้ำใจและเสนอให้รัฐบาล พิจารณาผลดีผลเสียด้วยความบริสุทธิ์ใจ หวังว่าจะได้สร้างสรรค์สิ่งที่ดีและเป็น ประโยชน์แก่ส่วนรวม

.....

พวกผมไม่มีปัญญาจะไปตอบโต้และไม่นิยมวิธีการอันน่ารังเกียจเช่นนี้จึงจึงวิงวอน มายังสื่อมวลชนที่เป็นธรรม กรุณาใคร่ครวญในความถูกต้องของเรื่องนี้²⁴⁹

การลดทอนความน่าเชื่อถือหรือความชอบธรรมของกลุ่มคัดค้านจะมีความชัดเจนยิ่งขึ้นใน ส่วนของการนำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลเชิงวิชาการเกี่ยวกับเขื่อนน้ำใจของกลุ่มคัดค้านที่พบว่ากลุ่มสนับสนุนจะนำเสนอข้อมูลและระบบเหตุผลในทางตรงข้ามกับข้อมูลและระบบเหตุผลของกลุ่มคัดค้าน เช่น ประเด็นประโยชน์ของเขื่อน ซึ่งกลุ่มสนับสนุนโครงการเขื่อนน้ำใจได้อธิบายว่า การสร้างเขื่อนเป็นการพัฒนาแหล่งน้ำที่ให้ประโยชน์อย่างมาก โดยเฉพาะโครงการเขื่อนเอนก ประสงค์ซึ่งให้ประโยชน์ด้านการบรรเทาอุทกภัยที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน ด้านการชลประทานโดย กักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม ด้านการท่องเที่ยวโดย เพิ่มสถานที่พักผ่อนให้กับประชาชนและ ด้านการผลิตกระแสไฟฟ้าซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการมี อ่างเก็บน้ำ โดยที่การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังน้ำเป็นการลงทุนที่ต้นทุนน้อยกว่าการผลิตพลังงาน

²⁴⁹ มาตุภูมิ 27 มิถุนายน 2527.

จากแหล่งอื่น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันในประเทศที่พัฒนาแล้วว่าแหล่งพลังงานไฟฟ้าที่ดีที่สุดคือ พลังน้ำ²⁵⁰

หรือประเด็นปัญหาแผ่นดินไหวซึ่งในเอกสารของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้อธิบายว่าจากการศึกษาสภาพทางธรณีวิทยาของบริเวณเขื่อนศรีนครินทร์ จากแผนที่ทางธรณีวิทยาของกรมทรัพยากรธรณีแสดงว่ารอยเลื่อนของแผ่นดินในบริเวณดังกล่าวเป็นรอยเลื่อนที่มีอายุมากและหยุดการเคลื่อนไหวแล้ว รวมทั้งจากการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังการเกิดแผ่นดินไหวในวันที่ 15 และวันที่ 22 เมษายน พ.ศ.2526 ซึ่งว่าระดับน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ไม่เปลี่ยนแปลงจากระดับน้ำก่อนการเกิดแผ่นดินไหวอันแสดงว่าระดับน้ำในอ่างเก็บน้ำไม่มีผลกระทบจากแผ่นดินไหว²⁵¹

- ผลของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน

ผลของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2525-2531 กล่าวได้ว่าโครงการเขื่อนน้ำโจนได้ระงับไปในปี พ.ศ.2531 และควรกล่าวด้วยว่าในปี พ.ศ.2529 ซึ่งเป็นระยะแรกเริ่มของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนครั้งที่ 3 นั้นได้มีการเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานแทนทาลัมโดยกลุ่มประชาชนที่จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเห็นว่าโครงการดังกล่าวจะก่อให้เกิดปัญหามลพิษและเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมได้นำไปสู่การใช้ความรุนแรงโดยการใช้กำลังกับเจ้าหน้าที่รัฐและการเผาทำลายโรงงานเมื่อเดือนมิถุนายน 2529²⁵² และได้ปรากฏว่ากลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนมีการแสดงความคิดเห็นว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มอาจจะเป็นไปในแนวทางเดียวกับการคัดค้านโรงงานแทนทาลัม หากการตัดสินใจและการทำงานของรัฐยังคงดำเนินต่อไปโดยไม่มีการทำความเข้าใจและสรุปที่มาของการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมและการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน²⁵³

กล่าวได้ว่าปรากฏการณ์การคัดค้านโรงงานแทนทาลัมที่จังหวัดภูเก็ตมีผลต่อการตัดสินใจระงับโครงการเขื่อนน้ำโจนในระดับหนึ่ง ดังเห็นได้จากการที่ประธานคณะกรรมการเพื่อพิจารณาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน (พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์) ได้ออกมาปราชัยไม่ให้นักลุ่มคัดค้าน

²⁵⁰ เรวดี สุวรรณกิตติ, การพัฒนาแหล่งน้ำในประเทศไทย คำตอบของเขื่อนน้ำโจน (กรุงเทพฯ: ชมรมอนุรักษ์น้ำธรรมชาติ, 2526), หน้า 36-256.

²⁵¹ เขื่อนเมืองกาญจนบุรี แผ่นดินไหวและผลกระทบโดยรอบ, หน้า 21-23. (ส่วนที่เน้นโดยผู้ศึกษา)

²⁵² ไพโรตดูรายละเอียดใน สหชัย แจ่มประสิทธิ์กุล, "การใช้ความรุนแรงในการเคลื่อนไหวคัดค้านการเปิดดำเนินงานของโรงงานไทยแลนด์แทนทาลัมอินดัสตรี จังหวัดภูเก็ต," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

²⁵³ "เขื่อนน้ำโจนไฟสุ่มซอนพลังอนุรักษ์," มติชนสุดสัปดาห์ 8, 375 (8 พฤศจิกายน 2530): 27.

โครงการเขื่อนน้ำโจนรวมกันก่อบีบ* ตลอดจนคาดหวังว่าการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจะ
ไม่เป็นชนวนลุกลามเหมือนการคัดค้านโรงงานแทนทาลัม²⁵⁴ ซึ่งทำที่ดังกล่าวนี้มีความสอดคล้อง
กับที่ได้กล่าวแล้วว่าภาระรับโครงการเขื่อนน้ำโจนในปี พ.ศ.2531 มีปัจจัยประการหนึ่งมาจากการ
ที่รัฐบาลไม่ต้องการขัดแย้งกับกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น

ประเด็นสำคัญคือ การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี พ.ศ.2529-2531 ยังมีผลให้
กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนอื่น ๆ ในช่วงก่อนหน้าได้ลุกขึ้นมาเรียกร้องความ
เป็นธรรมจากการได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อน ดังพบว่าในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ชาวบ้านก่อ
จังหวัดลำพูน ที่ถูกอพยพจากเขื่อนภูมิพลได้ออกมาเปิดเผยให้สังคมเห็นถึงปัญหาที่พวกตนไม่ได้
รับการเหลียวแลจากรัฐและปัญหาที่ดินที่รัฐจัดสรรให้ถูกนายทุนยึดเนื่องจากรัฐไม่ได้ออกเอกสาร
สิทธิให้กับชาวบ้าน²⁵⁵ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจนได้จุดประกายของ
การเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน โดยครอบคลุมไปถึงการคัดค้าน
โครงการเขื่อนอื่นๆ ในเวลาต่อมา รวมทั้งจุดประกายให้กับการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงความ
สัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ที่จะปรากฏให้เห็นในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535

---

*"ม็อบ" ตามความเข้าใจและที่มีการพูดกันโดยทั่วไป หมายความถึงการเดินขบวนหรือพฤติกรรมรวม
หมู่ของกลุ่มคนเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การสนับสนุนหรือคัดค้านบุคคลหรือนโยบายทางการ
เมือง โดยที่การใช้คำว่า "ม็อบ" มีนัยถึงการใช้ความรุนแรงในพฤติกรรมรวมหมู่ เนื่องจากโดยพื้นฐานแล้ว "ม็อบ"
หมายถึงกลุ่มคนที่บ้าคลั่ง โดยตัวอย่างของการอธิบาย "ม็อบ" ในความหมายนี้เห็นได้จากพจนานุกรมศัพท์
สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยของสุนทรี พรหมเมศและผจงจิตต์ อธิคมนันท์ (กรุงเทพฯ:ภาควิชาสังคมวิทยา-
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง,2525) ที่อธิบายว่า "mob" หมายถึงฝูงชนก้าวร้าวที่สมาชิกถูกเร่งเร้า
ทางอารมณ์และมาร่วมกันในการกระทำที่รุนแรง เพราะฉะนั้นการปรามไม่ให้กลุ่มคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน
รวมตัวกันก่อบีบต่อต้านโครงการจึงสะท้อนถึงการที่รัฐบาลไม่ต้องการให้เกิดปรากฏการณ์ที่รุนแรงในลักษณะ
เดียวกับการคัดค้านโรงงานแทนทาลัม.

²⁵⁴มติชน 6 ตุลาคม 2530.

²⁵⁵ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, "นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณี
ศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น.", หน้า 116-117.